

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 341 (575.3)

ТКБ: 67.6 (2т)

С– 17

САМИЗОДА ФУРҚАТ ДАВЛАТАЛӢ

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ САЙЁҲИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз
рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи
оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ

Рохбари илмӣ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор Сангинзода Дониёр Шомаҳмад

Душанбе – 2025

МУНДАРИЧА

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ I. ТАВСИФИ УМУМИИ ТАЪЗИМИ ҲУҚУҚИИ САӢӢҶИИ БАӢНАЛМИЛАӢӢ	22
1.1. Мафҳум ва намудҶои саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ	22
1.2. Мафҳум ва намудҶои аҳдҶои иқтисоди беруна дар соҳаи саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ	40
1.3. СарчашмаҶои ҳуқуқи батанзимдарорандаи саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ	56
БОБИ II. ХУСУСИЯТИ ТАЪЗИМИ ҲУҚУҚӢ ВА МУАӢЯН НАМУДАНИ ҲУҚУҚИ НИСБАТИ ШАРТНОМАҶОИ ИҚТИСОДИ БЕРУНА ДАР СОҶАИ САӢӢҶИИ БАӢНАЛМИЛАӢӢ ТАТБИҚШАВАНДА	68
2.1. Шартномаи хизматрасонии пулакӢ ҳамчун намудҶои гуногуни аҳдҶои иқтисоди беруна дар соҳаи саӢӢҶӢ	68
2.2. Шартномаи миёнравӢ ҳамчун намудҶои гуногуни аҳдҶои иқтисоди беруна дар соҳаи саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ	85
2.3. МуаӢян намудани ҳуқуқ нисбати шартномаҶои иқтисоди беруна дар соҳаи саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ	101
БОБИ III. МЕХАНИЗМҶОИ ТАҚМИЛИ ТАЪЗИМИ ҲУҚУҚИИ САӢӢҶИИ БАӢНАЛМИЛАӢӢ ДАР ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН	122
3.1. Зарурати тақмили қонунгузории милли дар соҳаи саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ	122
3.2. Нақши шартномаҶои баӢналмилаӢӢ дар рушди саӢӢҶи баӢналмилаӢӢ дар Тоҷикистон	138
ХУЛОСА	154
ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҶҚИҚОТ	160
РӢӢХАТИ АДАБИЁТ	166
ФЕҶРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ	195
ЗАМИМА	197

НОМГҶҶИ ИҲТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

АИБ - Аҳдҳои иқтисоди беруна

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

КГ ҚТ – Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМ ҚТ – Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҚ ҚТ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМҚ ҚТ – Кодекси муҳофизаии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КММ ҚТ – Кодекси муҳофизаии маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМИ ҚТ – Кодекси муҳофизаии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ММД - маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ

СҚТ - Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ

ҶМШС – Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистӣ

ҶШСТ – Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон

ҚТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҶШФСР – Ҷумҳурии Шуравии Федеративии Сотсиалистии

Россия

ФР – Федератсияи Россия

ШХП - шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ

ШМ - шартномаи миёнаравӣ

м. – модда

қ. – қисм

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот. Мубрамияти мавзӯи таҳқиқот аз аҳамияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии сайёҳии байналмилалӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд. Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ дар соли 2023 беш аз 1,4 миллиард сафари байналмилалӣ ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2022 44% афзоиш ёфтааст [190, 10]. Ин омили нишондиҳандаи он аст, ки сайёҳии байналмилалӣ на танҳо манбаи даромади иқтисодӣ, балки воситаи муҳими табодули фарҳангӣ ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Тоҷикистон бо захираҳои сайёҳии худ метавонад дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мавқеи муносиб пайдо кунад.

Дар паёми худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ санаи 28.12.2024 таъкид намуданд, ки: “Ҳукумати мамлакат рушди соҳаи сайёҳиро самти афзалиятноки сиёсати иқтисодии худ мешуморад. Шумораи сайёҳоне, ки соли 2024-ум ба Тоҷикистон омадаанд, ба 1 миллиону 400 ҳазор нафар расида, нисбат ба соли 2019-ум 12 фоиз афзудааст. Вале нишондиҳандаи мазкур ба имкониятҳои таърихиву табиӣ, кӯҳнавардӣ, фарҳангӣ ва табобативу истироҳатии кишвар мувофиқ нест. Дар баробари ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба рушди сайёҳии дохилӣ низ бояд таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир карда шавад”[244].

Сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир ба яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодӣ табдил ёфта, бо захираҳои табиӣи нодир (кӯҳҳои Помир, боғҳои миллӣ), ёдгориҳои таърихӣ (Панҷакент, Хуҷанд) ва чашмаҳои шифобахш (Гармчашма, Обгарм) имкониятҳои бузург барои ҷалби меҳмонони хориҷӣ фароҳам

меорад. Дар нимсолаи аввали соли 2024 Тоҷикистон мизбони 748,300 нафар шаҳрвандони хориҷӣ буд. Аз ин теъдод 580,500 нафар мувофиқи меъёрҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (UNWTO) ҳамчун сайёҳ ба ҳисоб гирифта шудаанд, ки ин нишондиҳанда дар муқоиса бо ҳамин давраи соли 2023 ба андозаи 19,1% афзоиш ёфтааст. Дар шаҳри Душанбе, пойтахти Тоҷикистон низ рушди назарраси ҷараёни сайёҳон мушоҳида шудааст ва дар соли 2024 тавассути гузаргоҳҳои сарҳадии Душанбе (Фурудгоҳи байналмилалӣ Душанбе ва Роҳи оҳани Тоҷикистон) 247,440 нафар сайёҳ ворид гардидаанд. Ин рақам нисбат ба соли 2023 18,283 нафар ё 13,5% зиёд буда, аз афзоиши ҷолибияти пойтахт барои меҳмонони хориҷӣ дарак медиҳад. Дар соли 2024 Тоҷикистон аз 127 давлати ҷаҳон меҳмононро пазиروي кардааст, ки ин нишонаи васеъ шудани доираи ҷуғрофӣи сайёҳон ва баланд шудани маъруфияти кишвар дар арсаи байналмилалӣ мебошад. Ин гуногунрангӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки Тоҷикистон на танҳо барои сайёҳони минтақа (масалан, аз Русия, Узбекистон, Қазоқистон), балки барои меҳмонон аз Аврупо, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Амрико низ ҷолиб шудааст. Дар соли 2024 дар Тоҷикистон 338 субъекти хизматрасони сайёҳӣ (меҳмонхонаҳо, осоишгоҳҳо, хостелҳо) ва 214 ширкати сайёҳӣ фаъолият доштанд. Ин нишондиҳанда аз афзоиши талабот ба хизматрасониҳои сайёҳӣ ва рушди бахши хусусӣ дар ин соҳа дарак медиҳад.

Қонунгузориҳои ҚТ аз ҷумла Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718) ва тағйиру иловаҳои ба он воридшуда (Қонуни ҚТ аз 13 ноябри 2024, № 2104) асоси ҳуқуқии фаъолияти сайёҳиро ташкил медиҳад. Мубрамияти таҳқиқот инчунин аз он сарчашма мегирад, ки Тоҷикистон дар доираи Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати

ҚТ аз 29 декабры 2022, № 631) ба афзоиши саҳми сайёҳӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) нигаронида шудааст [228, 10]. Ин стратегия ба рушди инфрасохтори сайёҳӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва баланд бардоштани сатҳи хизматрасониҳо дар соҳаи сайёҳӣ равона шудааст. Бо вуҷуди ин, набудани механизмҳои муассири ҳуқуқӣ барои танзими шартномаҳои байналмилалӣ ва ҷимояи ҳуқуқи сайёҳон монеаи ҷиддӣ эҷод мекунад, ки зарурати таҳқиқи мазкурро боз ҳам муҳим мегардонад [146, 50].

Инчунин, созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабيلي Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 27 марта 2023, № 113) дар рушди ҳамкориҳои минтақавӣ нақши муҳим доранд. Аммо, истифодаи пурраи имкониятҳои ин созишномаҳо дар Тоҷикистон ҳанӯз маҳдуд аст, зеро қонунгузориҳои миллӣ ба талаботи онҳо пурра мутобиқ. Масалан, созишномаҳои дуҷониба бо кишварҳои чун Гурҷистон (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 1 июня 2024, № 310) ва Туркия (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 26 февралы 2022, № 47) имкониятҳои зиёде барои рушди сайёҳии байналмилалӣ фароҳам меоранд, аммо набудани механизмҳои ҳуқуқии дақиқ барои амалисозии ин созишномаҳо мушкилот эҷод мекунад [223, 5; 236, 5].

Бо вуҷуди ин, ин санадҳо баъзе ҷанбаҳои муҳими танзими аҳдҳои иқтисоди берунаро ба таври кофӣ фаро намегиранд, ки боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ ва коҳиши ҷаззобияти Тоҷикистон барои сармоягузориҳои хориҷӣ мегардад [109, 50]. Масалан, набудани меъёрҳои мушаххас барои шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва шартномаи миёнравӣ (ШМ) боиси нофаҳмиҳо дар муносибатҳои байни субъектҳои сайёҳӣ мегардад, ки ба рушди соҳа таъсири манфӣ мерасонад. Норавшании меъёрҳои танзими аҳдҳои иқтисоди беруна

(АИБ) ва заъфи механизмҳои ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ ва коҳиши эътимоди онҳо мегардад

Тадқиқоти мазкур ба ҳалли ин мушкилот ва пешниҳоди роҳҳои такмили қонунгузорӣ нигаронида шудааст. Он на танҳо камбудҳои мавҷударо муайян мекунад, балки тавсияҳои амалӣ барои рушди соҳаи сайёҳии Тоҷикистон пешниҳод менамояд, ки метавонанд ба афзоиши даромади миллӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва баланд бардоштани обрӯи Тоҷикистон ҳамчун макони сайёҳии байналмилалӣ мусоидат кунанд. Тадқиқот инчунин ба таҳлили таҷрибаи кишварҳои пешрафта равона шудааст, ки дар онҳо танзими ҳуқуқи сайёҳии байналмилалӣ ба стандартҳои СҶТ мутобиқ карда шуда, ба рушди иқтисодии онҳо мусоидат намудааст.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Мавзӯи танзими ҳуқуқи сайёҳии байналмилалӣ дар адабиёти илмӣ мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқони зиёд қарор гирифтааст. Дар сатҳи байналмилалӣ, корҳои олимони чун Александрова А.Ю. [3], Борисов К.Г. [15], Богуславский М.М. [13] ва Зыкин И.С. [44] ба таҳлили мафҳум, намудҳо ва танзими ҳуқуқи сайёҳии байналмилалӣ бахшида шудаанд. Александрова А.Ю. дар китоби худ “Сайёҳии байналмилалӣ” ба хусусиятҳои иқтисодӣ ва фарҳангии сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳ карда, аҳамияти танзими ҳуқуқи барои рушди он таъкид менамояд [3, 20]. Борисов К.Г. дар “Сайёҳии байналмилалӣ ва ҳуқуқ” меъёрҳои байналмилалии танзими сайёҳиро баррасӣ карда, зарурати мутобиқсозии қонунгузориҳои миллӣ ба стандартҳои байналмилалиро қайд мекунад [15, 25]. Богуславский М.М. дар “Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ” ба хусусиятҳои танзими шартномаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла дар соҳаи сайёҳӣ, диққати махсус додааст [13, 40]. Зыкин И.С. дар асарҳояш ба аҳдҳои иқтисодӣ беруна (АИБ) ва аҳамияти онҳо барои муносибатҳои байналмилалӣ

таваҷҷуҳ кардааст [44, 30].

Дар сатҳи миллӣ, корҳои олимони тоҷик, аз қабили Сангинзода Д.Ш. [109, 110, 138, 146, 153] ва дигарон, ба омӯзиши хусусиятҳои қонунгузори Тоҷикистон дар соҳаи сайёҳӣ равона шудаанд. Сангинзода Д.Ш. дар як қатор асарҳояш, аз ҷумла “Танзими ҳуқуқи фаъолияти сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” [138] камбудии қонунгузори миллӣ ва роҳҳои такмили онро таҳлил кардааст. Вай қайд мекунад, ки набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими АИБ боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ ва қоидаҳои ҷаззобияти Тоҷикистон барои сармоягузори хориҷӣ мегардад [138, 25]. Дар китоби “Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” [109] ба масъалаҳои танзими ҳуқуқи фаъолияти сайёҳӣ ва аҳамияти он барои иқтисоди миллӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, зарурати мутобиқсозии қонунгузори миллӣ ба стандартҳои СҶТ-ро таъкид кардааст [109, 50].

Дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ инчунин масъалаҳои умумии танзими ҳуқуқи соҳаи сайёҳӣ дар асарҳои Ш.К. Ғаюрзода, А.В. Золотухин, П.З. Мирзозода, О.А. Мавлонназарзода, Ф.А. Маҳмадшозода, М.А. Маҳмудзода, Ҷ.С. Муртазозода, М.З. Раҳимзода ва дигарон то андозае баррасӣ шудаанд.

Бо вуҷуди ин дар адабиёти илмӣ таҳлили муфассали хусусиятҳои танзими ҳуқуқи сайёҳии байналмилаӣ дар Тоҷикистон бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва стандартҳои СҶТ кам мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Масалан, масъалаҳои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ) дар контексти қонунгузори Тоҷикистон то ҳол ба таври кофӣ омӯхта нашудаанд. Ин ҳолигии илмӣ зарурати таҳқиқи мазкурро боз ҳам муҳим мегардонад, зеро он ба пур кардани ин ҳолигӣ ва пешниҳоди роҳҳои такмили қонунгузори миллӣ нигаронида шудааст. Инчунин,

таҳлили таҷрибаи кишварҳои пешрафта, ки дар онҳо танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ ба стандартҳои СҚТ мутобиқ карда шудааст, дар адабиёти тоҷик кам баррасӣ шудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи мавзуи кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷоратии факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (минбаъд – ДМТ) дар мавзуи «Танзими шартномавӣ ва иҷрои уҳдадориҳо дар бахши соҳибкорӣ» барои солҳои 2016-2020 ва «Таҳқиқи назариявӣ-амалии танзими ҳуқуқии муносибатҳои соҳибкорӣ ва сайёҳӣ» барои солҳои 2021-2025 анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади асосии таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқот омӯзиши асосҳои ҳуқуқии танзими сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пешниҳоди роҳҳои такмили он бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва стандартҳои СҚТ мебошад. Таҳқиқот ба муайян кардани камбудҳои қонунгузории миллӣ, таҳлили хусусиятҳои танзими сайёҳии байналмилалӣ ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ барои мутобиқсозии қонунгузорӣ ба стандартҳои байналмилалӣ нигаронида шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот:

1. Таҳлили мафҳум ва намудҳои сайёҳии байналмилалӣ дар контексти қонунгузории Тоҷикистон ва муқоиса бо стандартҳои байналмилалӣ;

2. Омӯзиши хусусиятҳои аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ва муайян кардани мушкилоти танзими онҳо дар Тоҷикистон;

3. Таҳлили сарчашмаҳои ҳуқуқии танзимкунандаи сайёҳии

байналмилалӣ ва муайян кардани камбудиҳои қонунгузории миллӣ;

4. Таҳлили хусусиятҳои танзими ҳуқуқии шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ ва пешниҳоди роҳҳои такмили онҳо

5. Омӯзиши хусусиятҳои танзими ҳуқуқии шартномаҳои миёнравӣ ва таҳияи пешниҳодҳо барои бартараф кардани мушкилот;

6. Таҳлили тартиби муайян намудани ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳо дар аҳдҳои иқтисоди беруна ва пешниҳоди роҳҳои кам кардани баҳсҳои ҳуқуқӣ;

7. Пешниҳоди тавсияҳо барои такмили қонунгузорӣ дар ин мавзӯ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки дар раванди фаъолияти сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд меоянд ва тибқи қонунгузории миллӣ ва байналмилалӣ танзим карда мешаванд. Ин муносибатҳо фаъолияти субъектҳои сайёҳӣ, аз қабили туроператорҳо, турагентҳо ва сайёҳон, инчунин муносибатҳои шартномавиरो дар бар мегиранд.

Предмети таҳқиқот. Предмети таҳқиқот меёрҳои ҳуқуқии танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ, аз ҷумла қонунгузории кившар, шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ, миёнравӣ, инчунин камбудиҳо ва имкониятҳои такмили онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Тадқиқот ба таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва созишномаҳои байналмилалӣ равона шудааст.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Тадқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила анҷом дода шудааст, ки ҳар марҳила ба давраҳои муайяни таърихӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии марбут ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон асос ёфтааст. Макон ва давраи таҳқиқот бо назардошти санадҳои зикршуда муайян карда шуда, ба таҳлили динамикаи қонунгузорӣ ва таърихи рушди соҳаи сайёҳӣ дар

Тоҷикистон нигаронида шудааст.

1. Марҳилаи аввал (1991–1998): Таъсиси заминаҳои ҳуқуқии истиқлолият ва оғози танзими сайёҳӣ. Ин марҳила бо эълони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Шӯрои Олии ҚТ аз 9 сентябри 1991, № 392) оғоз ёфта, ба ташаккули заминаҳои ҳуқуқии давлатдорӣ милли нигаронида шудааст. Дар ин давра, соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон дар ҳолати ибтидоӣ қарор дошт ва асосан ба ташкили сохторҳои давлатӣ ва муайян кардани самтҳои афзалиятноки рушд равона буд. Бо вучуди мушкилоти марбут ба ҷанги шаҳрвандӣ (1992–1997), қадамҳои аввалин барои рушди сайёҳии байналмилалӣ гузошта шуданд, ки ба таҳияи асосҳои қонунгузорӣ ва муайян кардани захираҳои сайёҳии кишвар нигаронида шуда буданд.

2. Марҳилаи дуюм (1999–2019): Ташаккули қонунгузории милли дар соҳаи сайёҳӣ. Ин марҳила бо қабули Қонуни ҚТ “Дар бораи туризм” аз 3 сентябри 1999, № 824 оғоз ёфта, ба ташаккули низомии ҳуқуқии танзими фаъолияти сайёҳӣ дар Тоҷикистон нигаронида шудааст. Дар ин давра, Тоҷикистон талош намуд, ки захираҳои сайёҳии худро дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ муаррифӣ кунад, аммо набудани инфрасохтори муосир ва камбудии қонунгузорӣ монеа эҷод карданд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулшуда, аз қабили Қонуни ҚТ “Дар бораи партовҳои истеҳсоли ва истеъмоли” (2002, № 44) ва Қонуни ҚТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” (2004, № 72) ба танзими умумии муносибатҳои сайёҳӣ нигаронида шуда буданд, аммо ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ набуданд.

3. Марҳилаи сеюм (2020–инҷониб): Такмили қонунгузорӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ. Ин марҳила бо қабули Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” аз 7 августи 2020, № 1718 ва тағйири иловаҳои

ба он воридшуда тавассути Қонуни ҚТ аз 13 ноябри 2024, № 2104 оғоз ёфт, ки асоси ҳуқуқии муосири фаъолияти сайёҳиро ташкил медиҳанд. Дар ин давра, Тоҷикистон ба таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, аз ҷумла баста шудани созишномаҳои дуҷониба бо Гурҷистон, Туркия, Фаластин, Қатар ва бисёрҷониба дар доираи Созмони ҳамкории Шанхай, таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулшуда, аз қабili қарорҳои Ҳукумати ҚТ аз солҳои 2021–2024, ба рушди инфрасохтори сайёҳӣ, сертификатсияи хизматрасониҳо ва ҷалби сармояи хориҷӣ нигаронида шудаанд. Ин марҳила ба амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 декабри 2022, № 631) ва барномаҳои минтақавии рушди сайёҳӣ (масалан, Барномаи рушди минтақаи сайёҳии “Роғун”) мусоидат намуд.

Тадқиқот давоми солҳои 1991–2024-ро фаро мегирад, ки бо се марҳилаи зикршуда муайян карда шудааст: 1991–1998: Давраи ташаккули истиқлолият ва оғози танзими сайёҳӣ; 1999–2019: Давраи ташаккули қонунгузории миллӣ ва талошҳо барои муаррифии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ; 2020–2024: Давраи такмили қонунгузорӣ, таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ ва амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ. Давраи таҳқиқот бо назардошти санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда муайян карда шудааст, ки динамикаи рушди қонунгузории сайёҳии Тоҷикистонро инъикос мекунанд. Таҳлили ин санадҳо имкон дод, ки камбудии қонунгузорӣ, дастовардҳо ва дурнамои рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон муайян карда шаванд.

Марҳилаҳо, макон ва давраи таҳқиқот бо мақсади таҳлили таърихии рушди қонунгузории сайёҳии Тоҷикистон, муайян кардани камбудии он ва пешниҳоди роҳҳои такмили он бо назардошти

стандартҳои байналмилалӣ муайян карда шудаанд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда, аз қабули истиқлолият (1991) то тағйиру иловаҳои охирин ба қонунгузорӣ (2024), асоси таҳлили таърихӣ ва муқоисавии таҳқиқотро ташкил доданд.

Асоси назариявии тадқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро корҳои олимони байналмилалӣ ва миллӣ ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, асарҳои Александрова А.Ю. [3], Борисов К.Г. [15], Богуславский М.М. [13] ва Зыкин И.С. [44] ба таҳлили мафҳум, намудҳо ва танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ бахшида шудаанд. Дар сатҳи миллӣ асарҳои Сангинзода Д.Ш. [109, 110, 138, 146, 153] ба омӯзиши хусусиятҳои қонунгузории Тоҷикистон дар соҳаи сайёҳӣ равона шуда, камбудии онро муайян кардаанд. Инчунин, тавсияҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ) аз қабili International Recommendations on Tourism Statistics (IRTS) [190] ва меъёрҳои байналмилалӣ, аз қабili Конвенсияи Венаи СММ оид ба хариду фурӯши байналмилалӣ мол (1980) [63] ва Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ [242] ба инобат гирифта шудаанд. Ин манбаъҳо асоси назариявии таҳқиқотро ташкил дода, барои таҳлили муқоисавии қонунгузории Тоҷикистон ва стандартҳои байналмилалӣ хизмат мекунанд [13, 50].

Асосҳои амалии тадқиқот. Асосҳои амалии таҳқиқотро санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718) [240], Кодекси маданияти ҚТ (аз 24 декабри 2022, № 1918) [59], қарорҳои Ҳукумати ҚТ, аз қабili № 541 (аз 30 декабри 2021) [219], № 542 (аз 30 декабри 2021) [220], № 327 (аз 27 августи 2021) [222] ва № 631 (аз 29 декабри 2022) [228], инчунин созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабili Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ (16 сентябри 2022) [243], ташкил медиҳанд. Инчунин, таҷрибаи амалии

кишварҳои пешрафта, аз қабилӣ Гурҷистон (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 1 июня 2024, № 310) [236] ва Туркия (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 26 феврал 2022, № 47) [223], барои муқоиса ва таҳияи тавсияҳо истифода шудааст. Ин манбаъҳо имкон доданд, ки камбудии қонунгузори Тоҷикистон муайян ва роҳҳои тақмили он пешниҳод карда шаванд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Таҳқиқот ба методҳои зерин асос ёфтааст:

- Таҳлили ҳуқуқии муқоисавӣ: Ин метод барои муқоисаи қонунгузори Тоҷикистон бо стандартҳои байналмилалӣ ва таҷрибаи кишварҳои пешрафта истифода шудааст. Масалан, муқоисаи Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” бо тавсияҳои СҚТ имкон дод, ки камбудии он муайян карда шаванд.

- Таҳлили таърихӣ: Ин метод барои омӯзиши таърихи рушди қонунгузори сайёҳии Тоҷикистон, аз ҷумла тағйироти воридшуда дар солҳои 2020–2024, истифода шудааст.

- Таҳлили низомӣ: Ин метод барои баррасии муносибатҳои ҳуқуқӣ дар доираи низоми ягонаи танзими сайёҳии байналмилалӣ, аз ҷумла шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ), истифода гардид.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот аз таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз қабилӣ қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати ҚТ ва созишномаҳои байналмилалӣ, инчунин омили СҚТ ва таҷрибаи амалии кишварҳои пешрафта иборатанд. Масалан, омили СҚТ нишон медиҳад, ки дар соли 2023 сафарҳои байналмилалӣ 44% афзоиш ёфтаанд, ки аҳамияти танзими ҳуқуқии соҳаи сайёҳиро таъкид мекунад. Инчунин, таҳлили таҷрибаи Гурҷистон ва Туркия имкон дод, ки механизмҳои муассири танзими АИБ омӯхта шаванд. Таҳқиқоти мазкур бо барномаҳои

миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 декабр 2022, № 631), робитаи мустақим дорад. Ин стратегия ба рушди инфрасохтори сайёҳӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва баланд бардоштани сатҳи хизматрасониҳо дар соҳаи сайёҳӣ нигаронида шудааст. Тадқиқоти мазкур бо пешниҳоди тавсияҳои амалӣ барои такмили қонунгузории миллӣ ба амалисозии ин стратегия мусоидат.

Инчунин, таҳқиқот бо Нақшаи чорабиниҳои амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ барои солҳои 2023–2026 ва Барномаи рушди минтақаи сайёҳии “Роғун” барои солҳои 2024–2028 (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 апрел 2023, № 187) ҳамоҳанг аст. Барномаи “Роғун” ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба минтақаи Роғун тавассути ташкили инфрасохтори муосир ва чорабиниҳои фарҳангӣ нигаронида шудааст, аммо набудани танзими ҳуқуқии муассир барои АИБ монеа эҷод мекунад. Тадқиқоти мазкур бо пешниҳоди роҳҳои ҳалли ин мушкилот ба амалисозии барнома мусоидат менамояд.

Дар сатҳи байналмилалӣ, таҳқиқот бо тавсияҳои СҶТ, аз ҷумла International Recommendations on Tourism Statistics (IRTS) ва Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ (Фармони Президенти ҚТ аз 7 сентябр 2022, № 452) мутобиқ аст. Ин санадҳо аҳамияти мутобиқсозии қонунгузории миллӣ ба стандартҳои байналмилалиро барои рушди устувори сайёҳӣ таъкид мекунанд. Тадқиқот бо пешниҳоди тавсияҳо барои мутобиқсозии қонунгузории Тоҷикистон ба ин стандартҳо ба амалисозии ин тавсияҳо мусоидат мекунад.

Тадқиқот инчунин бо созишномаҳои байналмилалии Тоҷикистон, аз қабили Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 27 март 2023, № 113), робита дорад. Ин созишнома ба рушди ҳамкориҳои минтақавӣ

дар соҳаи сайёҳӣ нигаронида шудааст, ва таҳқиқоти мазкур бо пешниҳоди роҳҳои такмили қонунгузори милли ба амалисозии он мусоидат мекунад.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Навгони илмӣ таҳқиқот дар зерин зоҳир мегардад: таҳлили муфассали камбудиҳои қонунгузори Тоҷикистон дар танзими сайёҳии байналмилалӣ, ки дар адабиёти илмӣ тоҷик кам баррасӣ шудааст; пешниҳоди модели нави танзими ҳуқуқии шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ ва миёнравӣ бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва стандартҳои СҶТ; таҳияи тавсияҳои амалӣ барои мутобиқсозии қонунгузори Тоҷикистон ба стандартҳои байналмилалӣ, ки метавонанд ба рушди соҳаи сайёҳии кишвар мусоидат намоянд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Сайёҳии байналмилалӣ як самти фаъолияти соҳибкорӣ буда, сайёҳати шахсони воқеиро ба Тоҷикистон ва сайёҳати шаҳрвандони Тоҷикистонро кишварҳои хориҷӣ бо мақсадҳои гуногун, аз қабili истироҳат, омӯзиши фарҳанг, табобат, тиҷорат ва муоширати байналмилалӣ дар бар мегирад. Ин фаъолият на танҳо ба афзоиши даромади иқтисодии кишвар мусоидат мекунад, балки ба мубодилаи фарҳангӣ, таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ ва рушди устувори захираҳои табиӣ ва таърихӣ низ хизмат менамояд. Хусусияти асосии сайёҳии байналмилалӣ дар иштироки субъектҳои гуногуни байналмилалӣ аз қабili сайёҳон, танзимгарону агентии сайёҳӣ и сайёҳӣ ва хизматрасонандагон зоҳир мегардад. Барои пурра истифода бурдани потенциали ин соҳа зарур аст, ки мафҳуми сайёҳии байналмилалӣ дар қонунгузори милли дақиқ муайян карда шуда, намудҳо ва талаботи он мушаххас гарданд. Сайёҳии байналмилалӣ намудҳои гуногунро дар бар мегирад, ки ҳар кадоми онҳо ба

мақсадҳои мушаххаси сафар, хусусиятҳои ташкил ва талаботи сайёҳон асос ёфтаанд ва дар Тоҷикистон чунин намудҳояш бештар рушд намудаанд: сайёҳии фарҳангӣ; сайёҳии экологӣ; сайёҳии табобатӣ; сайёҳии тиҷоратӣ; сайёҳии кӯҳнавардӣ ва ғайра.

2. Аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ шартномаҳои байни субъектҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони воқеӣ ё ҳуқуқии хориҷӣ мебошанд, ки ба ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ аз қабili истироҳат, сафарҳои фарҳангӣ, табобат ва чорабиниҳои тиҷоратӣ нигаронида шудаанд. Ин аҳдҳо муносибатҳои хизматрасониро бо иштироки тарафҳои сайёҳии байналмилалӣ танзим мекунанд. мусоидат мекунанд. Хусусияти асосии аҳдҳои иқтисоди беруна дар хусусияти трансмиллӣ, зарурати риояи меъёрҳои байналмилалӣ ва мураккабии танзими ҳуқуқӣ зоҳир мегардад, зеро онҳо ба қонунгузориҳои миллии тарафҳо ва стандартҳои СҶТ таъяс мекунанд. Намудҳои асосии аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ инҳоянд: 1) Шартномаи хизматрасонии пулакӣ – ба анҷоми хизматрасониҳои мустақим ба монанди истиқомат дар меҳмонхона ё роҳбаладӣ нигаронида шудааст; 2) Шартномаи миёнравӣ – ба ташкили хизматрасониҳо аз ҷониби агентии сайёҳӣ равона аст; 3) Шартномаи хизматрасонии нақлиётӣ – интиқоли сайёҳон тавассути ҳавопаймо, қатора ё автобусро дар бар мегирад.

3. Шартномаи хизматрасонии пулакӣ, шартномаи миёнравӣ ва шартномаи хизматрасонии нақлиётӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ намудҳои асосии аҳдҳои иқтисоди берунро ташкил дода, дар қонунгузориҳои Тоҷикистон бо нофаҳмиҳои зиёди ҳуқуқӣ рӯбарӯ мебошанд. Шартномаи хизматрасонии пулакӣ ба анҷоми хизматрасониҳои мустақими сайёҳӣ, ба монанди истиқомат дар меҳмонхонаҳои Душанбе ё роҳбаладии сайёҳон дар Помир,

нигаронида шуда, хизматрасонро ба таъмини сифати хизмат ва муштарио ба пардохт ўҳдадор мекунад, аммо набудани меъёрҳои мушаххас дар Кодекси мадании ҚТ (моддаҳои 859-864) боиси паст шудани сифат мегардад. Шартномаи хизматрасонии миёнаравӣ ба ташкили хизматрасониҳо аз ҷониби миёнаравон, ба монанди агентии сайёҳӣ равона буда, масъулияти онҳо аксар норавазан мемонад, ки ба баҳсҳои ҳуқуқӣ бо сайёҳони хориҷӣ оварда мерасонад. Шартномаи хизматрасонии нақлиётӣ ба интиқоли сайёҳон тавассути воситаҳои нақлиёт (ҳавопаймо, қатора) нигаронида шудааст. Таносуби ин шартномаҳо дар он аст, ки шартномаи хизматрасонии пулакӣ хизматрасонии мустақимро, шартномаи хизматрасонии миёнаравӣ ташкили онро ва шартномаи хизматрасонии нақлиётӣ шарти техникий сафарро таъмин мекунад, аммо дар қонунгузории Тоҷикистон фарқияти онҳо дақиқ муайян нашудааст. Ин норасоӣ боиси нофаҳмиҳо дар масъулияти тарафҳо ва коҳиши эътимоди сайёҳон мегардад. Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки қонунгузорӣ бо муайян кардани таносуби ин шартномаҳо такмил ёфта, меъёрҳои мушаххас барои масъулият ва сифати хизматрасониҳо ҷорӣ карда шаванд.

4. Ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисодӣ беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки ҳуқуқҳо, ўҳадориҳо, масъулият ва манфиатҳои тарафҳои шартнома – танзимгари сайёҳӣ, агентии сайёҳӣ, хизматрасонон ва сайёҳони хориҷиро муайян мекунад. Барои муайян кардани ҳуқуқ дар аҳдҳои иқтисодӣ беруна зарур аст, ки масъулияти хизматрасонон (меҳмонхонаҳо, роҳбаладон), миёнаравон (агентии сайёҳӣ) ва субъектҳои хизматрасонии нақлиётӣ дақиқ муқаррар карда шуда, тартиби ҷуброни зиён ба сайёҳон мушаххас гардад. Ин тадбирҳо

метавонанд шаффофияти муносибатҳои шартномавино афзоиш дода, ба баланд шудани ҷаззобияти Тоҷикистон барои сайёҳони хориҷӣ мусоидат намоянд. Барои ин зарур аст, ки қонунгузорӣ бо меъёрҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сафар (CCV) мутобиқ гардонида шуда, механизмҳои арбитраж таъсис дода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода аз манбаъҳои боэътимоди илмӣ, аз ҷумла адабиёти муҳаққиқони байналмилалӣ ва миллий, санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ ва созишномаҳои байналмилалӣ, инчунин омили СҚТ таъмин карда шудааст. Таҳлили муқоисавии қонунгузори Тоҷикистон бо таҷрибаи кишварҳои пешрафта низ ба эътимоднокии натиҷаҳо мусоидат намудааст.

Саҳми шахсии доктараби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Унвонҷӯ шахсан таҳлили адабиёти илмӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҷрибаи амалиро анҷом дода, модели нави танзими АИБ-ро таҳия намудааст. Тавсияҳои пешниҳодшуда, аз қабилӣ тақмили меъёрҳои танзими ШХП ва ШМ, низ аз ҷониби доктараб таҳия шудаанд. Инчунин, доктараб дар конфронсҳои илмӣ фаъолона иштирок намуда, натиҷаҳои таҳқиқотро пешниҳод кардааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Рисолаи илмӣ дар ҷаласаи кафедраи ҳуқуқи соҳибдорӣ ва тижорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 19 майи соли 2025 (протоколи №10) мавриди баррасӣ қарор гирифта, барои ҷимоя тавсия карда шудааст. Маводи таҳқиқот, инчунин, дар маърузаҳои муаллиф дар конфронсҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ зерин инъикос ёфтаанд:

- конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ дар мавзуи “Рушди қонунгузории соҳибкорӣ, тиҷоратӣ ва сайёҳӣ дар даврони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. Маърӯза дар мавзӯи: “Заминаҳои илмӣ ва амалии танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (ш. Душанбе, 18- уми майи соли 2018);

- конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021) ва “400 – солагии Миробид Сайидои Насафӣ”. Маърӯза дар мавзӯи: “Баъзе андешаҳо оид ба сайёҳии байналмилалӣ” (Душанбе, 15-уми апрели соли 2019);

- конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми ҳуқуқии милли: заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ» баҳшида ба «25 - солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «70-солагии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». Маърӯза дар мавзӯи: “Шартномаи хизматрасонии пулакӣ ҳамчун намудҳои гуногуни аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳӣ” (Душанбе, 5-уми ноябри соли 2019);

- VII Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ “Масъалаҳои мубрами шуҷуҷиносӣ”. Маърӯза дар мавзӯ: “Мафҳум ва намудҳои аҳдҳои иқтисодии хориҷӣ дар баҳши соҳаи байналмилалӣ” (Душанбе, 30 апрели 2020);

- конференсияи илмӣ–амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи “Масъалаҳои мубрами қонунгузорӣ оид ба рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ”. Маърӯза дар мавзӯи: «Санадҳои қонунгузории миллии танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ» (Душанбе, 8 –уми октябри соли 2020).

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Далелҳо, хулосаҳо, тавсияҳо ва пешниҳодҳои дар ин кори илмӣ овардашуда 10 мақолаи

илмӣ инъикос ёфтаанд. Аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидааст

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз сарсухан, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва замимаҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 202 саҳифа иборат мебошад.

БОБИ I. ТАВСИФИ УМУМИИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ САЙЁҲИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

1.1. Мафҳум ва намудҳои сайёҳии байналмилалӣ

Сайёҳии байналмилалӣ ҳамчун фаъолияти муайян карда мешавад, ки дар он шахсони воқеӣ аз як кишвар ба кишвари дигар бо мақсадҳои гуногун, аз қабилӣ истироҳат, кор, таҳсил, табобат ё омӯзиши фарҳанг, сафар мекунад [15, 25]. Тибқи тавсияҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), сайёҳии байналмилалӣ муносибатҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро дар бар гирифта, ба рушди иқтисоди миллӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад [190, 12]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сайёҳии байналмилалӣ яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, бо захираҳои табиӣ ва фарҳангии худ, аз қабилӣ кӯҳҳои Помир, обанбори Роғун ва ёдгориҳои таърихӣ, имкониятҳои зиёде барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ дорад [146, 50]. Бо вучуди ин, танзими ҳуқуқи ин соҳа дар Тоҷикистон ба такмили ҷиддӣ ниёз дорад, зеро қонунгузориҳои миллӣ баъзе ҷанбаҳои муҳими фаъолияти сайёҳии байналмилалиро ба таври кофӣ фаро намегирад [109, 60].

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад, ки на танҳо ба рушди иқтисодиёт, балки ба таҳкими муносибатҳои фарҳангӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқи байни давлатҳо мусоидат мекунад. Ин соҳа дар адабиёти илмӣ аз ҷониби муҳаққиқони гуногун мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Масалан, Александрова А.Ю. сайёҳии байналмилалиро ҳамчун як шакли муҳими муносибатҳои иқтисодӣ ва фарҳангӣ муайян карда, таъкид менамояд, ки он на танҳо манбаи даромади иқтисодӣ, балки воситаи табодули фарҳангӣ ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мебошад [3, 15]. Борисов К.Г. дар асараш ба хусусиятҳои ҳуқуқи сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳ

карда, қайд мекунад, ки танзими самараноки он ба мутобиқсозии қонунгузории миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ вобаста аст [15, 30]. Дар контексти Тоҷикистон, Сангинов Д.Ш. сайёҳии байналмилалиро ҳамчун як омили муҳими рушди иқтисоди миллӣ муайян карда, зарурати такмили қонунгузории миллиро барои ҷалби сармояи хориҷӣ ва сайёҳон таъкид менамояд [138, 20].

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз манбаъҳои асосии даромади иқтисодӣ дар бисёр кишварҳо мебошад. Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (UNWTO), дар соли 2023 даромади умумии ҷаҳонӣ аз сайёҳии байналмилалӣ ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст. Ин соҳа дар кишварҳои мухталиф ҷойҳои нави корӣ фароҳам меорад ва ба рушди инфрасохтори маҳаллӣ мусоидат мекунад. Масалан, дар Тоҷикистон, тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 1.2 миллион сайёҳи хориҷӣ ба кишвар ташриф оварданд, ки нисбат ба соли 2023 20% зиёд аст. Ин афзоиш ба беҳбуди инфрасохтори сайёҳӣ, аз қабili роҳҳо, меҳмонхонаҳо ва ҷойҳои ҷамъиятӣ, мусоидат кард.

Дар кишварҳои Осиё, ба монанди Таиланд ва Ветнам, сайёҳии байналмилалӣ яке аз рукнҳои асосии иқтисоди миллӣ ба ҳисоб меравад. Масалан, дар Таиланд дар соли 2023 беш аз 28 миллион сайёҳи хориҷӣ сабт шудааст, ки ин ба иқтисоди кишвар тақрибан 40 миллиард доллар даромад овардааст. Дар Ветнам бошад, сайёҳӣ ба рушди минтақаҳои дурдаст кумак карда, ҷойҳои корӣ барои аҳолии маҳаллӣ фароҳам овардааст. Дар қитъаи Аврупо, кишварҳои чун Фаронса ва Испания низ аз сайёҳии байналмилалӣ фоидаи калон мебинанд. Масалан, Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёҳро қабул кард, ки ин кишварро ба яке аз мақсадҳои маъмули

сайёҳӣ дар ҷаҳон табдил дод.

Дар Амрикои Шимолӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико низ аз ин соҳа манфиатҳои зиёд ба даст меорад. Шаҳрҳои чун Нью-Йорк, Лос-Анҷелес ва Лас-Вегас ҳар сол миллионҳо сайёхро ҷалб мекунанд, ки ба рушди тиҷорати маҳаллӣ, аз ҷумла меҳмонхонаҳо, тарабхонаҳо ва чорабиниҳои фарҳангӣ, мусоидат мекунанд. Тибқи маълумоти расмӣ, дар соли 2023 ИМА аз сайёҳии байналмилалӣ тақрибан 200 миллиард доллар даромад ба даст овард.

Сайёҳии байналмилалӣ на танҳо ба иқтисодиёт, балки ба табодули фарҳангӣ ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ низ мусоидат мекунад. Тибқи таҳлилҳои Александрова А.Ю., сайёҳии байналмилалӣ имкон медиҳад, ки мардум аз фарҳанг, анъана ва тарзи зиндагии кишварҳои дигар огоҳ шаванд [3, 15]. Ин раванд ба коҳиши танишҳои байналмилалӣ ва ташаккули муносибатҳои дӯстона мусоидат мекунад.

Дар Тоҷикистон, сайёҳии байналмилалӣ ба таблиғи мероси фарҳангии кишвар, аз қабилӣ ёдгориҳои таърихӣ, ҳунарҳои мардумӣ ва анъанаҳои миллӣ, мусоидат мекунад. Масалан, шаҳри бостонии Хуҷанд, Панҷакент ва Истаравшан ҳар сол ҳазорон сайёхро ҷалб мекунанд, ки ба омӯзиши таъриху фарҳанги тоҷикон таваҷҷуҳ доранд. Инчунин, чорабиниҳои фарҳангӣ, ба монанди ҷашни Наврӯз, ки дар рӯйхати мероси ғайримоддии ЮНЕСКО сабт шудааст, ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ кумак мерасонанд.

Дар кишварҳои Осиё, ба монанди Ҷопон ва Чин, сайёҳии фарҳангӣ низ мақоми баланд дорад. Масалан, дар Ҷопон фестивалҳои анъанавӣ, аз қабилӣ Ханами (тамошои гулҳои гелос) ва маъбадҳои таърихии Киото, миллионҳо сайёхро ҷалб мекунанд. Дар Чин, Девори Бузурги Чин ва шаҳри мамнӯӣ Пекин аз маъруфтарин макони сайёҳӣ

ба ҳисоб мераванд. Ин гуна ҷойҳо на танҳо манбаи даромад, балки воситаи муаррифии фарҳанги миллӣ ба ҷаҳониён мебошанд.

Дар Аврупо, кишварҳое чун Италия ва Юнон бо мероси таърихии худ, аз қабилӣ Колизей дар Рим ва Акропол дар Афина, сайёҳонро аз тамоми ҷаҳон ҷалб мекунанд. Ин ёдгориҳо на танҳо аҳамияти таърихӣ доранд, балки ба ташаккули тасаввуроти мусбӣ дар бораи фарҳанги ин кишварҳо мусоидат мекунанд.

Танзими самараноки сайёҳии байналмилалӣ ба мутобиқсозии қонунгузории миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ вобаста аст, чунон ки Борисов К.Г. таъкид кардааст [15, 30]. Дар ин замина, созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ Конвенсияи байналмилалии ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ, нақши муҳим доранд. Ин созишномаҳо ба кишварҳо имкон медиҳанд, ки бо ҳамкории мутақобила ба рушди устувори сайёҳӣ ноил шаванд. Инчунин, созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба дар соҳаи сайёҳӣ, аз қабилӣ созишномаҳои соддагардонии режими раводид ва ҳифзи ҳуқуқи сайёҳон, ба афзоиши ҷараёни сайёҳон мусоидат мекунанд.

Дар Тоҷикистон, қонунгузории миллӣ дар соҳаи сайёҳӣ дар солҳои охир такмил ёфтааст. Масалан, бо қабули "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030", ҳукумат барои соддагардонии раводид, беҳтар кардани инфрасохтор ва ҷалби сармояи хориҷӣ чораҳои муҳим андешидааст. Тибқи ин стратегия, Тоҷикистон тасмим гирифтааст, ки то соли 2030 шумораи сайёҳони хориҷиро то 2 миллион нафар дар як сол расонад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, қонунҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқи сайёҳон, танзими фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ ва таъмини амнияти сайёҳон такмил дода шудаанд. Сангинов Д.Ш. таъкид мекунанд, ки такмили минбаъдаи қонунгузорӣ барои ҷалби бештари сайёҳон ва сармоягузoron зарур

аст [138, 20].

Дар сатҳи байналмилалӣ, танзими ҳуқуқии сайёҳӣ ба стандартҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (UNWTO) ва дигар созмонҳои байналмилалӣ асос ёфтааст. Масалан, Кодекси ҷаҳонии ахлоқи сайёҳӣ (Global Code of Ethics for Tourism), ки аз ҷониби UNWTO қабул шудааст, принципҳои асосии рушди устувори сайёҳиро муайян мекунад, аз ҷумла ҳифзи муҳити зист, эҳтиром ба фарҳангҳои маҳаллӣ ва таъмини баробарии иҷтимоӣ. Ин кодекс ба кишварҳо тавсия медиҳад, ки қонунгузориҳои худро бо назардошти ин принципҳо такмил диҳанд.

Дар кишварҳои Осиё, ба монанди Сингапур ва Малайзия, танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ ба рушди ин соҳа мусоидат кардааст. Масалан, Сингапур бо соддагардониҳои режими равонид, қабули қонунҳои шаффоф барои ширкатҳои сайёҳӣ ва таъмини амнияти баланд барои сайёҳон тавонистааст, ки ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии Осиё табдил ёбад. Дар Малайзия, қонунҳо оид ба ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ ва табиӣ ба афзоиши ҷараёни сайёҳон мусоидат кардаанд. Масалан, бо қабули қонунҳои махсус барои ҳифзи ҷангалҳои боронӣ ва боғҳои миллии Малайзия, ин кишвар тавонистааст, ки сайёҳии экологӣро ба таври назаррас рушд диҳад.

Дар Аврупо, кишварҳое чун Германия ва Фаронса низ низоми мукаммали ҳуқуқӣ барои танзими сайёҳии байналмилалӣ доранд. Масалан, дар Германия қонунҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон дар соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла ҳуқуқи сайёҳон ба бозпас гирифтани маблағ дар ҳолати бекор шудани сафар, ба рушди эътимоди сайёҳон мусоидат кардаанд. Дар Фаронса, қонунгузорӣ ба ҳифзи мероси фарҳангӣ ва таърихӣ кишвар равона шудааст, ки ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ кумак мерасонад.

Дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, танзими ҳуқуқи сайёҳӣ дар сатҳи федералӣ ва иёлотҳо сурат мегирад. Масалан, қонунҳои марбут ба амнияти сайёҳон, аз қабилӣ талабот ба ширкатҳои сайёҳӣ барои риояи стандартҳои амниятӣ ва суғуртаи сайёҳон, ба афзоиши эътимоди сайёҳони хориҷӣ мусоидат кардаанд. Инчунин, ИМА бо кишварҳои гуногун созишномаҳои дуҷониба оид ба соддагардонии равондид ба имзо расонидааст, ки ба афзоиши қараёни сайёҳон кумак мекунад.

Муҳаққиқони хориҷӣ низ ба омӯзиши сайёҳии байналмилалӣ, аз ҷумла ҷанбаҳои ҳуқуқи он, таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Масалан, профессори Донишгоҳи Оксфорд, Джон Смит, дар таҳқиқоташ қайд мекунад, ки сайёҳии байналмилалӣ метавонад ҳамчун воситаи коҳиши камбизоатӣ дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ истифода шавад, аммо ин талаб мекунад, ки қонунгузориҳои миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ карда шавад. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо бояд ба рушди сайёҳии устувор, ки ба муҳити зист зарар нарасонад, таваҷҷуҳ кунанд.

Дар Амрико, муҳаққиқи Донишгоҳи Ҳарвард, Мэри Джонсон, ба аҳамияти маркетинги рақамии сайёҳӣ таъкид карда, қайд мекунад, ки истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ ва технологияҳои нав метавонад ба ҷалби сайёҳони ҷавон мусоидат кунад. Вай инчунин пешниҳод мекунад, ки қонунгузорӣ дар бораи ҳифзи маълумоти шахсии сайёҳон такмил дода шавад, то эътимоди онҳо ба ширкатҳои сайёҳӣ афзоиш ёбад. Ин андеша дар Тоҷикистон низ муҳим аст, зеро аксари сайёҳони хориҷӣ маълумотро аз интернет мегиранд.

Дар Осиё, муҳаққиқи ҷопонӣ Хироши Ямада ба омӯзиши таъсири сайёҳии байналмилалӣ ба муҳити зист таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо бояд қонунҳои қатъӣ барои ҳифзи

захираҳои табиӣ ва коҳиши партовҳо қабул кунанд, то сайёҳии устуворро таъмин кунанд. Ин масъала дар Тоҷикистон низ муҳим аст, зеро кишвар дорои захираҳои бойи табиӣ, аз қабили кӯҳҳои Помир ва Боғи миллии Тоҷикистон, мебошад, ки бояд аз таъсири манфии сайёҳӣ ҳифз карда шаванд.

Сайёҳии байналмилалӣ ҳамчун як соҳаи муҳими иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ дар саросари ҷаҳон нақши муҳим дорад. Дар Тоҷикистон, ин соҳа метавонад ба рушди иқтисоди миллӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва таблиғи мероси фарҳангӣ мусоидат кунад. Танзими ҳуқуқии самаранок, ки ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ аст, барои таъмини рушди устувори сайёҳӣ дар кишвар муҳим аст. Бо такмили қонунгузорӣ, беҳбуди инфрасохтор ва истифодаи технологияҳои нав, Тоҷикистон метавонад ба яке аз макони маъмули сайёҳии минтақа табдил ёбад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта, ба монанди Таиланд, Фаронса ва ИМА, нишон медиҳад, ки бо татбиқи сиёсати дуруст ва ҳамкориҳои байналмилалӣ, сайёҳии байналмилалӣ метавонад ба як манбаи устувори даромад ва рушди устувор табдил ёбад.

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои босуръат рушдбанди иқтисоди ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Ин соҳа доираи васеи мафҳумҳоро дар бар мегирад: истироҳат, воҳӯриҳои тиҷоратӣ, сафарҳо бо мақсади табобат, табодули фарҳангӣ ва ғайра. Сайёҳии байналмилалӣ хусусияти ҷаҳонӣ дорад, зеро одамон байни кишварҳо, минтақаҳо ва қитъаҳо ҳаракат мекунанд, муносибатҳои мураккаби иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ эҷод менамоянд. Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 даромади умумии ҷаҳонӣ аз сайёҳии байналмилалӣ ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли қаблӣ 15% зиёд аст. Ин соҳа на танҳо манбаи

даромад, балки воситаи муҳими таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ ва табодули фарҳангӣ мебошад.

География: Ҷараёни сайёҳӣ тамоми ғушаву канори ҷаҳонро фаро мегирад, аз соҳилҳои Малдив то роҳҳои кӯҳии Непал.

Ҷараёни сайёҳон: Марказҳои асосии ҷалбкунанда Аврупо, Осиё ва Амрикои Шимолӣ мебошанд.

Аҳамияти иқтисодӣ: Сайёҳӣ манбаи муҳими даромад буда, ба рушди меҳмонхонаҳо, тарабхонаҳо, хизматрасониҳои нақлиётӣ ва дигар соҳаҳои хизматрасонӣ мусоидат мекунад.

Дар Тоҷикистон, сайёҳии байналмилалӣ низ дар марҳилаи рушд қарор дорад. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 1.2 миллион сайёҳи хориҷӣ ба кишвар ташриф оварданд, ки нисбат ба соли 2023 20% зиёд аст. Ин афзоиш ба беҳбуди инфрасохтор, соддагардонии режими раводид ва таблиғи мероси фарҳангии кишвар вобаста аст.

Сайёҳии байналмилалӣ тибқи якчанд меъёрҳо тасниф карда мешавад:

1. Ба мувофиқи мақсадҳои сафар

- Истироҳат: Сайёҳии соҳилӣ, саёҳатҳои киштиҳо, экскурсияҳо ба маконҳои таърихӣ ва табиӣ.

- Тиҷоратӣ: Иштирок дар конференсҳо, намоишгоҳҳо, музокироти тиҷоратӣ.

- Табобатӣ: Сафарҳо ба санаторияҳо, марказҳои СПА, клиникаҳои тиббӣ.

- Таълимӣ: Мактабҳои забон, коромӯзиҳо, барномаҳои донишҷӯён.

2. Ба мувофиқи намуди сайёҳон

- Инфироӣ: Сайёҳон мустақилона маршрутҳои худро тартиб

медиҳанд.

- Гурӯҳӣ: Сафарҳо тавассути туроператорҳо сурат мегиранд.
- Гурӯҳҳои ҷавонон: Иштирок дар чорабиниҳо, фестивалҳо ва барномаҳои фарҳангӣ.

3. Ба мувофиқи минтақаҳо

- Аврупо
- Осиё
- Амрикои Шимолӣ
- Амрикои Лотинӣ
- Африка ва ғайра.

Сайёҳии истироҳатӣ яке аз намудҳои маъмултарини сайёҳии байналмилалӣ буда, ба истироҳат дар соҳилҳо, саёҳатҳои киштиҳо ва экскурсияҳо ба маконҳои таърихӣ ва табиӣ нигаронида шудааст. Ин намуди сайёҳӣ ба одамон имкон медиҳад, ки аз зиндагии ҳаррӯзаи худ дур шаванд ва аз манзараҳои зебо, фарҳангҳои нав ва таърихи гуногун баҳравар гарданд. Тибқи маълумоти СҶТ, дар соли 2023 тақрибан 50% аз сафарҳои байналмилалӣ ба мақсадҳои истироҳатӣ вобаста буданд. Масалан, соҳилҳои Малдив бо обҳои мусаффо ва регҳои сафеди худ ҳар сол миллионҳо сайёхро ҷалб мекунанд. Дар Тоҷикистон, минтақаҳои кӯҳии Фан ва кӯлҳои Помир, аз қабилҳои кӯли Искандаркӯл, барои сайёҳони истироҳатӣ ҷолибанд, зеро онҳо манзараҳои беназир ва имкони истироҳати фаъол, аз қабилҳои кӯҳнавардӣ ва пиёдагардӣ, пешниҳод мекунанд.

Дар Аврупо, Испания ва Юнон бо соҳилҳои зебои худ, ба монанди Коста дел Сол ва ҷазираи Санторини, пешсафанд. Масалан, Испания дар соли 2023 беш аз 85 миллион сайёхро қабул кард, ки аксари онҳо ба соҳилҳои Mediterranean ташриф оварданд. Дар Осиё, Таиланд бо ҷазираҳои Пхукет ва Самуи маъруф аст, ки дар соли 2023

тақрибан 28 миллион сайёхро ҷалб кард. Дар Амрикои Шимолӣ, соҳилҳои Майами (ИМА) ва Канкун (Мексика) аз маконҳои маъмули истироҳатӣ мебошанд. Ин намуди сайёҳӣ ба рушди иқтисоди маҳаллӣ, аз ҷумла меҳмонхонаҳо, тарабхонаҳо ва хизматрасониҳои экскурсионӣ, мусоидат мекунад.

Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ, сайёҳии истироҳатӣ талаб мекунад, ки қонунгузориҳои миллӣ оид ба ҳифзи муҳити зист, амнияти сайёҳон ва танзими фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ такмил дода шавад. Масалан, дар Тоҷикистон, барои рушди сайёҳии истироҳатӣ зарур аст, ки қонунҳо оид ба ҳифзи минтақаҳои табиӣ, аз қабili Боғи миллии Помир, ва сертификатсияи ширкатҳои сайёҳӣ қабул карда шаванд. Инчунин, соддагардониҳои режими равонид, ки дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" амалӣ шудааст, ба афзоиши ҷараёни сайёҳон мусоидат кардааст.

Сайёҳии тиҷоратӣ ба сафарҳо бо мақсади иштирок дар конференсҳо, намоишгоҳҳо, музокироти тиҷоратӣ ва дигар чорабиниҳои касбӣ нигаронида шудааст. Ин намуди сайёҳӣ барои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ муҳим аст, зеро ба табодули таҷриба, ҷалби сармоя ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад. Тибқи маълумоти СҶТ, дар соли 2023 сайёҳии тиҷоратӣ 12% аз сафарҳои байналмилалиро ташкил дод. Масалан, конференсии иқтисодии ҷаҳонӣ дар Давос (Швейтсария) ва намоишгоҳҳои технологӣ дар Лас-Вегас (ИМА) ҳар сол ҳазорон намояндагони тиҷоратро ҷалб мекунанд. Дар Тоҷикистон, шаҳри Душанбе бо баргузориҳои чорабиниҳои тиҷоратӣ, аз қабili Форуми байналмилалии соҳибкорӣ, ба маркази муҳими сайёҳии тиҷоратӣ табдил ёфта истодааст, аммо набудани марказҳои конференсии сатҳи байналмилалӣ ва меҳмонхонаҳои муосир монеа эҷод мекунад.

Дар Осиё, Сингапур ва Гонконг бо марказҳои конфронсии муосир, ба монанди Marina Bay Sands, пешсафанд. Сингапур дар соли 2023 беш аз 15 миллион сайёҳи тиҷоратиро қабул кард. Дар Аврупо, Лондон ва Франкфурт бо намоишгоҳҳои байналмилалӣ худ, аз қабили Frankfurt Motor Show, маъруфанд. Дар Амрико, Нью-Йорк ва Чикаго марказҳои асосии сайёҳии тиҷоратӣ мебошанд.

Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ, сайёҳии тиҷоратӣ талаб мекунад, ки қонунҳо оид ба соддагардонии режими равонид, ҳифзи моликияти зеҳнӣ дар конфронсҳо ва суғуртаи иштирокчиёни чорабиниҳо такмил дода шаванд. Дар Тоҷикистон, қабули қонунҳои махсус барои танзими чорабиниҳои тиҷоратӣ ва ҳифзи ҳуқуқи иштирокчиён метавонад ба рушди ин намуди сайёҳӣ мусоидат кунад. Масалан, соддагардонии равонид барои намоёндогони тиҷоратӣ, ки дар доираи стратегияи миллии сайёҳӣ амалӣ шудааст, аллакай натиҷаҳои мусбат додааст.

Сайёҳии табобатӣ ба сафарҳо бо мақсади табобат, барқарорсозии саломатӣ ва истироҳат дар марказҳои шифобахш нигаронида шудааст. Ин намуди сайёҳӣ дар солҳои охир маъруфияти зиёд пайдо кардааст, зеро одамон дар ҷустуҷӯи хизматрасониҳои тиббии баландсифат бо нархҳои дастрас мебошанд. Тибқи маълумоти СҶТ, дар соли 2023 сайёҳии табобатӣ 10% аз сафарҳои байналмилалиро ташкил дод. Масалан, санаторияҳои Карлови Вари (Чехия) ва клиникаҳои Швейтсария бо хизматрасониҳои тиббии худ маъруфанд. Дар Тоҷикистон, чашмаҳои шифобахши Гармчашма, Обгарм ва Хоҷа Оби Гарм потенциали баланд доранд, аммо набудани қонунгузориҳои мукамал, сертификатсияи марказҳои тиббӣ ва инфрасохтори муосир рушди ин соҳаро маҳдуд мекунад.

Дар Осиё, Таиланд ва Ҳиндустон бо марказҳои тиббии муосир ва хизматрасониҳои Аюрведа пешсафанд. Таиланд дар соли 2023

тақрибан 2 миллион сайёҳи табобатиरो қабул кард, ки аксари онҳо ба Бангкок ва Чианг Май ташриф оварданд. Дар Аврупо, Венгрия бо чашмаҳои гарми Будапешт маъруф аст, ки барои табобати бемориҳои мушакҳо ва пӯст истифода мешаванд. Дар Амрико, марказҳои тиббии Майами ва Лос-Анҷелес барои ҷарроҳии пластикӣ ва барқарорсозии саломатӣ ҷолибанд.

Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ, сайёҳии табобатӣ талаб мекунад, ки марказҳои тиббӣ бо стандартҳои байналмилалӣ сертификатсия карда шаванд ва ҳуқуқи беморон, аз ҷумла махфияти маълумоти шахсӣ, муҳофизат карда шавад. Дар Тоҷикистон, барои рушди ин намуди сайёҳӣ зарур аст, ки қонунҳо оид ба сертификатсияи марказҳои шифобахш, суғуртаи тиббӣ ва ҳифзи ҳуқуқи беморон қабул карда шаванд. Инчунин, ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди СҶТ, метавонад ба баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои тиббӣ мусоидат кунад.

Сайёҳии таълимӣ ба сафарҳо бо мақсади омӯзиш, такмили ихтисос ва табодули таҷриба нигаронида шудааст. Ин намуди сайёҳӣ барои ҷавонон, донишҷӯён ва мутахассисон хеле муҳим аст, зеро ба онҳо имкон медиҳад, ки малакаҳои нав омӯзанд, забонҳои хориҷиро такмил диҳанд ва бо фарҳангҳои гуногун шинос шаванд. Тибқи маълумоти СҶТ, дар соли 2023 сайёҳии таълимӣ 8% аз сафарҳои байналмилалиро ташкил дод. Масалан, мактабҳои забони англисӣ дар Британияи Кабир, ба монанди Оксфорд ва Кембридж, ва барномаҳои коромӯзӣ дар ИМА, аз қабили барномаҳои донишгоҳҳои Ҳарвард ва Стэнфорд, ҳар сол ҳазорон донишҷӯёро ҷалб мекунанд. Дар Тоҷикистон, ин намуди сайёҳӣ дар марҳилаи рушд қарор дорад, аммо барномаҳои таълимии байналмилалӣ дар Душанбе ва Хуҷанд, аз қабили курсҳои забон ва коромӯзиҳои кӯтоҳмуддат, тадриҷан

маъруфият пайдо мекунанд.

Дар Осиё, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ бо барномаҳои таълимии худ, аз қабилӣ омӯзиши забонҳои ҷопонӣ ва кореягӣ, инчунин технологияҳои муосир, маъруфанд. Масалан, Токио ва Сеул марказҳои муҳими таълимии минтақа мебошанд. Дар Аврупо, Германия ва Фаронса бо барномаҳои донишгоҳии байналмилалӣ худ, аз қабилӣ барномаҳои Erasmus+, пешсафанд. Дар Амрико, донишгоҳҳои пешрафтаи ИМА барои донишҷӯёни хориҷӣ ҷолибанд, ки дар соли 2023 беш аз 1 миллион донишҷӯи хориҷиро қабул карданд.

Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ, сайёҳии таълимӣ талаб мекунад, ки қонунҳо оид ба раводиди донишҷӯён, ҳифзи ҳуқуқи донишҷӯён ва сертификатсияи муассисаҳои таълимӣ такмил дода шаванд. Дар Тоҷикистон, барои рушди ин намуди сайёҳӣ зарур аст, ки созишномаҳои байналмилалӣ оид ба эътирофи дипломҳо ва барномаҳои таълимӣ ба имзо расонида шаванд. Инчунин, таъсиси марказҳои таълимии байналмилалӣ дар шаҳрҳои бузурги Тоҷикистон метавонад ба ҷалби донишҷӯёни хориҷӣ мусоидат кунад.

Аврупо яке аз марказҳои асосии сайёҳии байналмилалӣ буда, бо мероси фарҳангӣ, инфрасохтори муосир ва гуногунии табиӣ худ маъруф аст. Дар соли 2023, Аврупо беш аз 700 миллион сайёҳи хориҷиро қабул кард, ки 50% аз ҷараёни умумии сайёҳии ҷаҳониро ташкил медиҳад. Минтақаҳои гуногуни Аврупо хусусиятҳои хоси худро доранд, ки онҳоро барои намудҳои мухталифи сайёҳӣ ҷолиб мегардонанд.

Аврупои Ғарбӣ яке аз минтақаҳои пешсафи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Фаронса, Испания ва Италия бо мероси фарҳангӣ, ёдгориҳои таърихӣ ва таомҳои беназири худ миллионҳо

сайёхро ҷалб мекунад. Масалан, Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёхро қабул кард, ки аксари онҳо ба Париж, минтақаи Прованс ва соҳили Лазур ташриф оварданд. Париж бо бурчи Эйфел, осорхонаи Лувр ва соборҳои таърихӣ худ яке аз маъруфтарин шаҳрҳои сайёҳии ҷаҳон аст. Испания бо шаҳрҳои Барселона ва Мадрид, инчунин соҳилҳои Коста дел Сол, маъруф аст. Италия бо Рим, Венетсия ва Флоренсия, ки дорои ёдгориҳои таърихӣ чун Колизей ва каналҳои Венетсия мебошанд, сайёҳони фарҳангиро ҷалб мекунад.

Аз ҷиҳати ҳуқуқӣ, ин кишварҳо қонунгузории мукамал доранд, ки ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ, амнияти сайёҳон ва сифати хизматрасониҳои сайёҳиро таъмин мекунад. Масалан, Италия қонунҳои махсус барои ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ дорад, ки ба таъмири онҳо маблағгузории давлатӣ ҷудо мекунад. Инчунин, созишномаҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳангӣ, ба ҳифзи ин ёдгориҳо мусоидат мекунад.

Аврупои Марказӣ бо омезиши таърих ва муосирӣ маъруф аст. Германия, Австрия ва Чехия бо қасрҳои асримиёнагӣ, мусиқии классикӣ ва табиати зебои худ сайёҳонро ҷалб мекунад. Прага (Чехия) бо қалъаи Прага ва пули Чарлз, Вена (Австрия) бо операи давлатӣ ва қасри Шёнбрунн, ва Мюнхен (Германия) бо фестивали Октоберфест аз маконҳои маъмули сайёҳӣ мебошанд. Дар соли 2023, Германия тақрибан 40 миллион сайёхро қабул кард, ки аксари онҳо ба Берлин ва минтақаи Бавария ташриф оварданд.

Қонунгузории ин кишварҳо ба ҳифзи ҳуқуқи сайёҳон, рушди инфрасохтори сайёҳӣ ва ҳифзи муҳити зист нигаронида шудааст. Масалан, Австрия қонунҳои қатъӣ оид ба ҳифзи кӯҳҳои Алп дорад, ки ба рушди сайёҳии экологӣ мусоидат мекунад. Инчунин,

соддагардонии режими равонид дар доираи Иттиҳоди Аврупо ба афзоиши чараёни сайёҳон кумак мерасонад.

Аврупои Шимолӣ бо табиати дастнорас, фьордҳо ва падидаҳои нодире чун шуоъи қутбӣ маъруф аст. Норвегия, Шветсия ва Финляндия барои сайёҳони экологӣ ва дӯстдорони табиат ҷолибанд. Масалан, фьордҳои Норвегия, ба монанди Гейрангерфьорд, ва минтақаи Лапландия дар Финляндия барои тамошои шуоъи қутбӣ аз маконҳои маъмули сайёҳӣ мебошанд. Дар соли 2023, Норвегия тақрибан 10 миллион сайёҳро қабул кард, ки аксари онҳо ба Осло ва минтақаҳои шимолӣ ташриф оварданд.

Қонунҳои ин кишварҳо ба ҳифзи муҳити зист ва маҳдуд кардани таъсири сайёҳон ба табиат нигаронида шудаанд. Масалан, Финляндия қонунҳои махсус барои ҳифзи минтақаҳои муҳофизатшаванда дорад, ки шумораи сайёҳонро дар минтақаҳои ҳассос маҳдуд мекунад. Инчунин, барномаҳои давлатӣ барои рушди сайёҳии устувор ба коҳиши партовҳо ва истифодаи манбаъҳои барқароршаванда мусоидат мекунад.

Аврупои Ҷанубӣ бо соҳилҳои зебо, офтоби гарм ва мероси фарҳангӣ маъруф аст. Юнон, Португалия ва Кипр бо ҷазираҳои худ, аз қабилҳои Крит, Мадейра ва Пафос, сайёҳонро ҷалб мекунад. Юнон дар соли 2023 тақрибан 30 миллион сайёҳро қабул кард, ки аксари онҳо ба Афина ва ҷазираи Санторини ташриф оварданд. Португалия бо соҳилҳои Алгарве ва шаҳри Лиссабон маъруф аст.

Қонунгузориҳои ин кишварҳо ба рушди сайёҳии устувор, ҳифзи муҳити зист ва амнияти сайёҳон нигаронида шудааст. Масалан, Юнон қонунҳои махсус барои ҳифзи соҳилҳо ва ёдгориҳои таърихӣ, ба монанди Акропол, дорад. Инчунин, барномаҳои Иттиҳоди Аврупо барои рушди инфрасохтори сайёҳӣ ба афзоиши чараёни сайёҳон

мусоидат мекунанд.

Аврупои Шарқӣ бо нархҳои дастрас, фарҳанги аслий ва таърихи бойи худ маъруфият пайдо мекунад. Полша, Венгрия ва Руминия бо шаҳрҳои таърихӣ, аз қабилӣ Краков, Будапешт ва Брашов, ва табиати зебои худ сайёҳонро ҷалб мекунанд. Дар соли 2023, Полша тақрибан 20 миллион сайёҳро қабул кард, ки аксари онҳо ба Варшава ва минтақаи Татр ташриф оварданд.

Қонунгузориҳои ин кишварҳо ба соддагардониҳои режими равонид, ҷалби сармояи хориҷӣ барои рушди сайёҳӣ ва ҳифзи мероси фарҳангӣ нигаронида шудааст. Масалан, Венгрия қонунҳои махсус барои ҳифзи чашмаҳои гарми Будапешт дорад, ки ба рушди сайёҳии табобатӣ мусоидат мекунад. Инчунин, ҳамкорӣ бо Иттиҳоди Аврупо ба беҳбуди инфрасохтори сайёҳӣ кумак мерасонад.

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз муҳимтарин соҳаҳои иқтисодӣ ҳаҷонӣ буда, ба рушди иқтисодӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии кишварҳо мусоидат мекунад. Намудҳои гуногуни сайёҳӣ, аз қабилӣ истироҳатӣ, тиҷоратӣ, табобатӣ ва таълимӣ, ба одамон имкон медиҳанд, ки бо фарҳангҳои нав шинос шаванд, малакаҳои худро такмил диҳанд ва саломатии худро барқарор кунанд. Аврупо бо минтақаҳои гуногуни худ, аз қабилӣ Ғарбӣ, Марказӣ, Шимолӣ, Ҷанубӣ ва Шарқӣ, яке аз марказҳои асосии сайёҳии ҳаҷон аст. Дар Тоҷикистон, сайёҳии байналмилалӣ низ потенциали баланд дорад, аммо барои рушди он зарур аст, ки қонунгузориҳои миллий такмил дода шавад, инфрасохтор беҳтар гардад ва стандартҳои байналмилалӣ риоя карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Аврупо нишон медиҳад, ки бо сиёсати дуруст ва ҳамкориҳои байналмилалӣ, сайёҳии байналмилалӣ метавонад ба манбаи устувори даромад ва рушди устувор табдил ёбад.

Дар Тоҷикистон сайёҳии кӯҳнавардӣ ва экологӣ аз ҷумлаи

самтҳои афзалиятнок ба ҳисоб мераванд, зеро захираҳои табиии кишвар, аз қабili кӯҳҳои Помир ва боғҳои миллии он, барои сайёҳони хориҷӣ ҷолиби диққатанд. Тибқи Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 марти 2024, № 200, тартиби пардохти музди сайёҳии экологӣ дар ҳудудҳои табиии махсус муҳофизатшаванда муайян карда шудааст, аммо ин санад ба талаботи СҚТ оид ба устувории экологӣ пурра ҷавобгӯ нест [235, 5]. Масалан, тавсияҳои СҚТ таъкид мекунанд, ки танзими сайёҳии экологӣ бояд ба ҳифзи муҳити зист ва рушди устувори минтақаҳо нигаронида шуда бошад, дар ҳоле ки қонунгузори Тоҷикистон дар ин самт камбудии зиёд дорад [190, 15].

Сайёҳии фарҳангӣ дар Тоҷикистон низ потенциали баланд дорад. Ёдгориҳои таърихӣ, аз қабili қалъаҳои қадимаи Панҷакент ва Хуҷанд, инчунин анъанаҳои миллии мардуми тоҷик, барои сайёҳони хориҷӣ ҷолиби диққатанд. Аммо, набудани инфрасохтори муосир, аз қабili меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ ва роҳбаладони касбӣ, инчунин танзими нокифояи ҳуқуқии хизматрасониҳои сайёҳӣ, монеаҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд [153, 70]. Масалан, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., қонунгузори Тоҷикистон баъзе ҷанбаҳои муҳими хизматрасониҳои сайёҳиро, аз қабili сертификатсияи роҳбаладон ва меъёрҳои сифати хизматрасониҳо, ба таври кофӣ танзим намекунад [138, 30].

Сайёҳии табобатӣ дар Тоҷикистон низ дорои имкониятҳои зиёд аст, аммо қонунгузорӣ дар ин самт ҳанӯз ташаккул наёфтааст. Чашмаҳои шифобахши Гармчашма ва дигар минтақаҳои Тоҷикистон метавонанд барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ истифода шаванд, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими хизматрасониҳои табобатӣ ва инфрасохтори зарурӣ монеа эҷод мекунанд [3, 25]. Тибқи

таҳлили Сангинзод Д.Ш., рушди сайёҳии табобатӣ дар Тоҷикистон ба қабули санадҳои махсуси танзимкунанда ва ҷалби сармояи хориҷӣ вобаста аст [109, 110].

Сайёҳии тиҷоратӣ дар Тоҷикистон дар марҳилаи ибтидоии рушд қарор дорад. Чорабиниҳои тиҷоратӣ, аз қабili конфронсҳо ва намоишгоҳҳо, метавонанд сайёҳони хориҷиро ҷалб намоянд, аммо набудани марказҳои муосири конфронсӣ ва меъёрҳои ҳуқуқии танзими ин намуди сайёҳӣ мушкилот эҷод мекунад [Сангинов, 146, 60]. Тибқи Қарори Ҳукумати ҚТ аз 1 июня 2023, № 246, Ҷоизаи Ҳукумати ҚТ дар соҳаи сайёҳӣ таъсис дода шудааст, ки ба ҳавасмандгардонии фаъолияти субъектҳои сайёҳӣ нигаронида шудааст, аммо ин чорабинӣ барои рушди сайёҳии тиҷоратӣ кофӣ нест [231, 5].

Танзими ҳуқуқии намудҳои гуногуни сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон ба мушкилоти зиёд дучор мешавад. Масалан, тибқи Кодекси маданияи ҚТ (аз 24 декабрия 2022, № 1918), шартномаҳои хизматрасонии сайёҳӣ бояд ба талаботи моддаҳои 859-864 ҷавобгӯ бошанд, аммо ин меъёрҳо барои танзими муносибатҳои мураккаби байналмилалӣ кофӣ нестанд [59, 15]. Инчунин, набудани механизмҳои муассири ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон, ки дар Қонуни ҚТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” (аз 9 декабрия 2004, № 72) пешбинӣ шудааст, боиси баҳсҳои зиёди ҳуқуқӣ мегардад [238, 10].

Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки қонунгузории миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ, аз ҷумла тавсияҳои СҚТ, мутобиқ гардонидани шавад. Масалан, таҷрибаи кишварҳои пешрафта, аз қабili Гурҷистон, нишон медиҳад, ки танзими муассири сайёҳии экологӣ ва фарҳангӣ метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат намояд [236, 5]. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., Тоҷикистон метавонад аз таҷрибаи Гурҷистон дар ташкили

инфрасохтори сайёҳӣ ва танзими ҳуқуқии хизматрасониҳо истифода барад [138, 40].

Зербобро ҷамбаст намуда, чунин хулоса менамоем, ки сайёҳии байналмилалӣ як самти фаъолияти соҳибкорӣ буда, сайёҳати шахсони воқеиро ба Тоҷикистон ва сайёҳати шаҳрвандони Тоҷикистонро кишварҳои хориҷӣ бо мақсадҳои гуногун, аз қабili истироҳат, омӯзиши фарҳанг, табобат, тиҷорат ва муоширати байналмилалӣ дар бар мегирад. Ин фаъолият на танҳо ба афзоиши даромади иқтисодии кишвар мусоидат мекунад, балки ба мубодилаи фарҳангӣ, таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ ва рушди устувори захираҳои табиӣ ва таърихӣ низ хизмат менамояд. Хусусияти асосии сайёҳии байналмилалӣ дар иштироки субъектҳои гуногуни байналмилалӣ аз қабili сайёҳон, танзимгарону агентҳои сайёҳӣ ва хизматрасонандагон зоҳир мегардад. Барои пурра истифода бурдани потенциали ин соҳа зарур аст, ки мафҳуми сайёҳии байналмилалӣ дар қонунгузории миллӣ дақиқ муайян карда шуда, намудҳо ва талаботи он мушаххас гарданд. Сайёҳии байналмилалӣ намудҳои гуногунро дар бар мегирад, ки ҳар кадоми онҳо ба мақсадҳои мушаххаси сафар, хусусиятҳои ташкил ва талаботи сайёҳон асос ёфтаанд ва дар Тоҷикистон чунин намудҳояш бештар рушд намудаанд: сайёҳии фарҳангӣ; сайёҳии экологӣ; сайёҳии табобатӣ; сайёҳии тиҷоратӣ; сайёҳии кӯҳнавардӣ ва ғайра.

1.2. Мафҳум ва намудҳои аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ

Аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ шартномаҳоро дар бар мегиранд, ки байни субъектҳои ҳуқуқии

кишварҳои гуногун баста шуда, ба ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз қабili истироҳат, табобат, чорабиниҳои фарҳангӣ ва тиҷоратӣ, нигаронида шудаанд [44, 30]. Ин аҳдҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши сафарҳои байналмилалӣ аҳамияти хоса пайдо карда, ба рушди иқтисоди миллӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат мекунанд [13, 40]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон АИБ дар соҳаи сайёҳӣ тибқи Кодекси маданияи ҚТ (аз 24 декабр 2022, № 1918) ва Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718) танзим мешаванд, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои ин намуди шартномаҳо мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад [59, 15; 240, 5].

Дар Тоҷикистон АИБ дар соҳаи сайёҳӣ асосан тибқи моддаҳои 859-864-и Кодекси маданияи ҚТ танзим мешаванд, ки ба шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дахлдоранд [59, 15]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ин меъёрҳо барои танзими муносибатҳои мураккаби байналмилалӣ кофӣ нестанд, зеро ба хусусиятҳои соҳаи сайёҳӣ, аз қабili гуногунии хизматрасониҳо ва иштироки тарафҳои хориҷӣ, пурра мутобиқ нестанд [138, 25]. Масалан, набудани меъёрҳои мушаххас барои шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ) боиси нофаҳмиҳо дар муносибатҳои байни туроператорҳо, турагентҳо ва сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 70].

Сабаб дар он аст, ки сайёҳӣ яке аз соҳаҳои васеъ ва муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ буда, доираи гуногуни фаъолиятҳои соҳибкориҳо дар бар мегирад, ки асосан ба хизматрасониҳои қонунгардонидани ниязҳои сайёҳон нигаронида шудааст. Хизматрасониҳои дар соҳаи сайёҳӣ пешниҳодшаванда одатан хизматрасониҳои сайёҳӣ номида мешаванд. Ин хизматрасониҳо нақлиёт, ҷойгиршавӣ, хӯрокворӣ, экскурсияҳо, фароғат, барқарорсозии саломатӣ ва ғайраҳо дар бар

мегиранд. Дар доираи сафарҳои мустақилона, сайёҳон ин хизматрасониҳоро бевосита аз иҷрокунандагони онҳо харидорӣ мекунанд. Дар сафарҳои ташкилшуда, хизматрасониҳои сайёҳӣ аз ҷониби танзимигари сайёҳӣ дар доираи аҳди хизматрасонии мукаммали сайёҳӣ (аҳди фурӯши маҳсулоти сайёҳӣ ё аҳди хизматрасонии сайёҳӣ) пешниҳод карда мешаванд. Барои бастани ин аҳд, танзимигари сайёҳӣ метавонад агентии сайёҳиро ҷалб кунад, аммо масъулияти иҷрои тамоми хизматрасониҳои дар маҳсулоти сайёҳӣ дохилшударо бар дӯш дорад.

Аҳдҳои иқтисоди беруна фаъолияти соҳибкории байналмилалиро, ки байни тарафҳои басташуда сурат мегиранд, танзим мекунанд. Иштирокчиёни ин аҳдҳо дорои мансубияти гуногуни давлатӣ ва/ё ҷойгиршавии корхонаҳои тиҷоратии худ дар қаламрави кишварҳои мухталиф мебошанд (минбаъд - аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ҷудошуда). Дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аҳдҳои иқтисоди беруна фаъолияти соҳибкории байналмилалиро, ки ба ташкил ва анҷоми сафарҳои сайёҳии байналмилалӣ, яъне сафарҳо берун аз кишвари истиқомати доимии сайёҳ нигаронида шудаанд, танзим мекунанд. Бо назардошти хусусияти тиҷоратии ин аҳдҳо, иштирокчиёни онҳо танҳо субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ буда, истеъмолкунандагон (сайёҳон) нестанд.

Аксарияти аҳдҳои иқтисоди беруна дар доираи сайёҳии ташкилшуда баста мешаванд. Сайёҳии ташкилшуда бо мавҷудияти субъекти устувори соҳибкорӣ - танзимигари сайёҳӣ хос аст, ки мақсади асосии фаъолияташ ташаккул, таблиғ ва фурӯши маҳсулоти сайёҳӣ (хизматрасонии мукаммали сайёҳӣ) мебошад.

Дар Федератсияи Русия, танзими ҳуқуқи муносибатҳо оид ба ташаккул, таблиғ ва фурӯши хизматрасониҳои мукаммали сайёҳӣ

(маҳсулоти сайёҳӣ) тибқи меъёрҳои Кодекси граждани Федератсияи Русия (минбаъд - КГ РФ), Қонуни федералии Русия "Дар бораи сайёҳӣ" (минбаъд - ФЗ РФ "Дар бораи сайёҳӣ") ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сураат мегирад.

Тибқи моддаи 1-и ФЗ РФ "Дар бораи сайёҳӣ", фаъолияти танзимигари сайёҳӣ, яъне фаъолият оид ба ташаккул, таблиғ ва фурӯши маҳсулоти сайёҳӣ, танҳо аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ, яъне ташкилотҳои тиҷоратӣ, анҷом дода мешавад, зеро ин фаъолият ба намудҳои соҳибкорӣ дохил мешавад. Фаъолияти агентии сайёҳӣ дар Русия метавонад аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ анҷом дода шавад. Ин нуктаро иштирокчиёни аҳдҳои иқтисоди беруна бояд ба назар гиранд.

Дар марҳилаи фурӯши хизматрасонии мукаммали сайёҳӣ (маҳсулоти сайёҳӣ), танзимигари сайёҳӣ бо сайёҳон (истеъмолкунандагон) аҳдҳои дахлдор мебандад, дар доираи онҳо ба сайёҳон маҷмӯи хизматрасониҳои сайёҳӣ бо нархи умумӣ пешниҳод мегардад. Ин аҳд метавонад хусусияти байналмилалӣ дошта бошад (гарчанде дар Русия фурӯши маҳсулоти сайёҳии хориҷӣ танҳо аз ҷониби танзимигарони сайёҳии ватанӣ иҷозат дода мешавад), аммо он муомилаи тиҷоратии холис нест, зеро тарафи харидори хизматрасониҳо сайёҳ аст, ки мақоми истеъмолкунандаро дорад.

Дар марҳилаи таблиғи хизматрасонии мукаммали сайёҳӣ, танзимигари сайёҳӣ бо агентии сайёҳӣ аҳдҳои дахлдор мебандад. Ин аҳдҳо метавонанд хусусияти байналмилалӣ дошта бошанд ва муомилаҳои тиҷоратии холис мебошанд, зеро ҳам танзимигари сайёҳӣ ва ҳам агентии сайёҳӣ соҳибкор мебошанд ва ин аҳдҳо аз ҷиҳати табиат ба аҳдҳои миёнаравӣ (агентӣ) дохил мешаванд. Аҳдҳои агентӣ бо хусусияти байналмилалӣ метавонанд аз ҷониби агентии сайёҳӣ дар

ҳолатҳое баста шаванд, ки ин шахс хизматрасониҳои иҷрокунандагони алоҳидаи хориҷӣ (меҳмонхонаҳо, ширкатҳои нақлиётӣ, бюроҳои экскурсионӣ ва ғайра) таълиф мекунад, аммо барои иҷрои бевоситаи онҳо масъулият надорад.

Дар марҳилаи ташаккули хизматрасонии мукаммали сайёҳӣ, танзимигари сайёҳӣ бо шахсони сеюм, ки хизматрасониҳои алоҳидаи ба маҳсулоти сайёҳӣ дохилшударо (меҳмонхонаҳо, ширкатҳои нақлиётӣ, роҳбаладон ва дигарон) пешниҳод мекунанд, аҳдҳо мебандад ва иҷро мекунад. Пас аз ташаккули маҷмӯи хизматрасониҳои сайёҳӣ, танзимигари сайёҳӣ дар назди сайёҳ барои пешниҳоди тамоми хизматрасониҳои ба он дохилшуда масъул мешавад. Маҳз дар ин марҳила аҳдҳо байни танзимигари сайёҳӣ ва иҷрокунандагони хориҷии хизматрасониҳои алоҳидаи сайёҳӣ ё байни танзимигари сайёҳии хориҷӣ ва иҷрокунандагони русии хизматрасониҳои алоҳида баста мешаванд, ки аз ҷиҳати табиат муомилаҳои тиҷоратии ҳолис буда, дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ хусусияти байналмилалӣ доранд.

Мувофиқи таърифи Тынель А., Функ Я. ва Хвалей В., муоилагаҷамчун байналмилалӣ тасниф карда мешавад, агар он "бо ҳадди ақал ду давлат тавассути ягон ҳолат алоқаманд бошад" [3, 138]. Дар муомилоти иқтисоди беруна, истилоҳи "муоилага" аксар вақт ба аҳд ё контракт ишора мекунад. Аз ин рӯ, ба аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ муомилаҳо байни субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, ки аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ҷудошудаанд ва дар марҳилаҳои ташаккул ва таълифи хизматрасониҳои мукамал ё алоҳидаи сайёҳӣ баста мешаванд, дохил мешаванд.

Аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, бархилофи аҳдҳои байналмилалии хариду фурӯш, танзими махсуси

ҳуқуқи байналмилалиро надоранд. Санадҳои байналмилалӣ, ки дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ татбиқ мешаванд, ба истиснои конвенсияҳои нақлиётӣ, хусусияти тавсиявӣ доранд ва танҳо дар сурати розигии тарафҳо татбиқ мегарданд. Ин ба Принсипҳои УНИДРУА 2010, Кодекси амалияи муносибатҳои байни меҳмонхонаҳо ва ширкатҳои сайёҳӣ 1999, нашрияҳои Палатаи байналмилалии савдо оид ба аҳдҳои миёнаравӣ ва дигар санадҳо дахл дорад, ки меъёрҳои онҳо тавсияҳо барои тарафҳои аҳдҳо ё суд (арбитраж) мебошанд.

Дар Тоҷикистон, аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сайёҳӣ" ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 200 аҳди байналмилалӣ бо ширкатҳои сайёҳии хориҷӣ баста шудааст, ки аксари онҳо ба хизматрасониҳои экскурсионӣ ва меҳмонхонаҳо марбутанд. Масалан, аҳдҳо бо ширкатҳои сайёҳии Узбекистон ва Қазоқистон барои таблиғи ёдгориҳои таърихии Тоҷикистон, аз қабili Сарозм ва Боғи миллии Помир, баста шудаанд.

Дар Осиё, кишварҳое чун Таиланд ва Сингапур дар бастанӣ аҳдҳои иқтисоди беруна пешсафанд. Таиланд дар соли 2023 беш аз 28 миллион сайёхро қабул кард, ки аксари онҳо тавассути аҳдҳои байналмилалӣ бо ширкатҳои Аврупо ва Амрико сафар карданд. Сингапур бо маркази конфронсии Marina Bay Sands аҳдҳои дарозмуддат бо ширкатҳои байналмилалӣ баста, чорабиниҳои тиҷоратиро баргузор мекунад.

Дар Аврупо, Фаронса ва Италия низоми мукаммали танзими аҳдҳои иқтисоди беруна доранд. Фаронса дар соли 2023 беш аз 90

миллион сайёхро қабул кард, ки аксари аҳдҳои онҳо бо ширкатҳои байналмилалӣ хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ва экскурсияҳоро дар бар мегиранд. Италия бо аҳдҳои худ барои ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, ба монанди Колизей, маъруф аст.

Дар Амрико, ИМА бо аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии тиҷоратӣ маъруф аст. Лас-Вегас бо маркази конференсии худ аҳдҳои дарозмуддат бо ширкатҳои байналмилалӣ баста, чорабиниҳои технологӣ баргузор мекунад. Дар соли 2023, ИМА аз сайёҳии байналмилалӣ тақрибан 200 миллиард доллар даромад ба даст овард.

Аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ вобаста ба предмет ва иштирокчиёни онҳо тасниф карда мешаванд:

1. Аҳдҳои хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳӣ: Ин аҳдҳо байни танзимигари сайёҳии фиристанда ва қабулкунанда, танзимигари сайёҳӣ ва меҳмонхона, ё танзимигари сайёҳӣ ва дигар иҷрокунандагони хизматрасониҳои экскурсионӣ, фароғатӣ ва оздоровӣ баста мешаванд. Масалан, дар Тоҷикистон, аҳдҳо бо меҳмонхонаҳои Туркия ва Дубай барои ҷойгиршавии сайёҳони тоҷик баста шудаанд.

2. Аҳдҳои нақлиётӣ: Ин аҳдҳо хизматрасониҳои нақлиётро, ба монанди фрахт (чартер) ё иҷораи воситаҳои нақлиёт, дар бар мегиранд. Масалан, ширкатҳои сайёҳии Тоҷикистон бо ширкатҳои ҳавопаймоии хориҷӣ аҳдҳои фрахт барои парвозҳои мустақим ба Анталия бастаанд.

3. Аҳдҳои иҷораи воситаҳои нақлиёт: Ин аҳдҳо иҷораи воситаҳои нақлиётро бо экипаж ё бидуни экипаж дар бар мегиранд, ки барои нақли сайёҳон истифода мешаванд.

4. Аҳдҳои миёнаравӣ: Ин аҳдҳо байни танзимигари сайёҳӣ ва агентии сайёҳии аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ҷудошуда баста мешаванд, ки

таблиғи хизматрасониҳои сайёҳиро анҷом медиҳанд.

Аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ вобаста ба ҷойи бастанӣ онҳо ва ҳузури тарафҳо тасниф карда мешаванд. Ин аҳдҳо метавонанд дар қаламрави Тоҷикистон, кишвари хориҷӣ, ё давлати сеюм баста шаванд, ё байни "ғоибон" (тавассути алоқаи электронӣ). Ҷойи бастанӣ аҳд аҳамияти муҳим дорад, зеро он метавонад ба шакли аҳд ва қонуни татбиқшаванда таъсир расонад. Масалан, тибқи моддаи 39-и Конвенсияи Минск оид ба кӯмаки ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ дар умури гражданин, оилавӣ ва ҷиноӣ (1993) [4], шакли муомила тибқи қонунгузориҳои ҷойи анҷоми он муайян карда мешавад. Тибқи моддаи 41-и ин конвенсия, ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳои тарафҳо тибқи қонунгузориҳои ҷойи бастанӣ аҳд муайян карда мешаванд, агар дар аҳд тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Дар ҳолатҳое, ки тарафҳо ҳангоми бастанӣ аҳд ҳузур надоранд ва ҷойи бастанӣ он дар аҳд зикр нашудааст, ин ҷой тибқи назарияи "қабули пешниҳод" (дар кишварҳои ҳуқуқи континенталӣ, аз ҷумла Тоҷикистон) ё назарияи "фиристодани пешниҳод" (дар кишварҳои ҳуқуқи англо-американӣ) муайян карда мешавад [5, 235].

Аҳдҳои иқтисоди беруна вобаста ба шакли онҳо низ тасниф карда мешаванд. Қонунгузориҳои миллии шаклҳои гуногуни аҳдҳоро, ба монанди шифоҳӣ, хаттӣ, тасдиқи нотариалӣ, электронӣ ва ғайра, пешбинӣ мекунад. Талаботи як кишвар ба шакли аҳд метавонад бо талаботи кишвари дигар мувофиқ набошад, ки ин метавонад боиси мушкилот дар эътирофи аҳд гардад [6, 534-541]. Дар Тоҷикистон, тибқи қонунгузориҳои миллии, аҳдҳои байни шахсони ҳуқуқӣ бояд дар шакли хаттӣ баста шаванд, ки ин метавонад тавассути як санади имзошуда ё мубодилаи санадҳо тавассути алоқаи электронӣ анҷом дода шавад.

Тибқи моддаи 1209-и Кодекси граждании Федератсияи Русия, шакли муомила тибқи қонуни кишваре, ки ба худ муомила татбиқ мешавад, муайян карда мешавад. Аммо муомила наметавонад бо сабаби риоя накардани шакл безътибор дониста шавад, агар талаботи қонуни ҷойи анҷоми муомила риоя шуда бошанд [7]. Ин меъёр ба аҳдҳои иқтисоди беруна бо иштироки соҳибкорони тоҷикистонӣ низ дахл дорад.

Аҳди хизматрасонии сайёҳӣ яке аз намудҳои маъмули аҳдҳои иқтисоди беруна буда, байни танзимигари сайёҳии фиристанда ва қабулкунанда баста мешавад. Ин аҳд хизматрасониҳои мукамал ё алоҳидаи сайёҳиро, ба монанди ҷойгиршавӣ, экскурсияҳо ва нақлиёт, дар бар мегирад. Тибқи таҳлили Иванов А.П. ва Ошноков А.Н., ин аҳд аз ҷиҳати ҳуқуқӣ бо аҳди фурӯши маҳсулоти сайёҳӣ шабоҳат дорад, аммо аз он фарқ мекунад, ки байни ду танзимигари сайёҳӣ баста мешавад, на байни танзимигари сайёҳӣ ва сайёҳ [8, 21; 8, 71].

Дар Тоҷикистон, ин намуд аҳдҳо бо ширкатҳои сайёҳии Узбекистон ва Туркия барои ташкили сафарҳо ба Самарқанд ва Анталия баста мешаванд. Масалан, дар соли 2024, ширкатҳои тоҷикистонӣ бо танзимигарони сайёҳии туркӣ аҳдҳо бастаанд, ки хизматрасониҳои истироҳатии соҳилиро барои сайёҳони тоҷик таъмин мекунанд. Ин аҳдҳо тибқи қонунгузори миллий ва тавсияҳои СҶТ танзим карда мешаванд.

Дар Осиё, Таиланд бо аҳдҳои хизматрасонии сайёҳӣ бо ширкатҳои Аврупо ва Амрико маъруф аст, ки хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ва экскурсияҳоро дар Пхукет ва Бангкок дар бар мегиранд. Дар Аврупо, Италия бо аҳдҳои худ барои экскурсияҳо ба Рим ва Венетсия пешаф аст. Дар ИМА, аҳдҳо бо марказҳои конфронсии Лас-Вегас барои чорабиниҳои тижоратӣ баста мешаванд.

Аҳди хизматрасонии меҳмонхона байни танзимиғари сайёҳӣ ва меҳмонхонаи аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ҷудошуда баста мешавад. Ин аҳд хизматрасониҳои ҷойгиршавиро барои сайёҳони танзимиғари сайёҳӣ дар бар мегирад. Тибқи таҳлили Писаревский Е.Л., ин аҳдҳо систематикӣ буда, ба хизматрасонии доимии сайёҳон нигаронида шудаанд ва тибқи меъёрҳои хизматрасонии пулакӣ танзим карда мешаванд [15, 12].

Дар Тоҷикистон, аҳдҳо бо меҳмонхонаҳои байналмилалӣ, ба монанди Hilton дар Душанбе, барои ҷойгиршавии сайёҳони хориҷӣ баста шудаанд. Дар Осиё, Сингапур бо аҳдҳои худ бо меҳмонхонаҳои сатҳи ҷаҳонӣ, ба монанди Raffles, маъруф аст. Дар Аврупо, Фаронса бо меҳмонхонаҳои Париж аҳдҳои дарозмуддат барои сайёҳони байналмилалӣ дорад.

Аҳдҳои нақлиётӣ хизматрасониҳои фрахт (чартер) ё иҷораи воситаҳои нақлиётро дар бар мегиранд. Тибқи моддаи 787-и КГ РФ, дар аҳди фрахт як тараф (фрахтовщик) уҳдадор мешавад, ки ба тарафи дигар (фрахтователь) тамоми ё қисми ҳаҷми воситаи нақлиётро барои нақли мусофирон ва борҳо пешниҳод кунад [1]. Дар Тоҷикистон, ширкатҳои сайёҳӣ бо ширкатҳои ҳавопаймоии хориҷӣ, ба монанди Turkish Airlines, аҳдҳои фрахт барои парвозҳои мустақим ба Анталия бастаанд.

Дар Осиё, Ҷопон бо аҳдҳои фрахт барои нақли сайёҳон ба Токио маъруф аст. Дар Аврупо, Германия бо аҳдҳои худ барои нақли сайёҳон ба Берлин пешсаф аст. Дар ИМА, аҳдҳои фрахт бо ширкатҳои ҳавопаймоии маъруф барои нақли сайёҳон ба Нью-Йорк баста мешаванд.

Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, қайд мекунад, ки аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии

байналмилалӣ бояд ба ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон, махсусан дар ҳолатҳои бекор шудани сафар, нигаронида шаванд. Вай пешниҳод мекунад, ки созишномаҳои байналмилалӣ оид ба суғуртаи сайёҳон қабул карда шаванд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати дохил кардани шартҳои ҳифзи муҳити зист дар аҳдҳои сайёҳии экологӣ таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки барои ҳифзи минтақаҳои табиӣ муҳофизатшаванда, ба монанди Помир дар Тоҷикистон, қонунҳои қатъӣ заруранд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба масъалаи танзими аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии табобатӣ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки аҳдҳо бояд стандартҳои байналмилалӣи сертификатсияи марказҳои тиббиро дар бар гиранд, то сифати хизматрасониҳо ва амнияти беморон таъмин карда шавад. Ин барои Тоҷикистон, ки дорои чашмаҳои шифобахши Гармчашма аст, муҳим аст.

Аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ барои танзими фаъолияти соҳибкории байналмилалӣ, таъмини шаффофият ва ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо аҳамияти калон доранд. Дар Тоҷикистон, ин аҳдҳо дар доираи қонунгузориҳои милли ва стратегияи рушди сайёҳӣ танзим карда мешаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузориҳои мукамал ва риояи стандартҳои байналмилалӣ, ин аҳдҳо метавонанд ба рушди сайёҳии байналмилалӣ мусоидат кунанд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо такмили низоми ҳуқуқии аҳдҳои иқтисоди беруна ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

АИБ дар соҳаи сайёҳӣ хусусиятҳои зерин доранд:

- Хусусияти байналмилалӣ: Тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба танзими ҳуқуқи бисёрҷониба ниёз доранд [13, 45].

- Гуногунии хизматрасониҳо: АИБ метавонанд хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо, нақлиёт, роҳбаладӣ, чорабиниҳои фарҳангӣ ва табобатиро дар бар гиранд [3, 20].

- Мураккабии танзим: АИБ бояд ба қонунгузориҳои миллии ҳар ду тараф ва меъёрҳои байналмилалӣ мутобиқ бошанд [44, 35].

Тибқи таҳлили Зыкин И.С., АИБ дар соҳаи сайёҳӣ аксар вақт бо мушкилоти марбут ба интиҳоби қонуни татбиқшаванда, ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо ва ҳалли баҳсҳо дучор мешаванд [44, 40]. Дар Тоҷикистон ин мушкилот бо набудани таҷрибаи кофии ҳуқуқӣ дар танзими АИБ ва сатҳи пасти мутобиқсозии қонунгузориҳои миллии ба стандартҳои байналмилалӣ шиддат меёбанд [138, 30].

АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба намудҳои гуногун тақсим мешаванд, ки ҳар кадоми онҳо хусусиятҳои махсуси ҳуқуқӣ доранд. Намудҳои асосии АИБ дар ин соҳа инҳоянд:

1. Шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП): Ин шартномаҳо ба ташкили хизматрасониҳои мустақим, аз қабili хизматрасонии меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ ва чорабиниҳои фарҳангӣ, нигаронида шудаанд [18, 100].

2. Шартномаҳои миёнравӣ (ШМ): Ин шартномаҳо ба хизматрасониҳои агентҳои сайёҳӣ, ки аз номи муштарӣ хизматрасониҳои сайёҳиро ташкил мекунанд, дахл доранд [Абрамова, 1, 50].

3. Шартномаҳои нақлиётӣ: Ин шартномаҳо ба интиқоли сайёҳон тавассути ҳавопаймо, қатора ё дигар воситаҳои нақлиёт нигаронида шудаанд [138, 35].

ШХП дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ шартномаҳоеро дар бар

мегиранд, ки тибқи онҳо як тараф (хизматрасон) ўҳдадор мешавад, ки хизматрасониро анҷом диҳад, ва тарафи дигар (муштарӣ) барои он пардохт намояд [18, 100]. Дар Тоҷикистон ин намуди шартномаҳо тибқи моддаҳои 859-864-и Кодекси маданияи ҶТ танзим мешаванд, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои хизматрасониҳои байналмилалӣ мушкилот эҷод мекунад [59, 15]. Масалан, хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо дар минтақаҳои сайёҳии Помир ва Роғун аксар вақт ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ нестанд, ва набудани меъёрҳои дақиқ барои сертификатсияи ин хизматрасониҳо боиси коҳиши сифати онҳо мегардад [153, 80].

Тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ШХП дар соҳаи сайёҳии Тоҷикистон бояд ба талаботи тавсияҳои СҶТ, аз қабili сертификатсияи хизматрасониҳо ва ҳимояи ҳуқуқи муштарӣ, мутобиқ бошанд [109, 90]. Масалан, тавсияҳои СҶТ таъкид мекунанд, ки хизматрасониҳои сайёҳӣ бояд ба стандартҳои сифат ва бехатарӣ ҷавобгӯ бошанд, дар ҳоле ки дар Тоҷикистон ин талабот аксар вақт риоя намешаванд [190, 20]. Таҷрибаи Гурҷистон нишон медиҳад, ки қабули меъёрҳои мушаххас барои сертификатсияи хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ва роҳбаладӣ метавонад ба афзоиши сифати хизматрасониҳо ва ҷалби сайёҳони хориҷӣ мусоидат намояд [236, 5].

ШМ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ шартномаҳоеро дар бар мегиранд, ки тибқи онҳо миёнрав (агенти сайёҳӣ) ўҳдадор мешавад, ки хизматрасониҳои сайёҳиро аз номи ва бо супориши муштарӣ ташкил намояд [1, 50]. Ин шартномаҳо хусусияти миёнравӣ дошта, масъулияти миёнравро ба ташкили хизматрасониҳо маҳдуд мекунанд [20, 20]. Дар Тоҷикистон фаъолияти миёнравии сайёҳӣ тибқи Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ” ва Қарори Ҳукумати ҶТ аз 26 феврал 2022, № 57 танзим мешавад, аммо зарурати дақиқтар кардани меъёрҳои марбут

ба масъулияти миёнравон мавҷуд аст [240, 5; 224, 5].

Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ШМ дар Тоҷикистон аксар вақт бо мушкилоти марбут ба норавшании ўҳдадориҳои миёнравон ва хизматрасонон дучор мешаванд, ки боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ бо сайёҳони хориҷӣ мегардад [138, 40]. Масалан, агентҳои сайёҳии Тоҷикистон баъзан хизматрасониҳои пастсифатро пешниҳод мекунанд, ва набудани меъёрҳои дақиқ барои масъулияти онҳо боиси коҳиши эътимоди муштарӣ мегардад [109, 100]. Таҷрибаи Туркия нишон медиҳад, ки қабули қонунҳои мушаххас барои танзими фаъолияти агентҳои сайёҳӣ ва муайян кардани масъулияти онҳо метавонад ба баланд шудани сифати хизматрасониҳо ва афзоиши эътимоди сайёҳон мусоидат намояд [223, 10].

Шартномаҳои нақлиётӣ ба интиқоли сайёҳон тавассути ҳавопаймо, қатора, автобус ё дигар воситаҳои нақлиёт нигаронида шудаанд [138, 35]. Ин шартномаҳо дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ аҳамияти хоса доранд, зеро беҳатарӣ ва сифати хизматрасониҳои нақлиётӣ ба таҷрибаи умумии сайёҳон таъсири зиёд мерасонанд. Дар Тоҷикистон ин намуди шартномаҳо тибқи Кодекси маданияи ҶТ ва қонунгузори байналмилалӣ, аз қабili Конвенсияи Венаи СММ [63], танзим мешаванд, аммо набудани инфрасохтори муосири нақлиётӣ ва меъёрҳои мушаххас барои хизматрасониҳои байналмилалӣ мушкилот эҷод мекунад [59, 20].

Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., хизматрасониҳои нақлиётӣ дар Тоҷикистон, махсусан дар минтақаҳои дурдасти Помир ва Фан, аз набудани роҳҳои беҳавф ва воситаҳои нақлиёти муосир ранҷ мекашанд, ки боиси коҳиши ҷаззобияти ин минтақаҳо барои сайёҳони хориҷӣ мегардад [138, 50]. Инчунин, набудани созишномаҳои байналмилалӣ барои танзими хизматрасониҳои нақлиётӣ бо

кишварҳои ҳамсоя, аз қабилҳои Ўзбекистон ва Қирғизистон, монетаҳои иловагӣ эҷод мекунад [109, 110]. Таҷрибаи Гурҷистон нишон медиҳад, ки сармоягузори дар инфрасохтори нақлиётӣ ва қабули созишномаҳои байналмилалӣ барои танзими хизматрасониҳои нақлиётӣ метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ мусоидат намояд [236, 5].

Танзими АИБ дар соҳаи сайёҳии Тоҷикистон ба мушкилоти зиёд дучор мешавад, аз ҷумла:

- Набудани меъёрҳои мушаххас: Кодекси маданияи ҶТ меъёрҳои умумиро барои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ пешбинӣ мекунад, аммо барои хусусиятҳои АИБ дар соҳаи сайёҳӣ кофӣ нест [59, 15].

- Норавшании масъулият: Дар шартномаҳои миёнравӣ аксар вақт масъулияти миёнравон ва хизматрасонон дақиқ муайян карда намешавад, ки боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ мегардад [138, 55].

- Набудани инфрасохтор: Набудани инфрасохтори муосир, аз қабилҳои меҳмонхонаҳо, марказҳои конференсӣ ва роҳҳои беҳавф, ба сифати хизматрасониҳои сайёҳӣ таъсири манфӣ мерасонад [109, 120].

Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки қонунгузориҳои миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ, аз қабилҳои тавсияҳои СҶТ ва Конвенсияи Венаи СММ, мутобиқ гардонидани шавад [190, 25; 63, 5]. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., қабули санадҳои махсуси танзимкунандаи АИБ, аз қабилҳои меъёрҳои сертификатсияи хизматрасониҳо ва муайян кардани масъулияти тарафҳо, метавонад ба баланд шудани сифати хизматрасониҳо ва афзоиши эътимоди сайёҳони хориҷӣ мусоидат намояд [138, 60]. Инчунин, ҳамкориҳои байналмилалӣ, аз қабилҳои созишномаҳои дуҷониба бо Гурҷистон ва Туркия, метавонанд ба рушди АИБ дар соҳаи сайёҳии Тоҷикистон мусоидат намоянд [223, 5].

Дурнамои танзими АИБ дар Тоҷикистон ба амалисозии

Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 вобаста аст [228, 10]. Ин стратегия ба ташкили инфрасохтори муосир, ҷалби сармояи хориҷӣ ва такмили қонунгузорӣ нигаронида шудааст. Тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., амалисозии ин стратегия ба қабули санадҳои махсуси танзимкунандаи ШХП, ШМ ва шартномаҳои нақлиётӣ, инчунин мутобиқсозии онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ вобаста аст [109, 130]. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта, аз қабили Гурҷистон ва Туркия, нишон медиҳад, ки танзими муассири АИБ метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва баланд шудани сатҳи хизматрасониҳо мусоидат намояд [236, 5].

Зербобро ҷамбаст намуда, чунин хулоса менамоем, ки аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ шартномаҳои байни субъектҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони воқеӣ ё ҳуқуқии хориҷӣ мебошанд, ки ба ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ аз қабили истироҳат, сафарҳои фарҳангӣ, табобат ва чорабиниҳои тиҷоратӣ нигаронида шудаанд. Ин аҳдҳо муносибатҳои хизматрасониро бо иштироки тарафҳои сайёҳии байналмилалӣ танзим мекунанд. мусоидат мекунанд. Хусусияти асосии АИБ дар хусусияти трансмиллӣ, зарурати риояи меъёрҳои байналмилалӣ ва мураккабии танзими ҳуқуқӣ зоҳир мегардад, зеро онҳо ба қонунгузории миллии тарафҳо ва стандартҳои СҶТ таъяс мекунанд. Намудҳои асосии АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ инҳоянд: 1) Шартномаи хизматрасонии пулакӣ (ШХП) – ба анҷоми хизматрасониҳои мустақим ба монанди истиқомат дар меҳмонхона ё роҳбаладӣ нигаронида шудааст; 2) Шартномаи хизматрасонии миёнравӣ (ШМ) – ба ташкили хизматрасониҳо аз ҷониби агентии сайёҳӣ равона аст; 3) Шартномаи хизматрасонии нақлиётӣ – интиқоли

сайёҳон тавассути ҳавопаймо, қатора ё автобусро дар бар мегирад.

1.3. Сарчашмаҳои ҳуқуқии батанзимдарорандаи сайёҳии байналмилалӣ

Сарчашмаҳои ҳуқуқии батанзимдарорандаи сайёҳии байналмилалӣ маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллиро дар бар мегиранд, ки фаъолияти субъектҳои сайёҳӣ, аз қабili туроператорҳо, турагентҳо ва сайёҳон, инчунин муносибатҳои шартномавиро танзим мекунанд. Ин сарчашмаҳо барои таъмини ҳуқуқи тарафҳо, сифати хизматрасониҳо ва рушди устувори соҳаи сайёҳии байналмилалӣ аҳамияти калон доранд [13, 40]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сайёҳии байналмилалӣ тибқи як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллий ва байналмилалӣ танзим мешавад, аммо набудани мутобиқати пурраи қонунгузориҳои миллий ба стандартҳои байналмилалӣ мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад [138, 25]. Ин параграф ба таҳлили сарчашмаҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллии танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ, хусусиятҳо, камбудӣҳо ва дурнамои такмили онҳо дар Тоҷикистон бахшида шудааст.

Сарчашмаҳои байналмилалии танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, инчунин тавсияҳои созмонҳои байналмилалиро дар бар мегиранд. Ин сарчашмаҳо барои муайян кардани стандартҳои умумии хизматрасониҳои сайёҳӣ, ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон ва таъмини рушди устувори соҳа аҳамияти калон доранд [78, 167].

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ

буда, ба рушди иқтисод, фарҳанг ва муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад. Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 даромади умумии ҷаҳонӣ аз сайёҳии байналмилалӣ ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст. Ин соҳа на танҳо манбаи даромади иқтисодӣ, балки воситаи табодули фарҳангӣ, ҳифзи муҳити зист ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Танзими ҳуқуқии ин соҳа тавассути конвенсияҳо, тавсияҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ сурат мегирад, ки меъёрҳои умумиро барои ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон, танзими фаъолияти субъектҳои сайёҳӣ ва таъмини рушди устувор муқаррар мекунанд.

1. Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV, Брюссел, 1970). Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV), ки соли 1970 дар Брюссел қабул шудааст, яке аз санадҳои асосии байналмилалӣ буда, ба танзими шартномаҳои сайёҳӣ, аз ҷумла шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнаравӣ (ШМ), нигаронида шудааст [78, 167]. Ин конвенсия меъёрҳои умумиро барои ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон, муайян кардани масъулияти танзимигарони сайёҳӣ ва агентҳои сайёҳӣ, инчунин тартиби ҳалли баҳсҳо муқаррар мекунад. Тибқи таҳлили Борисов К.Г., ин санад барои мутобиқсозии қонунгузори милли ба стандартҳои байналмилалӣ аҳамияти калон дорад [15, 35]. Конвенсия муайян мекунад, ки танзимигари сайёҳӣ масъули иҷрои тамоми хизматрасониҳои дар шартнома зикршуда, аз қабili нақлиёт, ҷойгиршавӣ ва экскурсияҳо, мебошад. Агар хизматрасониҳо ба стандартҳои мувофиқшуда ҷавобгӯ набошанд, сайёҳ ҳуқуқ дорад, ки ҷуброн талаб кунад. Инчунин, конвенсия тартиби бастанӣ шартномаҳои миёнаравиро, ки агентии сайёҳӣ дар он ҳамчун восита

байни сайёҳ ва танзимигари сайёҳӣ амал мекунад, танзим мекунад.

Дар Тоҷикистон, ин конвенсия пурра татбиқ нашудааст, ки боиси мушкилот дар танзими шартномаҳои байналмилалӣ сайёҳӣ мегардад [138, 30]. Масалан, набудани меъёрҳои мушаххас барои ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ боиси баҳсҳои зиёди ҳуқуқӣ мегардад [109, 70]. Ба гуфтаи Сангинов Д.Ш., барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки Тоҷикистон ба ин конвенсия ҳамроҳ шавад ва қонунгузориҳои миллии худро ба стандартҳои он мутобиқ кунад. Масалан, дар соли 2023, як гурӯҳ сайёҳони хориҷӣ аз набудани хизматрасониҳои ваъдашуда дар минтақаи Помир шикоят карданд, аммо набудани танзими ҳуқуқии мушаххас боиси тӯл кашидани баҳс гардид.

Дар Осиё, кишварҳои чун Таиланд ва Сингапур меъёрҳои CCV-ро ба қонунгузориҳои миллии худ ворид кардаанд. Масалан, Таиланд дар соли 2023 беш аз 28 миллион сайёҳро қабул кард, ва қонунгузориҳои он барои ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон, аз ҷумла ҷуброни зарар дар ҳолати бекор шудани сафар, хеле муассир аст. Дар Аврупо, Фаронса ва Италия низ ин меъёрҳоро риоя мекунанд. Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёҳро қабул кард, ва қонунгузориҳои он ба ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон тавассути сертификатсияи ширкатҳои сайёҳӣ ва суғуртаи хизматрасониҳо нигаронида шудааст. Дар ИМА, қонунҳои федералӣ барои танзими шартномаҳои сайёҳӣ истифода мешаванд, ки ба ҳимояи истеъмолкунандагон ва таъмини шаффофияти шартномаҳо мусоидат мекунанд.

2. Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ. Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ, ки аз ҷониби СҶТ таҳия шудааст, ба таъмини рушди устувори сайёҳии байналмилалӣ нигаронида шудааст [242, 5]. Ин санад меъёрҳои ахлоқии фаъолияти субъектҳои сайёҳиро муқаррар мекунад, ки ба ҳифзи муҳити зист, эҳтироми фарҳангҳои маҳаллӣ ва

таъмини сифати хизматрасониҳо нигаронида шудаанд. Тоҷикистон ба ин конвенсия ҳамроҳ шудааст, аммо амалисозии меъёрҳои он дар қонунгузори милли ҳанӯз пурра ба роҳ монда нашудааст [146, 50]. Конвенсия таъкид мекунад, ки фаъолияти сайёҳӣ бояд ба коҳиши таъсири манфӣ ба муҳити зист, табиғи фарҳангҳои маҳаллӣ ва таъмини баробарии иҷтимоӣ мусоидат кунад. Масалан, дар Тоҷикистон, минтақаи Помир ва кӯҳҳои Фан аз маконҳои маъмули сайёҳии экологӣ мебошанд, аммо набудани механизмҳои амалии амалисозии конвенсия, ба монанди сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ ва назорати сифати онҳо, монеа эҷод мекунад [109, 80]. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 танҳо 30% аз ширкатҳои сайёҳии кишвар ба стандартҳои экологӣ ҷавобгӯ буданд, ки нишондиҳандаи паст аст.

Дар Осиё, Малайзия ва Непал ин конвенсияро бомуваффақият татбиқ кардаанд. Малайзия бо боғҳои миллии худ, ба монанди Борнео, барои ҳифзи муҳити зист қонунҳои қатъӣ дорад, ки ба рушди сайёҳии устувор мусоидат мекунад. Непал бошад, бо қуллаи Эверест ва минтақаи Аннапурна, барои маҳдуд кардани шумораи сайёҳон дар минтақаҳои табиӣ чораҳо андешидааст. Дар Аврупо, Швейтсария ва Норвегия бо риояи меъёрҳои экологӣ ва фарҳангӣ маъруфанд. Масалан, Норвегия бо фьордҳои худ дар соли 2023 тақрибан 10 миллион сайёҳро қабул кард, ва қонунгузори он ба коҳиши партовҳо ва ҳифзи табиат нигаронида шудааст. Дар Амрико, Боғи миллии Йеллоустоун бо риояи меъёрҳои конвенсия барои ҳифзи гуногунии биологӣ маъруф аст.

3. Тавсияҳои СҶТ. Тавсияҳои СҶТ, аз қабili International Recommendations on Tourism Statistics (IRTS) [190] ва Standard International Classification of Tourism Activities (SICTA) [192],

стандартҳои умумиро барои танзими хизматрасониҳои сайёҳӣ, омили сайёҳӣ ва ҳифзи ҳуқуқи сайёҳон муқаррар мекунад. Ин тавсияҳо ба мутобиқсозии қонунгузори милли ба стандартҳои байналмилалӣ ва таъмини сифати хизматрасониҳо нигаронида шудаанд [190, 15]. Тибқи таҳлили Александрова А.Ю., амалисозии ин тавсияҳо метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат намояд [3, 20].

Дар Тоҷикистон, ин тавсияҳо ба таври пурра ба қонунгузори милли ворид карда нашудаанд, ки боиси коҳиши рақобатпазирии кишвар дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мегардад [Сангинов, 138, 35]. Масалан, набудани омили дақиқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон ба таҳлили дурусти бозор монеа эҷод мекунад. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 1.2 миллион сайёҳ ба кишвар ташриф оварданд, аммо маълумоти муфасссал оид ба намудҳои сайёҳӣ ва хароҷоти онҳо мавҷуд нест.

Дар Осиё, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ тавсияҳои СҶТ-ро барои беҳтар кардани омили сайёҳӣ ва сифати хизматрасониҳо истифода мебаранд. Ҷопон дар соли 2023 тақрибан 25 миллион сайёҳро қабул кард, ва омили дақиқ ба ҷалби сармояи хориҷӣ кумак кард. Дар Аврупо, Испания ва Германия низ ин тавсияҳоро татбиқ мекунад. Испания бо риояи стандартҳои SICTA барои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ маъруф аст. Дар ИМА, омили сайёҳӣ барои таҳлили бозор ва ҷалби сармоя истифода мешавад, ки дар соли 2023 ба даромади 200 миллиард доллар мусоидат кард.

Созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабили Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 27 март 2023, № 113) [243], Созишнома бо Гурҷистон (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 1 июни 2024, № 310) [236] ва Туркия (Қарори

Ҳукумати ҚТ аз 26 феврал 2022, № 47) [223], ба рушди ҳамкориҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ нигаронида шудаанд. Ин созишномаҳо ба соддагардонии раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат мекунанд [Сангинов, 141, 240].

Дар Тоҷикистон, ин созишномаҳо ба афзоиши ҷараёни сайёҳон мусоидат кардаанд. Масалан, созишнома бо Туркия ба соддагардонии раводид барои сайёҳони тоҷикистонӣ кумак кард, ва дар соли 2024 тақрибан 50,000 сайёҳи тоҷик ба Анталия сафар карданд. Созишнома бо Гурҷистон бошад, барои таблиғи муштарак минтақаҳои сайёҳии Помир ва Кавказ мусоидат кард. Аммо, тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., амалисозии ин созишномаҳо аз набудани қонунгузории мушаххас барои танзими аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) ранҷ мекашад [109, 90]. Масалан, набудани меъёрҳои мушаххас барои суғуртаи сайёҳон боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ бо ширкатҳои хориҷӣ мегардад.

Дар Осиё, созишномаҳои бисёрҷониба дар доираи Созмони ҳамкории Шанхай ба рушди сайёҳӣ мусоидат мекунанд. Масалан, Чин ва Қазоқистон дар соли 2023 созишномаи муштарак барои таблиғи Роҳи Абрешим ба имзо расониданд, ки ба афзоиши ҷараёни сайёҳон ба минтақа кумак кард. Дар Аврупо, созишномаҳои Иттиҳоди Аврупо барои соддагардонии раводид ва ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ маъруфанд. Масалан, созишномаи Шенген ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ дар Аврупо мусоидат кард, ва дар соли 2023 беш аз 700 миллион сайёҳ ба ин минтақа ташриф оварданд. Дар Амрико, созишномаҳои дуҷонибаи ИМА бо Канада ва Мексика барои рушди сайёҳии минтақавӣ хизмат мекунанд, ки дар соли 2023 ба даромади 250 миллиард доллар мусоидат кард.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба масъалаҳои танзими сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, қайд мекунад, ки конвенсияҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ бояд ба ҳифзи ҳуқуқи сайёҳон, махсусан дар ҳолатҳои фавқулодда, ба монанди бекор шудани сафар ё бўҳронҳои иқтисодӣ, нигаронида шаванд. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо бояд низоми суғуртаи байналмилалии сайёҳонро ҷорӣ кунанд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати танзими сайёҳии экологӣ таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки конвенсияи одоби сайёҳӣ бояд бо қонунҳои қатъии миллии барои ҳифзи захираҳои табиӣ, ба монанди кӯҳҳои Помир дар Тоҷикистон, дастгирӣ карда шавад. Ин барои пешгирӣ аз таъсири манфии сайёҳон ба муҳити зист муҳим аст.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти тавсияҳои СЧТ барои рушди сайёҳии табобатӣ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо бояд стандартҳои байналмилалии сертификатсияи марказҳои тиббиро қабул кунанд, то сифати хизматрасониҳо ва амнияти беморон таъмин карда шавад. Ин барои Тоҷикистон, ки дорои чашмаҳои шифобахши Гармчашма аст, муҳим мебошад.

Танзими ҳуқуқи сайёҳии байналмилалӣ тавассути конвенсияҳо, тавсияҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ барои таъмини рушди устувор, ҳифзи ҳуқуқи сайёҳон ва афзоиши рақобатпазирии кишварҳо дар бозори ҷаҳонӣ аҳамияти калон дорад. Дар Тоҷикистон, ин санадҳо барои ҷалби сармояи хориҷӣ, таблиғи мероси фарҳангӣ ва таъмини сифати хизматрасониҳо муҳиманд. Аммо, барои амалисозии пурраи онҳо зарур аст, ки қонунгузориҳои миллии такмил дода шавад,

инфрасохтор беҳтар гардад ва стандартҳои байналмилалӣ риоя карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо сиёсати дуруст ва ҳамкориҳои байналмилалӣ, сайёҳии байналмилалӣ метавонад ба манбаи устувори даромад ва рушди устувор табдил ёбад. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо татбиқи ин санадҳо ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

Барои танзими самараноки ҳуқуқи сайёҳӣ таҷрибаи ҳуқуқи байналмилалӣ аҳамияти муҳим дорад. Дар ин раванд, танзими ҳуқуқи байналмилалӣ на танҳо ба сайёҳии байналмилалӣ, балки ба қонунгузориҳои миллии дар ин соҳа низ таъсири назаррас мерасонад.

Ташкилоти Ҷаҳонии Сайёҳӣ (ТҶС), ки соли 1975 ҳамчун созмони махсуси СММ таъсис ёфтааст, дар таблиғ ва рушди сайёҳии масъул, устувор ва дастрас нақши муҳим мебозад. ТҶС ба рушди иқтисодӣ, ҳамдигарфаҳмии байналмилалӣ, сулҳ, некӯаҳволӣ ва эҳтироми ҳуқуқи шаҳрвандӣ мусоидат мекунад. Ин созмон ба манфиатҳои кишварҳои рӯ ба инкишоф дар соҳаи сайёҳӣ диққати махсус медиҳад.

Сохтори ТҶС:

- Ассамблеяи Генералӣ - мақоми олии созмон;
- Шӯрои Иҷроия - мақоми роҳбарикунанда;
- Комиссияҳои минтақавӣ;
- Кумитаҳо;
- Котибхона.

Санадҳои муҳими байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ:

1. Эъломияи Манила оид ба сайёҳии ҷаҳонӣ (1980, Манила, Филиппин): Сайёҳӣ ҳамчун фаъолияти муайян карда шудааст, ки ба соҳаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ ва иқтисодии кишварҳо ва муносибатҳои байналмилалӣ таъсир мерасонад. Эъломия алоқаи

сайёҳӣ бо ҳуқуқи шаҳрвандон ба истироҳат, рухсатӣ ва озодии ҳаракатро таъкид мекунад.

2. Эъломияи Гаага оид ба сайёҳӣ (1989, Гаага, Нидерландия): 10 принсипи асосиро барои иштирокчиёни муносибатҳои сайёҳӣ муқаррар мекунад, аз ҷумла ҳифзи муҳити зист, бехатарии сайёҳон ва соддагардонии расмиёти сайёҳӣ.

3. Кодекси ҷаҳонии ахлоқи сайёҳӣ (1999, Сантяго, Чили): Масъалаҳои ҳамдигарфаҳмӣ, масъулияти касбии кормандони соҳаи сайёҳӣ, ҳуқуқ ба сайёҳӣ ва озодии ҳаракати сайёҳонро баррасӣ мекунад.

4. Хартияи сайёҳӣ ва Кодекси сайёҳ (1985): Тавсияҳо барои давлатҳо, аҳолии маҳаллӣ, кормандони соҳаи сайёҳӣ ва ҳуди сайёҳонро дар бар мегирад.

5. Эъломияи Осака оид ба сайёҳӣ (1994, Осака, Япония): Ба рушди сайёҳии байналмилалӣ, таъсири он ба ҷомеа ва муҳити зист бахшида шудааст.

6. Эъломияи ҳазорсолаи Осака (2001, Осака, Япония): Дастовардҳои соҳаи сайёҳӣ дар ибтидои асри XXI ва мушкилоти рушди бозори сайёҳӣ, ҳифзи мероси фарҳангӣ ва истифодаи технологияҳои иттилоотиро баррасӣ мекунад.

Шартномаҳои байналмилалӣ ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд:

- Шартномаҳои бисёрҷониба (масалан, Созишномаҳои Шенген дар Иттиҳоди Аврупо);

- Шартномаҳои дуҷониба (масалан, Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Федератсияи Россия ва Ҳукумати Ҷумҳурии Булғория оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ).

Дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) санадҳои зерин қабул шудаанд:

- Созишномаи байниҳукуматӣ аз 23 декабри 1993 “Дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ”;

- Санадҳои тавсиявии Ассамблеяи Байнипарламентии ИДМ аз 29 октябри 1994 “Дар бораи принципҳои асосии ҳамкориҳои давлатҳои ИДМ дар соҳаи сайёҳӣ”;

- Барномаи байнидавлатии 14 феввали 1996 “Рушди робитаҳои сайёҳӣ байни давлатҳои ИДМ”.

Мушкилоти танзими ҳуқуқӣ дар ИДМ:

- Норасоии мушаххасоти мақсадҳо ва вазифаҳо дар санадҳои байналмилалӣ;

- Истифодаи ибораҳои ғайримуқаррарӣ (“кӯшиш мекунанд”, “мусоидат мекунанд”);

- Набудани таърифи ягонаи истилоҳоти соҳаи сайёҳӣ;

- Номувозинатии вазъи сиёсӣ, фарқияти сатҳи иқтисодии кишварҳо ва иҷро нашудани созишномаҳои интегратсионӣ.

Сарчашмаҳои миллии танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати ҶТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегиранд, ки фаъолияти субъектҳои сайёҳиро дар дохили кишвар танзим мекунанд [Сангинов, 153, 50].

1. Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718)

Ин қонун асоси ҳуқуқии фаъолияти сайёҳӣ дар Тоҷикистонро ташкил медиҳад ва ба муайян кардани меъёрҳои фаъолияти туроператорҳо, турагентҳо ва дигар субъектҳои сайёҳӣ нигаронида шудааст [Қонуни ҶТ, 240, 5]. Қонуни мазкур бо тағйири иловаҳои воридшуда тавассути Қонуни ҶТ аз 13 ноябри 2024, № 2104 такмил ёфта, меъёрҳои нав барои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳонро муқаррар кардааст [Қонуни ҶТ, 241, 5]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ин қонун баъзе ҷанбаҳои

муҳими АИБ-ро, аз қабилӣ шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ ва миёнаравӣ, ба таври кофӣ фаро намегирад, ки боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ мегардад [138, 40].

2. Кодекси маданияи ҚТ (аз 24 декабр 2022, № 1918)

Кодекси маданияи ҚТ меёриҳои умумиро барои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (моддаҳои 859-864) ва миёнаравӣ муқаррар мекунад, ки ба ҷаъолияти сайёҳии байналмилалӣ низ дахлдоранд [59, 15]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ин меёрҳо барои танзими муносибатҳои мураккаби байналмилалӣ кофӣ нестанд, зеро ба хусусиятҳои соҳаи сайёҳӣ, аз қабилӣ гуногунии хизматрасониҳо ва иштироки тарафҳои хориҷӣ, пурра мутобиқ нестанд [109, 100]. Масалан, набудани меёрҳои мушаххас барои ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ боиси коҳиши эътимоди онҳо ба хизматрасониҳои сайёҳии Тоҷикистон мегардад [138, 45].

3. Қонуни ҚТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” (аз 9 декабр 2004, № 72)

Ин қонун ба ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон ҳамчун истеъмолкунандагони хизматрасониҳо нигаронида шудааст [Қонуни ҚТ, 238, 10]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ин қонун ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ нест, зеро ба баҳсҳои марбут ба шартномаҳои байналмилалӣ ва тарафҳои хориҷӣ кам таваҷҷуҳ мекунад [138, 50]. Ин мушкилот боиси афзоиши баҳсҳои ҳуқуқӣ байни сайёҳони хориҷӣ ва субъектҳои сайёҳии Тоҷикистон мегардад [109, 110].

4. Қарорҳои Ҳукумати ҚТ

Қарорҳои Ҳукумати ҚТ, аз қабилӣ № 327 (аз 27 августи 2021) оид ба тартиби пешбурди Кадастри давлатии захираҳои сайёҳӣ [222], № 239 (аз 21 май 2022) оид ба сертификатсияи маҳсулоти сайёҳӣ [225], ва

№ 631 (аз 29 декабрия 2022) оид ба Нақшаи чорабиниҳои амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ [228], ба танзими фаъолияти сайёҳии байналмилалӣ нигаронида шудаанд. Ин санадҳо ба ташкили инфрасохтори сайёҳӣ, сертификатсияи хизматрасониҳо ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат мекунанд [146, 60]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ин қарорҳо баъзе ҷанбаҳои муҳими АИБ-ро, аз қабили муайян кардани масъулияти тарафҳо ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ, ба таври кофӣ фаро намегиранд [109, 120].

Танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон ба мушкилоти зиёд дучор мешавад, аз ҷумла:

- Набудани мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ: Қонунгузориҳои миллӣ ба тавсияҳои СҶТ ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабили Конвенсияи CСV, пурра мутобиқ нест [138, 55].

- Норавшании меъёрҳо: Набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими АИБ, аз қабили ШХП ва ШМ, боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ мегардад [109, 130].

- Набудани механизмҳои амалӣ: Амалисозии созишномаҳои байналмилалӣ ва қарорҳои Ҳукумати ҶТ аз набудани механизмҳои амалӣ ранҷ мекашад [141, 245].

Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки:

1. Қонунгузориҳои миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ, аз қабили тавсияҳои СҶТ ва Конвенсияи CСV, мутобиқ гардонида шавад.

2. Санадҳои махсуси танзимкунандаи АИБ, аз қабили меъёрҳои сертификатсияи хизматрасониҳо ва муайян кардани масъулияти тарафҳо, қабул карда шаванд.

3. Механизмҳои амалии амалисозии созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабили созишномаҳои дуҷониба бо Гурҷистон ва Туркия, таҳия гарданд.

БОБИ II. ХУСУСИЯТИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ШАРТНОМАҲОИ ИҚТИСОДИ БЕРУНА ДАР СОҲАИ САЙЁҲИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

2.1. Шартномаи хизматрасонии пулакӣ ҳамчун намудҳои гуногуни аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ

Шартномаи хизматрасонии пулакӣ (ШХП) яке аз намудҳои асосии аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ буда, муносибатҳои байни хизматрасон (меҳмонхона, роҳбалад, ташкилкунандаи чорабиниҳои фарҳангӣ) ва муштарӣ (сайёҳ ё агенти сайёҳӣ)ро танзим мекунад [18, 100]. Ин шартномаҳо дар шароити афзоиши сафарҳои байналмилалӣ аҳамияти хоса пайдо карда, ба таъмини сифати хизматрасониҳо, ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат меkunанд [3, 20]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ШХП тибқи Кодекси маданияи ҶТ (аз 24 декабр 2022, № 1918) ва Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718) танзим мешаванд, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои хизматрасониҳои байналмилалӣ мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вучуд меорад [59, 15; 240, 5]. Ин параграф ба таҳлили мафҳум, хусусиятҳо, намудҳо, мушкилот ва дурнамои танзими ШХП ҳамчун намуди АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон бахшида шудааст.

Шартномаи хизматрасонии пулакӣ (ШХП) шартномаест, ки тибқи он як тараф (хизматрасон) ўҳдадор мешавад, ки хизматрасониро анҷом диҳад, ва тарафи дигар (муштарӣ) барои он пардохт намояд [18, 100]. Дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, ШХП хизматрасониҳои гуногун, аз қабيلي истиқомат дар меҳмонхона, роҳбаладӣ, ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ, хизматрасониҳои

табобатӣ ва нақлиётиро дар бар мегирад [138, 35]. Тибқи таҳлили Богуславский М.М., ШХП дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ хусусияти мураккаб дошта, унсурҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва қонунгузории миллиро муттаҳид мекунанд, зеро тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба танзими ҳуқуқи бисёрҷониба ниёз доранд [13, 45].

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои босуръат рушдбандаи иқтисоди ҷаҳонӣ буда, дар соли 2023 даромади умумии он ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст (СҶТ, 2023). Ин соҳа на танҳо манбаи даромади иқтисодӣ, балки воситаи табодули фарҳангӣ, таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ ва рушди инфрасохтори маҳаллӣ мебошад. Шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дар ин соҳа барои таъмини шаффофият, ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо ва риояи стандартҳои байналмилалӣ аҳамияти калон доранд.

Шартномаи хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дорои хусусиятҳои хосе мебошад, ки онро аз шартномаҳои дохилӣ фарқ мекунанд. Тибқи таҳлили Богуславский М.М., ин шартномаҳо унсурҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва қонунгузории миллиро муттаҳид мекунанд, зеро тарафҳои он аз кишварҳои гуногун буда, ба меъёрҳои гуногуни ҳуқуқӣ таъяс мекунанд [13, 45]. Масалан, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ метавонад бо меҳмонхонаи туркӣ шартномаи хизматрасонии пулакӣ бандад, ки хизматрасониҳои ҷойгиршавиро барои сайёҳони тоҷик таъмин кунад. Ин шартнома бояд ба қонунгузории Тоҷикистон, Туркия ва санадҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи Вена оид ба хариду фурӯши байналмилалии мол (1980), мутобиқ бошад.

Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ШХП дар сайёҳии байналмилалӣ метавонад хизматрасониҳои мураккабро, ба монанди истиқомат,

нақлиёт ва экскурсияҳо, дар бар гирад, ки ҳар кадоми онҳо тибқи қоидаҳои алоҳида танзим карда мешавад [138, 35]. Ин мураккабӣ боиси зарурати мутобиқсозии қонунгузории миллӣ ба стандартҳои байналмилалӣ мегардад. Масалан, дар Тоҷикистон, ШХП дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сайёҳӣ" танзим карда мешавад, ки талаботро ба танзими гарони сайёҳӣ ва агентҳои сайёҳӣ, аз ҷумла сертификатсия ва риояи стандартҳои хизматрасонӣ, муайян мекунад. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 150 шартномаи хизматрасонии пулакӣ бо ширкатҳои хориҷӣ баста шудааст, ки аксари онҳо ба хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ва экскурсияҳо марбутанд.

Дар Осиё, кишварҳои чун Таиланд ва Сингапур дар танзими ШХП пешсафанд. Таиланд дар соли 2023 беш аз 28 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Пхукет ва Бангкок ба афзоиши даромади иқтисодӣ мусоидат карданд. Сингапур бо қонунгузории шаффоф барои ШХП маъруф аст, ки хизматрасониҳои конфронсӣ ва меҳмонхонаҳо дар бар мегирад. Дар Аврупо, Фаронса ва Италия низоми мукаммали танзими ШХП доранд. Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Париж ва минтақаи Лазур ба рушди иқтисоди маҳаллӣ кумак карданд. Дар ИМА, шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо марказҳои конфронсии Лас-Вегас ва меҳмонхонаҳои Нью-Йорк ба даромади 200 миллиард доллар дар соли 2023 мусоидат карданд.

Шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ метавонанд ба якчанд намуд тасниф карда шаванд:

1. Хизматрасониҳои истиқомат дар меҳмонхона: Ин шартномаҳо

байни танзимигари сайёҳӣ ва меҳмонхона баста мешаванд, ки ҷойгиршавии сайёҳонро таъмин мекунад. Масалан, дар Тоҷикистон, шартномаҳо бо меҳмонхонаҳои Hilton ва Radisson дар Душанбе барои ҷойгиршавии сайёҳони хориҷӣ баста шудаанд.

2. Хизматрасониҳои роҳбаладӣ ва экскурсионӣ: Ин шартномаҳо хизматрасониҳои роҳбаладон ва ташкили экскурсияҳо ба ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангиро дар бар мегиранд. Дар Тоҷикистон, экскурсияҳо ба шаҳри бостонии Сарозм ва кӯли Искандаркӯл маъмуланд.

3. Хизматрасониҳои нақлиётӣ: Ин шартномаҳо хизматрасониҳои нақлиётиро, ба монанди парвозҳои чартерӣ ё хизматрасониҳои роҳи оҳан, дар бар мегиранд. Масалан, ширкатҳои сайёҳии тоҷикистонӣ бо Turkish Airlines шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои парвозҳои мустақим ба Анталия бастаанд.

4. Хизматрасониҳои табобатӣ: Ин шартномаҳо хизматрасониҳои марказҳои шифобахш ва СПА-ро дар бар мегиранд. Дар Тоҷикистон, чашмаҳои шифобахши Гармчашма потенциали баланд доранд, аммо набудани шартномаҳои мукаммали хизматрасонии пулакӣ рушди ин самтро маҳдуд мекунад.

Дар Тоҷикистон, ШХП дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" рушд мекунад. Ин стратегия ба соддагардонии раводид, ҷалби сармояи хориҷӣ ва такмили қонунгузории милли нигаронида шудааст. Масалан, дар соли 2024 Тоҷикистон бо Туркия ва Ҳиндустон аҳдҳои дуҷониба ба имзо расонид, ки ба ширкатҳои сайёҳии ин кишварҳо имкон медиҳад, ки хизматрасониҳои пулакӣ дар бозори Тоҷикистон пешниҳод кунанд. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2023 беш аз 60% аз шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ ба

хизматрасониҳои экскурсионӣ марбут буданд, ки аксари онҳо бо ширкатҳои Осиёи Марказӣ, аз қабилӣ Узбекистон ва Қазоқистон, баста шудаанд.

Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., набудани қонунгузории мушаххас барои танзими ШХП боиси мушкилот дар ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон ва ширкатҳои сайёҳӣ мегардад [138, 35]. Масалан, дар соли 2023, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо меҳмонхонаи хориҷӣ баҳси ҳуқуқӣ дошт, зеро шартномаи хизматрасонии пулакӣ шартҳои мушаххаси ҷубронро дар бар нагирифт. Барои ҳалли ин мушкилот, зарур аст, ки Тоҷикистон меъёрҳои Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV, Брюссел, 1970)-ро ба қонунгузории худ ворид кунад.

Дар Осиё, кишварҳои чун Ҳиндустон ва Малайзия низ дар танзими ШХП пешрафт кардаанд. Ҳиндустон дар соҳаи сайёҳии табобатӣ пешсаф аст, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо клиникаҳои Дехлӣ ва Мумбай ба сайёҳони хориҷӣ имкон медиҳанд, ки хизматрасониҳои тиббиро бо нархҳои дастрас қабул кунанд. Дар соли 2023, Ҳиндустон тақрибан 2 миллион сайёҳи табобатиро қабул кард, ки аксари онҳо тавассути ШХП сафар карданд. Малайзия бошад, бо боғҳои миллии Борнео ва хизматрасониҳои экскурсионӣ маъруф аст, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо ширкатҳои Аврупо ва Амрико ба рушди сайёҳии экологӣ мусоидат кардаанд.

Дар Аврупо, Испания ва Германия низоми мукаммали танзими ШХП доранд. Испания дар соли 2023 беш аз 85 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Коста дел Сол ва экскурсияҳо ба Барселона ба афзоиши даромади иқтисодӣ кумак карданд. Германия бошад, бо шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии тиҷоратӣ

маъруф аст, ки чорабиниҳои бузурги байналмилалӣ, ба монанди Frankfurt Motor Show, баргузор мекунад.

Дар Амрикои Шимолӣ, ИМА бо шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии тиҷоратӣ ва табобатӣ маъруф аст. Шаҳри Майами бо марказҳои тиббии худ шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо ширкатҳои суғуртаи байналмилалӣ бастааст, ки хизматрасониҳои ҷарроҳии пластикӣ ва барқарорсозии саломатиро таъмин мекунад. Дар соли 2023, ин шартномаҳо ба даромади 50 миллиард доллар дар соҳаи сайёҳии табобатӣ мусоидат карданд.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба масъалаҳои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, қайд мекунад, ки ШХП бояд ба ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон, махсусан дар ҳолатҳои бекор шудани сафар ё хизматрасониҳои пастсифат, нигаронида шаванд. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо низоми суғуртаи байналмилалии сайёҳонро ҷорӣ кунанд, то зарари эҳтимолиро ҷуброн кунанд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати дохил кардани шартҳои ҳифзи муҳити зист дар ШХП таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки барои ҳифзи минтақаҳои табиии муҳофизатшаванда, ба монанди кӯҳҳои Помир дар Тоҷикистон, шартномаҳо бояд шартҳои қатъии экологӣ дошта бошанд. Ин барои пешгирӣ аз таъсири манфии сайёҳон ба муҳити зист муҳим аст.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти танзими ШХП дар соҳаи сайёҳии табобатӣ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки шартномаҳо бояд стандартҳои байналмилалии сертификатсияи марказҳои тиббиро дар бар гиранд, то сифати хизматрасониҳо ва амнияти беморон таъмин карда шавад. Ин барои

Тоҷикистон, ки дорои чашмаҳои шифобахши Гармчашма аст, хеле муҳим мебошад.

Шартномаи хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ барои танзими муносибатҳои байни субъектҳои сайёҳӣ, таъмини шаффофият ва ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо аҳамияти калон дорад. Дар Тоҷикистон, ин шартномаҳо дар доираи қонунгузориҳои миллий ва стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030 танзим карда мешаванд, аммо барои такмили онҳо зарур аст, ки меъёрҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи CСV, ба қонунгузориҳои миллий ворид карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузориҳои мукамал ва риояи стандартҳои байналмилалӣ, ШХП метавонанд ба афзоиши қараёни сайёҳон, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди иқтисоди миллий мусоидат кунанд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо такмили низоми ҳуқуқии ШХП ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

Хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо яке аз намудҳои муҳими ШХП дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошанд. Тибқи таҳлили Волков Ю.Ф., сифати хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ба таҷрибаи умумии сайёҳон таъсири зиёд мерасонад, ва набудани стандартҳои байналмилалӣ метавонад боиси коҳиши ҷаззобияти кишвар гардад [20, 50]. Дар Тоҷикистон хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо дар минтақаҳои сайёҳии Помир ва Роғун аксар вақт ба талаботи сайёҳони хориҷӣ ҷавобгӯ нестанд, зеро набудани меъёрҳои мушаххас барои сертификатсияи меҳмонхонаҳо ва омодагии кормандони касбӣ мушкилот эҷод мекунад [Сангинов, 138, 55]. Тибқи Қарори Ҳукумати ҚТ аз 21 май 2022, № 239, тартиби сертификатсияи маҳсулоти сайёҳӣ муайян карда шудааст, аммо ин санад ба талаботи байналмилалӣ оид

ба сифати хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо пурра ҷавобгӯ нест [225, 5].

Хизматрасониҳои роҳбаладӣ ба ташкили экскурсияҳо, иттилоотдиҳӣ ба сайёҳон ва таъмини таҷрибаи фарҳангӣ нигаронида шудаанд. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., роҳбаладони касбӣ дар Тоҷикистон аз набудани оmodасозии кофӣ ва сертификатсияи мутобиқ ба стандартҳои байналмилалӣ ранҷ мекашанд, ки боиси коҳиши сифати хизматрасониҳо мегардад [138, 60]. Масалан, дар минтақаҳои сайёҳии Помир ва Фан набудани роҳбаладони бо забонҳои хориҷӣ ҳарфзананда боиси норизоияти сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 120]. Таҷрибаи Гурҷистон нишон медиҳад, ки оmodасозии роҳбаладони касбӣ ва қабули меъёрҳои мушаххас барои сертификатсияи онҳо метавонад ба баланд шудани сифати хизматрасониҳо мусоидат намояд [236, 5].

Хизматрасониҳои чорабиниҳои фарҳангӣ ба ташкили фестивалҳо, намоишҳо ва дигар чорабиниҳои фарҳангӣ нигаронида шудаанд, ки барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ аҳамияти калон доранд [3, 25]. Дар Тоҷикистон чорабиниҳои фарҳангӣ, аз қабили Наврӯз ва фестивалҳои мусиқии миллӣ, потенциали баланд доранд, аммо набудани инфрасохтори муосир ва меъёрҳои мушаххас барои танзими ин чорабиниҳо монеа эҷод мекунад [138, 65]. Тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ дар Тоҷикистон ба қабули санадҳои махсуси танзимкунанда ва ҷалби сармояи хориҷӣ вобаста аст [109, 130].

Хизматрасониҳои табобатӣ ба ташкили табобат ва барқарорсозии саломатӣ дар чашмаҳои шифобахш ё муассисаҳои тиббӣ нигаронида шудаанд [109, 110]. Дар Тоҷикистон чашмаҳои шифобахши Гармчашма ва Обгарм потенциали баланд доранд, аммо набудани қонунгузории мушаххас барои танзими хизматрасониҳои

табобатӣ ва инфрасохтори зарурӣ монеа эҷод мекунад [Сангинов, 146, 70]. Таҷрибаи Туркия нишон медиҳад, ки қабули қонунҳои мушаххас барои сертификатсияи муассисаҳои тиббӣ ва ташкили марказҳои тиббии муосир метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ мусоидат намояд [223, 10].

Шартномаи хизматрасонии пулакӣ (ШХП) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ яке аз унсурҳои муҳими танзими муносибатҳои байни субъектҳои сайёҳӣ мебошад. Ин шартномаҳо барои таъмини шаффофият, ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо ва риояи стандартҳои байналмилалӣ аҳамияти калон доранд. Хусусиятҳои асосии ШХП дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба назари мо инҳоянд:

- Хусусияти байналмилалӣ: Тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба интихоби қонуни татбиқшаванда ва риояи меъёрҳои байналмилалӣ ниёз доранд.

- Гуногунии хизматрасониҳо: ШХП метавонанд хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ, чорабиниҳои фарҳангӣ, табобатӣ ва дигар намудҳоро дар бар гиранд.

- Мураккабии танзим: ШХП бояд ба қонунгузориҳои миллии ҳар ду тараф, инчунин санадҳои байналмилалӣ, аз қабили Конвенсияи Венаи СММ оид ба хариду фурӯши байналмилалии мол (1980) [63], мутобиқ бошанд.

- Аҳамияти сифат: Сифати хизматрасониҳо дар ШХП ба таҷрибаи умумии сайёҳон таъсири зиёд мерасонад, ва набудани стандартҳои сифат боиси коҳиши ҷаззобияти кишвар мегардад.

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои босуръат рушдбандаи иқтисоди ҷаҳонӣ буда, тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 даромади умумии он ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст. Ин соҳа на танҳо

манбаи даромади иқтисодӣ, балки воситаи табодули фарҳангӣ, ҳифзи муҳити зист ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Дар ин мақола, мо хусусиятҳои ШХП-ро бо назардошти таҷрибаи Тоҷикистон, кишварҳои Осиё, Аврупо ва Амрико баррасӣ мекунем.

Хусусияти байналмилалии ШХП дар он зоҳир мегардад, ки тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба интихоби қонуни татбиқшаванда ва риояи меъёрҳои байналмилалӣ ниёз доранд [44, 35]. Ин хусусият ШХП-ро аз шартномаҳои дохилӣ фарқ мекунад, зеро онҳо ба танзими ҳуқуқи бисёрҷониба, аз ҷумла ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, вобастаанд. Масалан, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ метавонад бо меҳмонхонаи туркӣ шартномаи хизматрасонии пулакӣ бандад, ки хизматрасониҳои ҷойгиршавиро барои сайёҳони тоҷик таъмин кунад. Ин шартнома бояд ба қонунгузори Тоҷикистон, Туркия ва санадҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи Вена (1980), мутобиқ бошад [63].

Дар Тоҷикистон, хусусияти байналмилалии ШХП дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" рушд мекунад. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 200 шартномаи хизматрасонии пулакӣ бо ширкатҳои хориҷӣ баста шудааст, ки аксари онҳо ба хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ва экскурсияҳо марбутанд. Масалан, шартномаҳо бо меҳмонхонаҳои Hilton дар Душанбе ва Radisson дар Хуҷанд барои ҷойгиршавии сайёҳони хориҷӣ баста шудаанд. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., набудани қонунгузори мушаххас барои танзими ШХП боиси мушкилот дар ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо мегардад [138, 40].

Дар Осиё, Таиланд ва Сингапур дар танзими ШХП бо хусусияти байналмилалӣ пешсафанд. Таиланд дар соли 2023 беш аз 28 миллион

сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Пхукет ва Бангкок ба афзоиши даромади иқтисодӣ мусоидат карданд. Сингапур бошад, бо қонунгузориҳои шаффоф барои ШХП маъруф аст, ки хизматрасониҳои конференсӣ ва меҳмонхонаҳоро дар бар мегирад. Дар Аврупо, Фаронса ва Италия низоми мукаммали танзими ШХП доранд. Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Париж ва минтақаи Лазур ба рушди иқтисоди маҳаллӣ кумак карданд. Дар ИМА, шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо марказҳои конференсии Лас-Вегас ва меҳмонхонаҳои Нью-Йорк ба даромади 200 миллиард доллар дар соли 2023 мусоидат карданд.

Гуногунии хизматрасониҳо яке аз хусусиятҳои муҳими ШХП дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Тибқи таҳлили Александрова А.Ю., ШХП метавонанд хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ, чорабиниҳои фарҳангӣ, табобатӣ ва дигар намудҳоро дар бар гиранд [3, 20]. Ин гуногунӣ ба сайёҳон имкон медиҳад, ки таҷрибаи гуногун ва мукамал ба даст оранд, аммо ҳамзамон мураккабии танзими ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад.

Дар Тоҷикистон, ШХП хизматрасониҳои гуногунро, аз қабili истиқомат дар меҳмонхона, экскурсияҳо ба ёдгориҳои таърихӣ ва хизматрасониҳои табобатиро, дар бар мегиранд. Масалан, экскурсияҳо ба шаҳри бостонии Сарозм ва кӯли Искандаркӯл дар соли 2024 тақрибан 100,000 сайёхро ҷалб карданд. Чашмаҳои шифобахши Гармчашма низ потенциали баланд доранд, аммо набудани шартномаҳои мукаммали хизматрасонии пулакӣ рушди ин самтро маҳдуд мекунад. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2023 танҳо 20% аз ширкатҳои сайёҳии кишвар шартномаҳои

хизматрасонии пулакӣ барои хизматрасониҳои табобатӣ доштанд.

Дар Осиё, Ҳиндустон дар соҳаи сайёҳии табобатӣ пешсаф аст. Шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо клиникаҳои Деҳлӣ ва Мумбай ба сайёҳони хориҷӣ имкон медиҳанд, ки хизматрасониҳои тиббиро бо нархҳои дастрас қабул кунанд. Дар соли 2023, Ҳиндустон тақрибан 2 миллион сайёҳи табобатиро қабул кард. Дар Аврупо, Венгрия бо чашмаҳои гарми Будапешт маъруф аст, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои хизматрасониҳои СПА ва табобатӣ ба афзоиши қараёни сайёҳон мусоидат кардаанд. Дар ИМА, марказҳои тиббии Майами бо шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои қарроҳии пластикӣ ва барқарорсозии саломатӣ маъруфанд.

Мураккабии танзими ШХП аз он сабаб ба вуҷуд меояд, ки онҳо бояд ба қонунгузории миллии ҳар ду тараф ва санадҳои байналмилалӣ мутобиқ бошанд [Богуславский, 13, 50]. Ин санадҳо, ба монанди Конвенсияи Венаи СММ оид ба хариду фурӯши байналмилалӣ мол (1980), меъёрҳои умумиро барои танзими шартномаҳои байналмилалӣ муқаррар мекунад [63]. Масалан, шартномаи хизматрасонии пулакӣ байни як ширкати тоҷикистонӣ ва меҳмонхонаи итолиёвӣ бояд ба қонунгузории Тоҷикистон, Италия ва меъёрҳои байналмилалӣ мутобиқ бошад.

Дар Тоҷикистон, танзими ШХП дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сайёҳӣ" сурат мегирад, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими шартномаҳои байналмилалӣ мушкилот эҷод мекунад. Масалан, дар соли 2023, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо меҳмонхонаи хориҷӣ баҳси ҳуқуқӣ дошт, зеро шартномаи хизматрасонии пулакӣ шартҳои мушаххаси ҷубронро дар бар нагирифт. Тибқи таҳлили Богуславский М.М., барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки қонунгузории миллии бо меъёрҳои

байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV, Брюссел, 1970), мутобиқ карда шавад [13, 50].

Сифати хизматрасониҳо дар шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ ба таҷрибаи умумии сайёҳон таъсири зиёд мерасонад, ва набудани стандартҳои сифат боиси коҳиши ҷаззобияти кишвар мегардад [Сангинов, 138, 40]. Сифати хизматрасониҳо на танҳо ба қаноатмандии сайёҳон, балки ба обрӯи кишвар дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ низ таъсир мерасонад. Масалан, дар Тоҷикистон, набудани стандартҳои мушаххаси сифат барои хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо ва экскурсияҳо боиси шикоятҳои сайёҳони хориҷӣ дар соли 2023 гардид. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 танҳо 40% аз меҳмонхонаҳои кишвар ба стандартҳои байналмилалӣ сифат ҷавобгӯ буданд, ки нишондиҳандаи паст аст.

Дар Осиё, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ бо риояи стандартҳои баланди сифат дар ШХП маъруфанд. Ҷопон дар соли 2023 тақрибан 25 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Токио ва Киото ба таъмини сифати баланд мусоидат карданд. Дар Аврупо, Испания бо сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ маъруф аст, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Барселона ба афзоиши қаноатмандии сайёҳон кумак карданд. Дар ИМА, марказҳои конфронсии Лас-Вегас бо шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ, ки сифати баланди хизматрасониро таъмин мекунанд, маъруфанд.

Дар Осиё, Малайзия ва Непал низ дар танзими ШХП пешрафт кардаанд. Малайзия бо боғҳои миллии Борнео ва хизматрасониҳои экскурсионӣ маъруф аст, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо ширкатҳои Аврупо ва Амрико ба рушди сайёҳии экологӣ мусоидат

кардаанд. Непал бошад, бо минтақаи Аннапурна ва қуллаи Эверест, шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои хизматрасониҳои роҳбаладӣ ва нақлиёт бастааст, ки дар соли 2023 ба афзоиши қараёни сайёҳон кумак кард.

Дар Аврупо, Германия ва Венгрия низоми мукаммали танзими ШХП доранд. Германия дар соли 2023 тақрибан 40 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ бо меҳмонхонаҳои Берлин ва Мюнхен ба рушди сайёҳии тиҷоратӣ мусоидат карданд. Венгрия бо чашмаҳои гарми Будапешт маъруф аст, ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои хизматрасониҳои табобатӣ ба афзоиши даромади иқтисодӣ кумак карданд.

Дар Амрикои Шимолӣ, Канада ва Мексика низ дар танзими ШХП пешрафт кардаанд. Канада бо шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои хизматрасониҳои экскурсионӣ дар Боғи миллии Банф маъруф аст, ки дар соли 2023 тақрибан 15 миллион сайёхро ҷалб кард. Мексика бошад, бо соҳилҳои Канкун ва шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ барои хизматрасониҳои истироҳатӣ маъруф аст, ки ба даромади 30 миллиард доллар мусоидат кард.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба масъалаҳои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, қайд мекунад, ки ШХП бояд ба ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон, махсусан дар ҳолатҳои бекор шудани сафар ё хизматрасониҳои пастсифат, нигаронида шаванд. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо низоми суғуртаи байналмилалии сайёҳонро ҷорӣ кунанд, то зарари эҳтимолиро ҷуброн кунанд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати дохил кардани шартҳои ҳифзи муҳити зист дар ШХП таъкид

мекунад. Вай қайд мекунад, ки барои ҳифзи минтақаҳои табиии муҳофизатшаванда, ба монанди кӯҳҳои Помир дар Тоҷикистон, шартномаҳо бояд шартҳои қатъии экологӣ дошта бошанд. Ин барои пешгирӣ аз таъсири манфии сайёҳон ба муҳити зист муҳим аст.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти танзими ШХП дар соҳаи сайёҳии табобатӣ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки шартномаҳо бояд стандартҳои байналмилалии сертификатсияи марказҳои тиббиро дар бар гиранд, то сифати хизматрасониҳо ва амнияти беморон таъмин карда шавад. Ин барои Тоҷикистон, ки дорои чашмаҳои шифобахши Гармчашма аст, хеле муҳим мебошад.

Шартномаи хизматрасонии пулакӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ бо хусусиятҳои байналмилалӣ, гуногунии хизматрасониҳо, мураккабии танзим ва аҳамияти сифат хос аст. Ин шартномаҳо барои танзими муносибатҳои байни субъектҳои сайёҳӣ, таъмини шаффофият ва ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо аҳамияти калон доранд. Дар Тоҷикистон, ШХП дар доираи қонунгузории миллий ва стратегияи рушди сайёҳӣ танзим карда мешаванд, аммо барои такмили онҳо зарур аст, ки меъёрҳои байналмилалӣ ба қонунгузории миллий ворид карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузории мукамал ва риояи стандартҳои байналмилалӣ, ШХП метавонанд ба афзоиши қараёни сайёҳон, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди иқтисоди миллий мусоидат кунанд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиии худ, метавонад бо такмили низоми ҳуқуқии ШХП ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

Дар Тоҷикистон ШХП тибқи моддаҳои 859-864-и Кодекси маданияи ҚТ танзим мешаванд, ки меъёрҳои умумиро барои

хизматрасониҳои пулакӣ муқаррар мекунанд [Кодекси маданияи ҚТ, 59, 15]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ин меъёрҳо ба хусусиятҳои соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аз қабili гуногунии хизматрасониҳо ва иштироки тарафҳои хориҷӣ, пурра мутобиқ нестанд [138, 45]. Масалан, хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо дар минтақаҳои сайёҳии Помир ва Роғун аксар вақт ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ нестанд, ва набудани меъёрҳои дақиқ барои сертификатсияи ин хизматрасониҳо боиси коҳиши сифати онҳо мегардад [109, 100].

Зербоби мазкурро ҷамбаст намуда, хулоса кардан мункин аст, ки шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ яке аз унсурҳои марказии низоми ҳуқуқии соҳаи сайёҳӣ ба шумор меравад, ки муносибатҳои байни сайёҳ (фармоишгар) ва ширкати сайёҳӣ (ичрокунанда)-ро танзим мекунад. Бо вучуди ин, хусусияти ҳуқуқии ин шартнома то ҳол мавзӯи баҳсҳои илмӣ ва амалӣ боқӣ мемонад. Аммо хизматрасониҳои сайёҳӣ аз дигар намудҳои хизматрасонӣ бо хусусиятҳои махсус фарқ мекунанд, ки аз ҷониби қонунгузори Тоҷикистон, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ» танзим карда мешаванд. Ин хусусиятҳо ба мураккабии маҳсулоти сайёҳӣ, ки маҷмӯи хизматрасониҳо (интиқол, ҷойгиршавӣ, хӯрок ва ғайра)-ро дар бар мегирад, ва инчунин ба иштироки шахсони сеюм дар иҷрои уҳдадориҳо вобастаанд. Дар амалияи ҳуқуқӣ ва адабиёти илмӣ се концепсияи асосии хусусияти ҳуқуқии шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ мавҷуданд: 1) шартномаи хариду фурӯши чакана; 2) шартномаи омехта; 3) шартномаи хизматрасонии пулакӣ. Ҷонибдорони концепсияи аввал маҳсулоти сайёҳиро ҳамчун мол (товар) баррасӣ мекунанд ва бар ин назаранд, ки ин муносибатҳо бояд тибқи қоидаҳои хариду фурӯш танзим шаванд. Аммо ин муносибат ба

воқеияти ҳуқуқии соҳаи сайёҳӣ мувофиқ нест, зеро маҳсулоти сайёҳӣ на мол, балки маҷмӯи хизматрасониҳо мебошад, ва путёвкаи сайёҳӣ ҳамчун ҳуҷҷати тасдиқунандаи шартҳои сафар хизмат мекунад, на ҳамчун предмети хариду фурӯш. Консепсияи шартномаи омехта пешниҳод мекунад, ки шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ унсурҳои хариду фурӯш (масалан, фурӯши сувенирҳо) ва хизматрасониҳоро дар бар мегирад. Аммо ин муносибат низ бо сабаби фарқияти моҳияти ҳуқуқии хариду фурӯш (гузариши ҳуқуқи моликият) ва хизматрасонӣ (пешниҳоди амал ё фаъолият) қобили қабул нест. Аксарияти муҳаққиқон бар ин назаранд, ки шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ нави шартномаи хизматрасонии пулакӣ мебошад, ки бо хусусиятҳои хоси соҳаи сайёҳӣ тавсиф мешавад. Ин нуқтаи назар дар амалияи судӣ низ тасдиқ шудааст, ки муносибатҳои марбут ба маҳсулоти сайёҳиро тибқи меъёрҳои шартномаи хизматрасонии пулакӣ танзим мекунад. Шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ дорои хусусиятҳои зерин аст: он консенсуалӣ (аз лаҳзаи ба даст овардани тавофуқ дар бораи шартҳои муҳим басташуда ҳисобида мешавад), дучониба (ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои мутақобиларо барои ҳар ду ҷониб ба вуҷуд меорад) ва пулакӣ (фармоишгар уҳдадор аст, ки хизматрасониҳоро пардохт кунад) мебошад. Илова бар ин, он аксар вақт ҳамчун шартномаи оммавӣ ва шартномаи пайваستшавӣ тавсиф мешавад, зеро туроператор шартҳои стандартиро пешниҳод мекунад, ки сайёҳ онҳоро пурра қабул мекунад.

Бо вуҷуди ин, набудани таърифи ягонаи шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ дар доктринаи ҳуқуқии Тоҷикистон боиси идомаи баҳсҳо мегардад. Барои бартараф кардани ин норавшанӣ зарур аст, ки дар қонунгузорӣ хусусияти ҳуқуқии шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ ба таври возеҳ муайян карда шавад ва

муносибатҳои марбут ба он бо меъёрҳои мушаххас танзим гарданд. Инчунин, таҳкими ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон дар соҳаи сайёҳӣ ва мукамалгардонии қонунгузорӣ оид ба фаъолияти танзимгари сайёҳӣ ва агентии сайёҳӣ барои рушди бозори хизматрасониҳои сайёҳӣ дар Тоҷикистон муҳим аст. Ин ба баланд бардоштани шаффофияти муносибатҳои шартномавӣ ва ҷалби бештари сайёҳон мусоидат хоҳад кард.

2.2. Шартномаи миёнравӣ ҳамчун намудҳои гуногуни аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ

Шартномаи миёнравӣ (ШМ) яке аз намудҳои муҳими аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ буда, муносибатҳои байни миёнрав (агенти сайёҳӣ ё туроператор) ва муштарӣ (сайёҳ ё шахси дигар)ро танзим мекунад, ки дар он миёнрав ўҳдадор мешавад хизматрасониҳои сайёҳиро аз номи ва бо супориши муштарӣ ташкил намояд [1, 50]. Ин шартномаҳо дар шароити афзоиши сафарҳои байналмилалӣ аҳамияти хоса пайдо карда, ба осон кардани дастрасии сайёҳон ба хизматрасониҳо ва таъмини самаранокии фаъолияти субъектҳои сайёҳӣ мусоидат меkunанд [Вилкова, 20, 20]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ШМ тибқи Кодекси маданияи ҚТ (аз 24 декабри 2022, № 1918) ва Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718) танзим мешаванд, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими масъулияти миёнравон ва ҷимояи ҳуқуқи муштарӣ ба мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад [59, 15; 240, 5]. Ин параграф ба таҳлили мафҳум, хусусиятҳо, намудҳо, мушкилот ва дурнамои танзими ШМ ҳамчун намуди АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон бахшида шудааст.

Шартномаи миёнаравӣ шартномаест, ки тибқи он як тараф (миёнарав) ўҳдадор мешавад, ки аз номи ва бо супориши тарафи дигар (муштарӣ) хизматрасониҳои сайёҳиро, аз қабili истиқомат дар меҳмонхона, нақлиёт, экскурсияҳо ё чорабиниҳои фарҳангӣ, ташкил намояд [1, 50]. Тибқи таҳлили Вилкова Н.Г., ШМ хусусияти миёнаравӣ дошта, масъулияти миёнаравро ба ташкили хизматрасониҳо маҳдуд мекунад, дар ҳоле ки хизматрасонии мустақим аз ҷониби тарафи сеюм (меҳмонхона, ширкати нақлиётӣ ё дигар хизматрасон) анҷом дода мешавад [20, 20]. Дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ШМ аҳамияти хоса дорад, зеро он ба сайёҳон имкон медиҳад, ки ба хизматрасониҳои гуногун дар кишварҳои хориҷӣ бидуни зарурати мустақиман бо хизматрасонон тамос гирифтани дастрасӣ пайдо кунанд [Богуславский, 13, 45].

Дар Тоҷикистон ШМ тибқи моддаҳои 1085-1116 Кодекси маданияти ҶТ, ки ба шартномаҳои супориш, комиссия, агентӣ дахл доранд, танзим мешаванд [59, 15]. Инчунин, Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ” ва Қарори Ҳукумати ҶТ аз 26 феврал 2022, № 57, ки тартиби пешбурди Феҳристи давлатии субъектҳои хизматрасонии сайёҳиро муайян мекунад, ба танзими фаъолияти миёнаравии сайёҳӣ нигаронида шудаанд [240, 5; 224, 5]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., ин санадҳо ба хусусиятҳои ШМ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ нестанд, зеро набудани меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти миёнаравон ва ҳимояи ҳуқуқи муштарӣ мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вучуд меорад [138, 45]. Масалан, агентҳои сайёҳии Тоҷикистон баъзан хизматрасониҳои пастсифатро пешниҳод мекунанд, ва норавшании масъулияти онҳо боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ бо сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 100].

Аксар вақт аз сабаби мураккабии сохтори ҳуқуқии шартномаҳои

миёнаравӣ хатоҳои гуногун роҳ дода мешаванд. Маҳз ин ҷанба – роҳ додани хатоҳо аз сабаби сохтори мураккаби ҳуқуқӣ ва таҳқиқи хусусиятҳои монанд ва фарқкунандаи шартномаҳои супориш, комиссия ва агентиронӣ ҳам дар назария ва ҳам дар амалия муҳим аст. Беҳуда нест, ки дар назария ин шартномаҳо ба як гурӯҳ мансуб дониста шудаанд – онҳо аз ҷиҳати мазмун хеле наздиканд, ва фарқиятҳои байни онҳо хеле нозук мебошанд. Ҳамзамон, ҳар се шартномаи мавриди баррасӣ бо як навъ супурдани ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо сарукордоранд, ки ин мушкилоти иловагӣ ҳам дар самти эҷоди сохторҳои ҳуқуқӣ барои қонунгузор ва ҳам дар самти амалисозии ҳуқуқҳои дахлдор дар амалия ба вучуд меорад ва аксар вақт баҳсҳои хоси мазмунро эҷод мекунад.

Хизматрасониҳои миёнаравӣ на танҳо дар бастанӣ шартномаҳо, балки дар амалҳои дигаре, ки боиси пайдоиши ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо намешаванд, низ ифода ёфта метавонанд. Масалан, мумкин аст, ки супоранда ба вакил супориш диҳад, ки вазифаҳои назоратӣ-инспексионӣ дар объекти сохтмонӣ анҷом диҳад, аз ҷумла шиносӣ бо ҳуҷҷатҳо: шартномаҳо, ҳисоботи муҳосибаӣ ва ғайра. Дар ин ҷо бояд қайд кард, ки ягон ҳуқуқи нави супоранда ба вучуд намеояд, аммо вакил мувофиқи супориши супоранда метавонад ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳои мавҷудаи супорандаро иҷро кунад.

Дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон се намуди шартномаҳои миёнаравӣ пешбинӣ шудаанд – шартномаи супориш (боби 54), шартномаи комиссия (боби 55) ва шартномаи агентӣ (боби 56). Мувофиқи Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар се шартномаи миёнаравӣ барои он пешбинӣ шудаанд, ки вазъиятро осон кунанд, вақте шахс дар соҳаи муайян дониши кофӣ надорад, намехоҳад ё наметавонад, ки дар кадом шароит бастанӣ созишнома

муфидтар аст. Хусусияти умумии ин шартномаҳо дар он аст, ки шартномаҳои миёнаравӣ ба манфиати супоранда, комиссионер, принципал ва ба ҳисоби онҳо баста мешаванд. Аммо дар шартномаи комиссия миёнарав – комиссионер – ҳангоми бастанӣ созишномаҳо бо шахсони сеюм танҳо аз номи худ амал мекунад. Дар шартномаи супориш вакил аз номи ва ба манфиати супоранда амал карда, амалҳои муайяни ҳуқуқиро анҷом медиҳад.

Шартномаҳои миёнаравӣ метавонанд бо нишон додани мӯҳлат ё бе он баста шаванд. Аммо набояд фаромӯш кард, ки салоҳиятҳои агент, ки аз номи принципал амал мекунад, инчунин салоҳиятҳои вакил, ки аз номи супоранда амал мекунад, бо ваколатнома тасдиқ карда мешаванд. Мӯҳлати ваколатнома, сарфи назар аз мӯҳлати шартномаи асосӣ, бо қонун маҳдуд буда, агар дар ҳуди ваколатнома мӯҳлати дигаре нишон дода нашавад, як солро ташкил медиҳад. Ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳои ҷонибҳо оид ба созишномаҳо, ки миёнарав бастааст, мустақиман бо қонунгузориҳои граждани муқаррар карда мешаванд.

Масалан, ҳангоми бастанӣ шартномаи супориш, ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо бидуни гузариш аз вакил мустақиман ба супоранда ба вуҷуд меоянд. Ҳангоми бастанӣ шартномаи комиссия ҳамаи ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо ба комиссионер ба вуҷуд меоянд, чунки комиссионер ҳамаи амалҳоро аз номи худ анҷом медиҳад. Дар шартномаи агентиронӣ тақсимои ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо аз он вобаста аст, ки агент аз номи кӣ амал мекунад.

Шартномаи миёнаравӣ (ШМ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ яке аз унсурҳои муҳими танзими муносибатҳои байни субъектҳои сайёҳӣ буда, ба ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ нигаронида шудааст. Ин шартномаҳо нақши миёнаравро байни сайёҳон ва

ичрокунандагони хизматрасониҳо иҷро мекунанд ва барои таъмини шаффофият, ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо ва риояи стандартҳои байналмилалӣ аҳамияти калон доранд. Хусусиятҳои асосии ШМ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ инҳоянд:

- Хусусияти миёнаравӣ: Миёнарав на хизматрасон, балки ташкилкунандаи хизматрасониҳост, ва масъулияти ӯ ба сифати ташкили хизматрасониҳо маҳдуд мешавад.

- Хусусияти байналмилалӣ: Тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба танзими ҳуқуқии бисёрҷониба ниёз доранд.

- Гуногунии хизматрасониҳо: ШМ метавонанд хизматрасониҳои гуногун, аз қабилӣ истиқомат, нақлиёт, экскурсияҳо ва чорабиниҳои фарҳангӣ, дар бар гиранд.

- Мураккабии масъулият: Масъулияти миёнарав ва хизматрасон дар ШМ аксар вақт норавшан буда, ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонад.

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои босуръат рушдбандаи иқтисоди ҷаҳонӣ мебошад. Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 даромади умумии ҷаҳонӣ аз сайёҳии байналмилалӣ ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст. Дар ин замина, шартномаҳои миёнаравӣ нақши калидӣ дар ташкили сафарҳои байналмилалӣ ва таъмини муносибатҳои тиҷоратӣ байни кишварҳо иҷро мекунанд. Дар ин мақола, мо хусусиятҳои ШМ-ро бо назардошти таҷрибаи Тоҷикистон, кишварҳои Осиё, Аврупо ва Амрико баррасӣ мекунем.

Хусусияти миёнаравии ШМ дар он зоҳир мегардад, ки миёнарав (агентии сайёҳӣ) на хизматрасониҳои мустақим, балки ташкили онҳоро анҷом медиҳад, ва масъулияти ӯ ба сифати ташкили хизматрасониҳо маҳдуд мешавад [Вилкова, 20, 25]. Ин хусусият ШМ-

ро аз шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ фарқ мекунад, зеро миёнарав на иҷрокунандаи хизматрасонӣ, балки воситаи байни сайёҳ ва иҷрокунанда (меҳмонхона, ширкати нақлиётӣ ё роҳбалад) аст. Масалан, агентии сайёҳии тоҷикистонӣ метавонад бо меҳмонхонаи туркӣ шартномаи миёнаравӣ бандад, то барои сайёҳони тоҷик хизматрасониҳои ҷойгиршавӣ ташкил кунад, аммо масъулияти сифати хизматрасонӣ ба меҳмонхона вогузор мешавад.

Дар Тоҷикистон, хусусияти миёнаравии ШМ дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сайёҳӣ" танзим карда мешавад. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 тақрибан 100 агентии сайёҳии кишвар шартномаҳои миёнаравӣ бо ширкатҳои хориҷӣ бастаанд, ки аксари онҳо ба ташкили экскурсияҳо ба Помир ва кӯҳҳои Фан марбут буданд. Аммо, набудани меъёрҳои мушаххас барои муайян кардани масъулияти миёнарав боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ мегардад. Масалан, дар соли 2023, як агентии сайёҳии тоҷикистонӣ бо сайёҳони хориҷӣ баҳс дошт, зеро сифати хизматрасониҳои меҳмонхона ба талабот ҷавобгӯ набуд.

Дар Осиё, Сингапур ва Таиланд дар танзими ШМ бо хусусияти миёнаравӣ пешсафанд. Сингапур бо қонунгузориҳои шаффоф барои агентҳои сайёҳӣ маъруф аст, ки дар соли 2023 беш аз 15 миллион сайёҳро тавассути шартномаҳои миёнаравӣ қабул кард. Таиланд бошад, бо ташкили хизматрасониҳои истироҳатӣ дар Пхукет ва Бангкок, ки тавассути агентҳои сайёҳии хориҷӣ анҷом дода мешаванд, маъруф аст. Дар Аврупо, Испания ва Фаронса низоми мукаммали танзими ШМ доранд. Испания дар соли 2023 тақрибан 85 миллион сайёҳро қабул кард, ва агентҳои сайёҳии он шартномаҳои миёнаравӣ бо меҳмонхонаҳои Коста дел Сол бастанд. Дар ИМА, агентҳои сайёҳии Нью-Йорк ва Лас-Вегас шартномаҳои миёнаравӣ

барои ташкили чорабиниҳои тиҷоратӣ ва истироҳатӣ бастаанд, ки ба даромади 200 миллиард доллар дар соли 2023 мусоидат карданд.

Хусусияти байналмилалии ШМ аз он иборат аст, ки тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба танзими ҳуқуқи бисёрҷониба ниёз доранд [44, 35]. Ин хусусият ШМ-ро аз шартномаҳои дохилӣ фарқ мекунад, зеро онҳо ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ва қонунгузориҳои миллии тарафҳо таъяс мекунаанд. Масалан, як агентии сайёҳии тоҷикистонӣ метавонад бо ширкати нақлиётии италийёвӣ шартномаи миёнаравӣ бандад, то барои сайёҳони тоҷик хизматрасониҳои нақлиётӣ дар Рим ташкил кунад. Ин шартнома бояд ба қонунгузориҳои Тоҷикистон, Италия ва санадҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи Вена (1980), мутобиқ бошад [63].

Дар Тоҷикистон, хусусияти байналмилалии ШМ дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" рушд мекунад. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 1.2 миллион сайёҳ ба кишвар ташриф оварданд, ва агентҳои сайёҳии тоҷикистонӣ шартномаҳои миёнаравӣ бо ширкатҳои Туркия, Узбекистон ва Қазоқистон бастанд. Масалан, шартномаҳо бо ширкатҳои туркии Анталия барои ташкили сафарҳои истироҳатӣ ба соҳилҳои Баҳри Миёназамин баста шудаанд. Аммо, набудани қонунгузориҳои мушаххас барои танзими ШМ боиси мушкилот дар муайян кардани қонуни татбиқшаванда мегардад.

Дар Осиё, Ҳиндустон ва Малайзия дар танзими ШМ бо хусусияти байналмилалӣ пешрафт кардаанд. Ҳиндустон дар соли 2023 тақрибан 2 миллион сайёҳи табобатиро қабул кард, ва агентҳои сайёҳии он шартномаҳои миёнаравӣ бо клиникаҳои Деҳлӣ бастанд. Малайзия бошад, бо ташкили экскурсияҳо ба боғҳои миллии Борнео маъруф аст.

Дар Аврупо, Германия ва Венгрия низоми мукаммали танзими ШМ доранд. Германия дар соли 2023 тақрибан 40 миллион сайёхро қабул кард, ва агентҳои сайёҳии он шартномаҳои миёнаравӣ барои ташкили чорабиниҳои тиҷоратӣ дар Берлин бастанд. Дар ИМА, агентҳои сайёҳии Майами шартномаҳои миёнаравӣ барои ташкили сафарҳои истироҳатӣ ба соҳилҳои Флорида бастаанд.

Гуногунии хизматрасониҳо яке аз хусусиятҳои калидии ШМ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Тибқи таҳлили Александрова А.Ю., ШМ метавонанд хизматрасониҳои гуногун, аз қабili истиқомат, нақлиёт, экскурсияҳо ва чорабиниҳои фарҳангӣ, дар бар гиранд [3, 20]. Ин гуногунӣ ба агентҳои сайёҳӣ имкон медиҳад, ки ба сайёҳон хизматрасониҳои мукамал пешниҳод кунанд, аммо ҳамзамон мураккабии танзими ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад.

Дар Тоҷикистон, ШМ хизматрасониҳои гуногунро, аз қабili ташкили экскурсияҳо ба шаҳри бостонии Панҷакент, кӯли Искандаркӯл ва чорабиниҳои фарҳангӣ, ба монанди ҷашни Наврӯз, дар бар мегиранд. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 тақрибан Ascendancy баста шудааст, ки ба афзоиши ҷараёни сайёҳон мусоидат кардааст.

Дар Осиё, Кореяи Ҷанубӣ бо ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ, ба монанди фестивали гулҳои гелос дар Сеул, маъруф аст, ва агентҳои сайёҳии он шартномаҳои миёнаравӣ барои ташкили сафарҳо ба ин чорабиниҳо бастаанд. Дар Аврупо, Юнон бо ташкили экскурсияҳо ба Акропол ва ҷазираи Крит маъруф аст, ва агентҳои сайёҳии он шартномаҳои миёнаравӣ барои ташкили сафарҳои фарҳангӣ бастаанд. Дар ИМА, агентҳои сайёҳии Лос-Анҷелес шартномаҳои миёнаравӣ барои ташкили сафарҳо ба студияҳои Ҳолливуд бастаанд.

Мураккабии масъулият дар ШМ аз он сабаб ба вуҷуд меояд, ки

масъулияти миёнрав ва хизматрасон аксар вақт норавшан буда, ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонад [Сангинов, 138, 40]. Ин хусусият боиси он мегардад, ки муайян кардани тарафи масъул барои хизматрасониҳои пастсифат ё бекор шудани сафар мушкил шавад. Масалан, дар Тоҷикистон, дар соли 2023, як агентии сайёҳии тоҷикистонӣ бо сайёҳони хориҷӣ баҳси ҳуқуқӣ дошт, зеро хизматрасониҳои нақлиётии ташкилшуда ба талабот ҷавобгӯ набуданд, ва агентия масъулиятро ба ширкати нақлиётӣ вогузор кард.

Дар Осиё, Таиланд низ бо мушкилоти марбут ба масъулияти ШМ рӯ ба рӯ шудааст. Дар соли 2023, як гурӯҳ сайёҳони хориҷӣ аз агентии сайёҳии Бангкок шикоят карданд, зеро хизматрасониҳои экскурсионӣ ба талабот ҷавобгӯ набуданд. Дар Аврупо, Фаронса низоми мукаммали танзими масъулияти ШМ дорад, ки ба ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон тавассути суғуртаи хизматрасониҳо мусоидат мекунад. Дар ИМА, қонунҳои федералӣ барои муайян кардани масъулияти агентҳои сайёҳӣ ва иҷрокунандагони хизматрасонӣ истифода мешаванд, ки ба коҳиши баҳсҳои ҳуқуқӣ кумак мекунад.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба масъалаҳои танзими шартномаҳои миёнаравӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, бар он аст, ки ШМ бояд меъёрҳои мушаххаси муайян кардани масъулияти миёнрав ва хизматрасонро дар бар гиранд, то баҳсҳои ҳуқуқӣ коҳиш ёбанд. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо низоми суғуртаи байналмилалӣ сайёҳонро ҷорӣ кунанд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати ҳифзи муҳити зист дар доираи ШМ таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки агентҳои сайёҳӣ бояд дар шартномаҳои миёнаравӣ шартҳои экологиро дохил кунанд, то таъсири манфии сайёҳон ба

минтақаҳои табиӣ, ба монанди Помир дар Тоҷикистон, коҳиш ёбад.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти сертификатсияи агентҳои сайёҳӣ дар доираи ШМ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо стандартҳои байналмилалӣ сертификатсияро қабул кунанд, то сифати хизматрасониҳои ташкилшуда таъмин карда шавад. Ин барои Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушди сайёҳии байналмилалӣ қарор дорад, муҳим аст.

Шартномаи миёнаравӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ бо хусусиятҳои миёнаравӣ, байналмилалӣ, гуногунии хизматрасониҳо ва мураккабии масъулият хос аст. Ин шартномаҳо барои ташкили сафарҳои байналмилалӣ, таъмини шаффофият ва ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо аҳамияти калон доранд. Дар Тоҷикистон, ШМ дар доираи қонунгузориҳои миллии ва стратегияи рушди сайёҳӣ танзим карда мешаванд, аммо барои тақмили онҳо зарур аст, ки меъёрҳои байналмилалӣ ба қонунгузориҳои миллии ворид карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузориҳои мукамал ва риояи стандартҳои байналмилалӣ, ШМ метавонанд ба афзоиши ҷараёни сайёҳон, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди иқтисоди миллии мусоидат кунанд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо тақмили низоми ҳуқуқи ШМ ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

ШМ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба намудҳои гуногун тақсим мешаванд, ки ҳар кадоми онҳо хусусиятҳои махсуси ҳуқуқӣ доранд:

1. Шартномаҳои агентии сайёҳӣ: Ин шартномаҳо ба ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз қабili истиқомат, нақлиёт ва экскурсияҳо, аз ҷониби агентҳои сайёҳӣ нигаронида шудаанд

[Вилкова, 20, 20].

2. Шартномаҳои туроператорӣ: Ин шартномаҳо ба ташкили бастаҳои пурраи сайёҳӣ, ки хизматрасониҳои гуногунро дар бар мегиранд, нигаронида шудаанд [138, 50].

3. Шартномаҳои миёнаравии чорабиниҳои фарҳангӣ: Ин шартномаҳо ба ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ, аз қабили фестивалҳо ва намоишҳо, нигаронида шудаанд [3, 25].

Шартномаҳои агентии сайёҳӣ ба ташкили хизматрасониҳои алоҳидаи сайёҳӣ, аз қабили брон кардани меҳмонхонаҳо, чиптаҳои нақлиётӣ ва экскурсияҳо, нигаронида шудаанд [20, 20]. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., агентҳои сайёҳии Тоҷикистон аксар вақт бо мушкилоти марбут ба норавшании масъулияти худ ва хизматрасонон дучор мешаванд, зеро қонунгузориҳои миллии меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани ин масъулият пешбинӣ намекунад [138, 55]. Масалан, агентҳои сайёҳии Тоҷикистон баъзан хизматрасониҳои пастсифатро пешниҳод мекунанд, ва набудани механизмҳои ҳуқуқии ҳимояи муштариён боиси коҳиши эътимоди сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 110]. Таҷрибаи Туркия нишон медиҳад, ки қабули қонунҳои мушаххас барои танзими фаъолияти агентҳои сайёҳӣ ва муайян кардани масъулияти онҳо метавонад ба баланд шудани сифати хизматрасониҳо мусоидат намояд [223, 10].

Шартномаҳои туроператорӣ ба ташкили бастаҳои пурраи сайёҳӣ, ки хизматрасониҳои гуногун, аз қабили истиқомат, нақлиёт, экскурсияҳо ва чорабиниҳои фарҳангиро дар бар мегиранд, нигаронида шудаанд [138, 50]. Тибқи таҳлили Александрова А.Ю., туроператорҳо дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ нақши калидӣ бозида, ба таъмини сифати хизматрасониҳо ва ҳамоҳангии фаъолияти хизматрасонон мусоидат мекунанд [3, 25]. Дар Тоҷикистон

туроператорҳо бо мушкилоти марбут ба набудани инфрасохтори муосир ва меъёрҳои мушаххас барои танзими фаъолияти онҳо дучор мешаванд [138, 60]. Масалан, туроператорҳои Тоҷикистон баъзан бастаҳои сайёҳии пастсифатро пешниҳод мекунанд, ва набудани меъёрҳои сертификатсия боиси коҳиши ҷаззобияти онҳо барои сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 120]. Таҷрибаи Гурҷистон нишон медиҳад, ки қабули меъёрҳои мушаххас барои сертификатсияи туроператорҳо ва назорати сифати бастаҳои сайёҳӣ метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ мусоидат намояд [236, 5].

Шартномаҳои миёнравии чорабиниҳои фарҳангӣ ба ташкили фестивалҳо, намоишҳо ва дигар чорабиниҳои фарҳангӣ нигаронида шудаанд, ки барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ аҳамияти калон доранд [3, 25]. Дар Тоҷикистон чорабиниҳои фарҳангӣ, аз қабили Наврӯз ва фестивалҳои мусиқии миллӣ, потенциали баланд доранд, аммо набудани инфрасохтори муосир ва меъёрҳои мушаххас барои танзими ин чорабиниҳо монеа эҷод мекунанд [138, 65]. Тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ дар Тоҷикистон ба қабули санадҳои махсуси танзимкунанда ва ҷалби сармояи хориҷӣ вобаста аст [109, 130]. Таҷрибаи Туркия нишон медиҳад, ки ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ бо иштироки миёнравони касбӣ ва қабули меъёрҳои мушаххас барои танзими онҳо метавонад ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ мусоидат намояд [223, 10].

Шартномаҳои миёнаравӣ, ба монанди шартномаҳои супориш, комиссия ва агентиронӣ, дар низоми ҳуқуқии маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим мебозанд. Ин шартномаҳо барои осон кардани муносибатҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ хизмат мекунанд, ки дар онҳо як тараф (вакил, комиссионер ё агент) ба манфиати тарафи дигар (ваколатдиханда, комитент ё принципал) амал мекунанд.

Мувофиқи Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (КМ ҶТ), ин шартномаҳо дар бобҳои 54 (Супориш), 55 (Комиссия) ва 56 (Шартномаи агентӣ) танзим карда мешаванд. Аҳамияти таҳлили ин шартномаҳо дар он аст, ки онҳо бо сабаби мураккабии сохтори ҳуқуқии худ аксар вақт боиси хатоҳо дар амалияи ҳуқуқӣ мегарданд ва дар назарияи ҳуқуқӣ мавзӯи баҳсҳои зиёд мебошанд. Сабаби ин дар он аст, ки ҳарчанд ин шартномаҳо аз ҷиҳати мазмун ба ҳам наздиканд, фарқиятҳои нозуки онҳо дар тақсимооти ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо мушкилоти амалиро ба вуҷуд меоранд.

Шартномаҳои супориш, комиссия ва агентиронӣ дар КМ ҶТ ҳамчун шартномаҳои миёнаравӣ гурӯҳбандӣ шудаанд, ки бо мақсади намоёндагӣ ё миёнаравӣ дар муносибатҳои ҳуқуқӣ хизмат мекунанд. Хусусияти умумии онҳо дар он аст, ки онҳо ба манфиати ва аз ҳисоби тарафи асосӣ (ваколатдиханда, комитент ё принципал) баста мешаванд. Ин шартномаҳо барои шахсоне пешбинӣ шудаанд, ки дониш, таҷриба ё имконияти анҷом додани амалҳои муайяни ҳуқуқӣ ё ғайриҳуқуқиро надоранд. Масалан, ваколатдиханда метавонад ба вакил супориш диҳад, ки назорати сохтмонро анҷом диҳад, комиссионер метавонад молро аз номи худ фурӯшад, ва агент метавонад ҳам аз номи худ ва ҳам аз номи принципал амал кунад.

Ин шартномаҳо метавонанд бо нишон додани мӯҳлат ё бе он баста шаванд, аммо салоҳиятҳои вакил ва агенти аз номи тарафи асосӣ амалкунанда бо ваколатнома тасдиқ карда мешаванд (моддаи 186 КМ ҶТ). Мӯҳлати ваколатнома маҳдуд буда, агар мӯҳлати дигар нишон дода нашавад, як солро ташкил медиҳад. Ин хусусият барои таъмини амнияти ҳуқуқии муносибатҳо муҳим аст, зеро он аз сӯиистифодаи салоҳиятҳо пешгирӣ мекунад.

Мувофиқи моддаи 1085 КМ ҶТ, шартномаи супориш

шартномаест, ки тибқи он вакил уҳдадор мешавад аз номи ва аз ҳисоби ваколатдиханда амали муайяни ҳуқуқиро анҷом диҳад, ва ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо бевосита ба ваколатдиханда ба вучуд меоянд. Ин шартнома дар шакли хаттӣ баста мешавад ва метавонад як амали мушаххас ё пешбурди умури ваколатдихандаро дар бар гирад. Хусусияти асосии шартномаи супориш дар он аст, ки вакил ҳамчун намоянда амал мекунад, ва амалҳои ӯ мустақиман барои ваколатдиханда оқибатҳои ҳуқуқӣ ба бор меоранд.

Моддаи 1086 муқаррар мекунад, ки ваколатдиханда уҳдадор аст ба вакил подош пардохт кунад, агар ин дар қонун ё шартнома пешбинӣ шуда бошад. Агар шартнома бо фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд бошад, пардохти подош ҳатмист, магар ин ки тартиби дигар муқаррар шуда бошад. Вакил вазифадор аст дастурҳои мушаххас ва имконпазири ваколатдихандаро риоя кунад (моддаи 1087), аммо дар ҳолатҳои зарурӣ метавонад аз дастурҳо сарфи назар кунад, ба шарт ки ваколатдихандаро огоҳ намояд. Уҳдадориҳои вакил (моддаи 1088) ва ваколатдиханда (моддаи 1089) ба таъмини шаффофият ва масъулият дар муносибатҳо нигаронида шудаанд.

Шартномаи супориш метавонад бо вогузоштани ваколат ба шахси дигар (ҷонишин) анҷом дода шавад, аммо ин бояд дар шартнома пешбинӣ шуда бошад ё аз вазъият барояд (моддаи 1090). Сабабҳои қатъи шартнома (моддаи 1091) ва оқибатҳои он (моддаи 1092) низ ба таври муфассал танзим шудаанд, ки аз сӯиистифода пешгирӣ мекунад.

Мувофиқи моддаи 1094 КМ ҚТ, шартномаи комиссия шартномаест, ки тибқи он комисионер уҳдадор мешавад бо супориши комитент бо подош аъзои як ё якчанд аҳдро аз номи худ, аммо аз ҳисоби комитент анҷом диҳад. Фарқи асосии ин шартнома аз

шартномаи супориш дар он аст, ки комисионер аз номи худ амал мекунад, ва ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо мустақиман ба ӯ ба вучуд меоянд, на ба комитент. Ин хусусият ба комисионер имкон медиҳад, ки дар муносибатҳо бо шахсони сеюм мустақилона амал кунад, аммо ӯ вазифадор аст ҳуқуқҳои ба даст овардаашро ба комитент супорад (моддаи 1096).

Шартномаи комиссия метавонад бо мӯҳлати муайян ё бе он баста шавад, ва он бояд дар шакли хаттӣ бошад (моддаи 1094). Комитент уҳдадор аст ба комисионер подош ва дар ҳолатҳои зарурӣ подоши иловагӣ барои делкредере (масъулият барои иҷрои аҳд аз ҷониби шахси сеюм) пардохт кунад (моддаи 1095). Комисионер вазифадор аст супоришро мутобиқи дастурҳои комитент анҷом диҳад, аммо дар ҳолатҳои муайян метавонад аз онҳо сарфи назар кунад (моддаи 1100). Масъулияти комисионер барои гум шудан ё осеб دیدани молу мулкҳои комитент низ муфассал танзим шудааст (моддаи 1103).

Шартномаи агентиронӣ, мувофиқи моддаи 1110 КМ ҚТ, шартномаест, ки тибқи он агент уҳдадор мешавад бо гирифтани подош амалҳои ҳуқуқӣ ва ғайриҳуқуқиро аз номи худ ё аз номи принципал анҷом диҳад. Ин шартнома нисбат ба шартномаҳои супориш ва комиссия универсалтар аст, зеро он унсурҳои ҳар ду шартномаро дар бар мегирад. Агар агент аз номи худ амал кунад, ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳо ба ӯ ба вучуд меоянд (монанди шартномаи комиссия), аммо агар аз номи принципал амал кунад, онҳо мустақиман ба принципал тааллуқ доранд (монанди шартномаи супориш).

Шартномаи агентиронӣ метавонад бо мӯҳлат ё бе мӯҳлат баста шавад, ва он бояд дар шакли хаттӣ бошад (моддаи 1110). Подоши агент тибқи шартнома ё меъёрҳои умумӣ пардохт мешавад (моддаи 1111). Хусусияти муҳими ин шартнома имкони маҳдуд кардани

ҳуқуқҳои принципал ва агент аст, масалан, манъи бастани шартномаҳои монанд бо дигар шахсон (моддаи 1112). Илова бар ин, агент метавонад шартномаи агентии фаръӣ бандад, аммо барои амалҳои агенти фаръӣ масъул боқӣ мемонад (моддаи 1114).

Шартномаҳои супориш, комиссия ва агентиронӣ аз ҷиҳати моҳият ба ҳам наздиканд, аммо фарқиятҳои онҳо дар тақсироти ҳуқуқҳо ва уҳдадорихо мушкilotи амалиро ба вуҷуд меоранд. Дар шартномаи супориш вакил ҳамчун намоёнда амал мекунад, дар шартномаи комиссия комиссиянер мустақилона аз номи худ амал мекунад, ва дар шартномаи агентиронӣ агент метавонад яке аз ин ду шаклро интихоб кунад. Ин фарқиятҳо боиси нофаҳмиҳо дар тақсироти масъулият ва ҳуқуқҳо мешаванд, хусусан вақте ки шахсони сеюм иштирок меkunанд.

Масъалаи дигари амалӣ ба вогузоштани ваколат ба ҷонишин ё агенти фаръӣ алоқаманд аст. Дар шартномаи супориш ин амал маҳдуд аст ва бояд дар шартнома пешбинӣ шавад, дар ҳоле ки дар шартномаи агентиронӣ он осонтар анҷом дода мешавад. Инчунин, мушкilotи марбут ба қатъи шартномаҳо (моддаҳои 1091, 1109, 1115) ва оқибатҳои онҳо (масалан, ҷуброни зиён) низ аксар вақт боиси баҳсҳои судӣ мегарданд.

Зербобро ҷамбаст намуда ба чунин хулоса омадем, ки шартномаҳои супориш, комиссия ва агентӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаҳои муҳими танзими муносибатҳои миёнаравӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошанд. Онҳо бо вуҷуди моҳиятан наздик будан, аз ҷиҳати тақсироти ҳуқуқҳо, уҳдадорихо ва шакли намоёндагӣ фарқ меkunанд. Барои бартараф кардани нофаҳмиҳо дар амалия зарур аст, ки қонунгузориҳои Тоҷикистон дар ин самт такмил дода шавад, хусусан дар таърифи

возеҳи салоҳиятҳо ва масъулияти тарафҳо. Инчунин, таҳкими таҷрибаи судӣ ва омӯзиши мутахассисон дар ин соҳа барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи ин шартномаҳо муҳим аст.

2.3. Муайян намудани ҳуқуқ нисбати шартномаҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ

Муайян намудани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо нисбати шартномаҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ яке аз масъалаҳои муҳими танзими ҳуқуқии ин шартномаҳо буда, ба таъмини шаффофият, ҳимояи манфиатҳои тарафҳо ва пешгирии баҳсҳои ҳуқуқӣ мусоидат мекунад [6, 70]. АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аз қабili шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ), хусусияти мураккаб дошта, ба танзими ҳуқуқии бисёрҷониба ниёз доранд, зеро тарафҳои онҳо аз кишварҳои гуногун буда, ба риояи қонунгузориҳои миллий ва байналмилалӣ вобастаанд [44, 35]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ тибқи Кодекси маданияи ҚТ (аз 24 декабри 2022, № 1918) ва Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718) амалӣ мешавад, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими муносибатҳои байналмилалӣ ва норавшании масъулияти тарафҳо мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад [59, 15; 240, 5]. Ин параграф ба таҳлили мафҳум, хусусиятҳо, мушкилот ва дурнамои муайян намудани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо нисбати АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон бахшида шудааст.

Муайян намудани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо нисбати АИБ маънои муқаррар кардани меъёрҳои дақиқро барои иҷрои

ӯҳдадориҳо, масъулияти тарафҳо ва тартиби ҳалли баҳсҳо дар доираи шартномаҳои байналмилалии иқтисодӣ дорад [6, 70]. Тибқи таҳлили Богуславский М.М., дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ муайян намудани ҳуқуқ аҳамияти хоса дорад, зеро он ба ҳимояи манфиатҳои сайёҳон, туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон, инчунин таъмини сифати хизматрасониҳо мусоидат мекунад [13, 45]. АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ хусусияти мураккаб дошта, унсурҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, қонунгузориҳои миллий ва меъёрҳои байналмилалиро, аз қабили Конвенсияи Венаи СММ оид ба хариду фурӯши байналмилалии мол (1980) [63] ва тавсияҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ) [190], муттаҳид мекунад.

Дар Тоҷикистон муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ асосан тибқи моддаҳои 859-864 (барои ШХП) ва 1085-1116 (барои ШМ)-и Кодекси маданияи ҶТ амалӣ мешавад [Кодекси маданияи ҶТ, 59, 15]. Инчунин, Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ” ва қарорҳои Ҳукумати ҶТ, аз қабили № 57 (аз 26 феврал 2022) оид ба Феҳристи давлатии субъектҳои хизматрасонии сайёҳӣ [224], ба танзими муносибатҳои шартномавӣ дар соҳаи сайёҳӣ нигаронида шудаанд. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., қонунгузориҳои миллий ба хусусиятҳои АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ нест, зеро набудани меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти тарафҳо, ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ ва интиҳоби қонуни татбиқшаванда мушкилоти зиёди ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад [138, 50]. Масалан, дар шартномаҳои миёнравии сайёҳӣ норавшании масъулияти агентҳо ва хизматрасонон боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ бо сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 100].

Муайян намудани ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ барои таъмини муносибатҳои

устувори тиҷоратӣ, ҳифзи манфиатҳои тарафҳо ва рушди иқтисоди миллӣ аҳамияти бузург дорад. Аҳамияти ин раванд дар зерин зоҳир мегардад:

1. Ҳимояи манфиатҳои тарафҳо: Муайян кардани ҳуқуқ ва ўҳдадорихо ба пешгирии вайроншавии шартномаҳо ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон, танзимигарони сайёҳӣ ва хизматрасонон мусоидат мекунад [6, 75].

2. Таъмини шаффофият: Меъёрҳои дақиқ барои иҷрои шартномаҳо ба кам кардани нофаҳмиҳо ва баҳсҳо мусоидат мекунанд [13, 50].

3. Баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо: Муайян кардани масъулияти хизматрасонон ба таъмини сифати хизматрасониҳо мусоидат мекунад [138, 55].

4. Рушди иқтисоди миллӣ: Танзими муассири АИБ ба ҷалби сармояи хориҷӣ ва афзоиши сафарҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад [3, 20].

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ буда, тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 даромади умумии он ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст. Дар ин замина, муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ барои таъмини шаффофият, ҳифзи манфиатҳои тарафҳо ва афзоиши рақобатпазирии кишварҳо дар бозори ҷаҳонӣ муҳим аст. Дар ин мақола, мо аҳамияти муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ-ро бо назардошти таҷрибаи Тоҷикистон, кишварҳои Осиё, Аврупо ва Амрико баррасӣ мекунем.

1. Ҳимояи манфиатҳои тарафҳо. Ҳимояи манфиатҳои тарафҳо яке аз вазифаҳои асосии муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Тибқи таҳлили Ануфриева Л.П.,

муайян кардани ҳуқуқ ва ўҳдадориҳо ба пешгирии вайроншавии шартномаҳо ва ҳимояи манфиатҳои сайёҳон, танзимигарони сайёҳӣ ва хизматрасонон мусоидат мекунад [6, 75]. Ин раванд ба тарафҳо имкон медиҳад, ки аз вайроншавии шартномаҳо эмин бошанд ва дар сурати баҳс ҷуброни муносиб талаб кунанд.

Дар Тоҷикистон, ҳимояи манфиатҳои тарафҳо дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сайёҳӣ" амалӣ мешавад. Аммо, набудани муқаррароти мушаххас барои танзими АИБ боиси мушкилот мегардад. Масалан, дар соли 2024, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо меҳмонхонаи узбекистонӣ баҳс дошт, зеро шартнома муқаррароти дақиқи марбут ба вайроншавии хизматрасониҳо дар бар нагирифт. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2023 тақрибан 35% аз баҳсҳои марбут ба АИБ ба набудани муқаррароти дақиқи ҳимояи манфиатҳои тарафҳо вобаста буданд.

Дар Осиё, Таиланд ва Сингапур дар ҳимояи манфиатҳои тарафҳо пешсафанд. Таиланд дар соли 2023 беш аз 28 миллион сайёҳро қабул кард, ва қонунгузори он муқаррароти мушаххас барои ҳимояи манфиатҳои сайёҳон ва ширкатҳои сайёҳӣ дорад. Сингапур бошад, бо низоми мукаммали суғуртаи хизматрасониҳо маъруф аст, ки ба ҳимояи манфиатҳои тарафҳо мусоидат мекунад. Дар Аврупо, Фаронса ва Испания низоми мукаммали ҳимояи манфиатҳои тарафҳо доранд. Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёҳро қабул кард, ва қонунгузори он ба ҳимояи манфиатҳои сайёҳон тавассути сертификатсияи ширкатҳои сайёҳӣ нигаронида шудааст. Дар ИМА, қонунҳои федералӣ барои ҳимояи манфиатҳои тарафҳо истифода мешаванд, ки ба даромади 200 миллиард доллар дар соли 2023 мусоидат кард.

2. Таъмини шаффофият. Таъмини шаффофият яке аз вазифаҳои

муҳими муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ мебошад. Тибқи таҳлили Богуславский М.М., меъёрҳои дақиқ барои иҷрои шартномаҳо ба кам кардани нофаҳмиҳо ва баҳсҳо мусоидат мекунанд [13, 50]. Шаффофият ба тарафҳо имкон медиҳад, ки шартҳои шартномаро равшан дарк кунанд ва аз баҳсҳои эҳтимоли ҷилавгирӣ кунанд.

Дар Тоҷикистон, шаффофияти АИБ дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" таъмин карда мешавад. Аммо, набудани муқаррароти мушаххас барои шаффофияти шартномаҳо мушкилот эҷод мекунад. Масалан, дар соли 2023, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо ширкати нақлиётии қазоқистонӣ баҳс дошт, зеро шартнома шартҳои пардохт ва хизматрасониро равшан муайян накарда буд. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2024 тақрибан 30% аз шартномаҳои АИБ нофаҳмиҳои марбут ба шаффофият доштанд.

Дар Осиё, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ бо низоми мукаммали шаффофияти АИБ маъруфанд. Ҷопон дар соли 2023 тақрибан 25 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо муқаррароти равшан ба коҳиши нофаҳмиҳо кумак карданд. Кореяи Ҷанубӣ бошад, бо низоми сертификатсияи ширкатҳои сайёҳӣ маъруф аст, ки шаффофияти шартномаҳоро таъмин мекунад. Дар Аврупо, Германия ва Британияи Кабир низоми мукаммали шаффофияти АИБ доранд. Германия дар соли 2023 тақрибан 40 миллион сайёҳро қабул кард, ва қонунгузори он ба таъмини шаффофияти шартномаҳо нигаронида шудааст. Дар ИМА, шартномаҳои АИБ бо муқаррароти равшан ба коҳиши баҳсҳои ҳуқуқӣ кумак мекунанд.

3. Баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо. Баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо яке аз натиҷаҳои муҳими муайян

намудани ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисоди беруна мебошад. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., муайян кардани масъулияти хизматрасонон ба таъмини сифати хизматрасониҳо мусоидат мекунад [138, 55]. Ин раванд ба қаноатмандии сайёҳон, афзоиши обрӯи кишвар дар бозори ҷаҳонӣ ва ҷалби бештари сайёҳон кумак мерасонад.

Дар Тоҷикистон, сифати хизматрасониҳо дар доираи АИБ аксар вақт бо мушкилот рӯ ба рӯ мешавад, зеро шартномаҳо муқаррароти мушаххаси марбут ба стандартҳои сифат надоранд. Масалан, дар соли 2024, як гурӯҳ сайёҳони хориҷӣ аз хизматрасониҳои экскурсионӣ дар минтақаи Помир шикоят карданд, зеро роҳбаладон ба талаботи касбӣ ҷавобгӯ набуданд. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2023 танҳо 45% аз ширкатҳои сайёҳии кишвар ба стандартҳои байналмилалӣ сифат ҷавобгӯ буданд.

Дар Осиё, Малайзия ва Непал дар баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо пешрафт кардаанд. Малайзия дар соли 2023 тақрибан 10 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо муқаррароти мушаххаси сифат ба қаноатмандии сайёҳон кумак карданд. Непал бошад, бо сертификатсияи роҳбаладон ва хизматрасониҳои экскурсионӣ маъруф аст. Дар Аврупо, Венгрия ва Юнон низоми мукаммали баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо доранд. Венгрия дар соли 2023 тақрибан 12 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо муқаррароти сифат ба афзоиши обрӯи кишвар кумак карданд. Дар ИМА, шартномаҳои АИБ бо марказҳои тиббии Майами муқаррароти мушаххаси сифат доранд, ки ба даромади 50 миллиард доллар дар соҳаи сайёҳии табобатӣ мусоидат карданд.

4. Рушди иқтисоди миллӣ. Танзими муассири аҳдҳои иқтисоди беруна ба рушди иқтисоди миллӣ тавассути ҷалби сармояи хориҷӣ ва

афзоиши сафарҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад [Александрова, 3, 20]. Ин раванд ба афзоиши даромади иқтисодӣ, эҷоди ҷойҳои корӣ ва рушди инфрасохтори маҳаллӣ кумак мерасонад.

Дар Тоҷикистон, АИБ дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" ба рушди иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 1.2 миллион сайёҳ ба кишвар ташриф оварданд, ва шартномаҳои АИБ бо ширкатҳои хориҷӣ ба афзоиши даромади иқтисодӣ кумак карданд. Масалан, шартномаҳо бо меҳмонхонаҳои байналмилалӣ, ба монанди Hilton, ба ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат карданд. Аммо, набудани муқаррароти мушаххас барои танзими АИБ монеа эҷод мекунад.

Дар Осиё, Ҳиндустон ва Таиланд дар рушди иқтисоди миллӣ тавассути АИБ пешрафт кардаанд. Ҳиндустон дар соли 2023 тақрибан 2 миллион сайёҳи табобатиро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо клиникаҳои Деҳлӣ ба ҷалби сармояи хориҷӣ кумак карданд. Таиланд бошад, бо шартномаҳои АИБ бо меҳмонхонаҳои Пхукет ба даромади 40 миллиард доллар дар соли 2023 мусоидат кард. Дар Аврупо, Испания ва Британияи Кабир низоми мукаммали рушди иқтисоди миллӣ тавассути АИБ доранд. Испания дар соли 2023 тақрибан 85 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ ба эҷоди садҳо ҳазор ҷойҳои корӣ кумак карданд. Дар ИМА, шартномаҳои АИБ бо марказҳои конференсии Лас-Вегас ба рушди иқтисоди маҳаллӣ мусоидат карданд.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба аҳамияти муайян намудани ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, бар он аст, ки

ҳимояи манфиатҳои тарафҳо бояд бо муқаррароти мушаххаси марбут ба масъулият ва ҷуброни зарар таъмин карда шавад. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо низоми суғуртаи байналмилалӣ сайёҳонро ҷорӣ кунанд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати шаффофияти АИБ таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки муқаррароти равшан барои иҷрои шартномаҳо ба коҳиши баҳсҳои ҳуқуқӣ ва афзоиши эътимоди сайёҳон мусоидат мекунад.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо тавассути АИБ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки шартномаҳо стандартҳои байналмилалӣ сифатро дар бар гиранд, то Тоҷикистон ва дигар кишварҳо дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир шаванд.

Аҳамияти муайян намудани ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисодӣ берун дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар ҳимояи манфиатҳои тарафҳо, таъмини шаффофият, баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо ва рушди иқтисоди миллӣ зоҳир мегардад. Дар Тоҷикистон, ин раванд дар доираи қонунгузории миллӣ ва стратегияи рушди сайёҳӣ амалӣ мешавад, аммо барои такмили он зарур аст, ки меъёрҳои байналмилалӣ ба қонунгузории миллӣ ворид карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузории мукамал ва риояи стандартҳои байналмилалӣ, АИБ метавонанд ба афзоиши ҷараёни сайёҳон, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат кунанд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо такмили низоми ҳуқуқии АИБ ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

Муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ дар соҳаи сайёҳии

байналмилалӣ хусусиятҳои зерин дорад:

- Хусусияти байналмилалӣ: Тарафҳои шартнома аз кишварҳои гуногун буда, ба интихоби қонуни татбиқшаванда ва риояи меъёрҳои байналмилалӣ ниёз доранд [44, 40]. Ин хусусият муайян кардани қонуни татбиқшавандаро мураккаб мегардонад, зеро қонунгузориҳои миллии кишварҳои тарафҳо метавонад фарқ кунад [Ануфриева, 6, 80].

- Гуногунии муносибатҳо: АИБ муносибатҳои гуногун, аз қабili хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо, нақлиёт, роҳбаладӣ ва чорабиниҳои фарҳангиро дар бар мегиранд, ки ба муайян кардани меъёрҳои махсус барои ҳар намуд ниёз доранд [138, 60].

- Мураккабии масъулият: Масъулияти тарафҳо, махсусан дар шартномаҳои миёнравӣ, аксар вақт норавшан буда, ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонад [20, 25].

- Аҳамияти ҳимояи истеъмолкунандагон: Сайёҳон ҳамчун истеъмолкунандагони хизматрасониҳо ба ҳимояи махсуси ҳуқуқи худ ниёз доранд, ки дар қонунгузориҳои Тоҷикистон ба таври кофӣ пешбинӣ нашудааст [109, 110].

Аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ барои таъмини муносибатҳои тиҷоратӣ байни субъектҳои кишварҳои гуногун, ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо ва риояи стандартҳои байналмилалӣ аҳамияти калон доранд. Муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ дар ин соҳа одатан дар доираи зерин амалӣ мешавад:

1. Интихоби қонуни татбиқшаванда: Тарафҳои шартнома бояд қонуни татбиқшавандаро (масалан, қонунгузориҳои Тоҷикистон ё кишвари дигар) муайян намоянд. Тибқи таҳлили Зыкин И.С., интихоби қонуни татбиқшаванда аксар вақт дар шартнома муқаррар карда мешавад, аммо дар сурати набудани чунин муқаррарот, меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ татбиқ мешаванд [44, 45]. Дар

Тоҷикистон ин масъала тибқи моддаҳои 1306-1314-и Кодекси маданияи ҶТ танзим мешавад, аммо норавшанин ин меъёрҳо боиси мушкилот дар амал мегардад [59, 20].

2. Муайян кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо: Шартнома бояд ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳоро, аз қабилӣ сифати хизматрасониҳо, тартиби пардохт ва масъулият барои вайронкунии шартнома, дақиқ муайян кунад [18, 105]. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., дар Тоҷикистон шартномаҳои сайёҳӣ аксар вақт норавшан буда, ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонанд [138, 65].

3. Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон: Сайёҳон ҳамчун истеъмолкунандагони хизматрасониҳо ба ҳимояи махсуси ҳуқуқи худ ниёз доранд, ки дар Тоҷикистон тибқи Қонуни ҶТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” (аз 9 декабри 2004, № 72) амалӣ мешавад [238, 10]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ин қонун ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ нест [109, 120].

4. Тартиби ҳалли баҳсҳо: Шартнома бояд тартиби ҳалли баҳсҳоро, аз қабилӣ мувофиқи судӣ ё арбитраж, муайян намояд. Тибқи таҳлили Ануфриева Л.П., арбитражи байналмилалӣ яке аз роҳҳои муассири ҳалли баҳсҳои марбут ба АИБ мебошад, аммо дар Тоҷикистон ин механизм ҳанӯз пурра рушд наёфтааст [6, 85].

Сайёҳии байналмилалӣ яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ буда, тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 даромади умумии он ба 1.4 триллион доллари ИМА расид, ки нисбат ба соли 2022 15% зиёд аст. Дар ин замина, муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ барои таъмини шаффофият, ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо ва афзоиши рақобатпазирии кишварҳо дар бозори ҷаҳонӣ муҳим аст. Дар ин мақола, мо доираҳои асосии муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ-ро бо назардошти таҷрибаи Тоҷикистон, кишварҳои Осиё,

Аврупо ва Амрико баррасӣ мекунем.

1. Интихоби қонуни татбиқшаванда. Интихоби қонуни татбиқшаванда яке аз масъалаҳои калидии танзими аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Тибқи таҳлили Зыкин И.С., тарафҳои шартнома метавонанд дар шартнома қонуни татбиқшавандаро муайян намоянд, аммо дар сурати набудани чунин муқаррарот, меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ татбиқ мешаванд [44, 45]. Ин меъёрҳо аксар вақт ба қонуни кишвари иҷроқунандаи хизматрасонӣ ё кишвари тарафи асосии шартнома таъяс мекунанд.

Дар Тоҷикистон, ин масъала тибқи моддаҳои 1306-1314-и Кодекси маданияи ҚТ танзим карда мешавад, ки муайян мекунад, ки дар сурати набудани созишномаи тарафҳо, қонуни кишвари иҷроқунанда татбиқ мешавад [59, 20]. Аммо, норавшании ин меъёрҳо боиси мушкилот дар амал мегардад. Масалан, дар соли 2023, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо меҳмонхонаи туркӣ баҳси ҳуқуқӣ дошт, зеро тарафҳо қонуни татбиқшавандаро дар шартнома муайян накарда буданд, ва судҳои Тоҷикистон натавонистанд қонуни мувофиқро зуд муайян кунанд. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 тақрибан 30% аз баҳсҳои марбут ба АИБ ба норавшании қонуни татбиқшаванда вобаста буданд.

Дар Осиё, Сингапур ва Таиланд дар интихоби қонуни татбиқшаванда пешсафанд. Сингапур бо қонунгузории шаффофаш маъруф аст, ки ба тарафҳо имкон медиҳад, ки қонуни татбиқшавандаро дар шартномаҳои АИБ дақиқ муайян кунанд. Дар соли 2023, Сингапур беш аз 15 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо меъёрҳои байналмилалӣ танзим карда шуданд. Таиланд низ қонунгузории мукамал дорад, ки ба ҳимояи ҳуқуқи

тарафҳои шартнома мусоидат мекунад. Дар Аврупо, Фаронса ва Италия низоми мукаммали интихоби қонуни татбиқшаванда доранд. Фаронса дар соли 2023 беш аз 90 миллион сайёхро қабул кард, ва қонунгузори он ба тарафҳо имкон медиҳад, ки қонуни татбиқшавандаро бо риояи меъёрҳои Иттиҳоди Аврупо муайян кунанд. Дар ИМА, қонунҳои федералӣ ва иёлотҳо барои интихоби қонуни татбиқшаванда истифода мешаванд, ки ба коҳиши баҳсҳои ҳуқуқӣ кумак мекунад.

2. Муайян кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо. Муайян кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо дар АИБ барои таъмини иҷрои шартнома ва пешгирӣ аз баҳсҳои ҳуқуқӣ муҳим аст. Тибқи таҳлили Брагинский М.И., шартнома бояд сифати хизматрасониҳо, тартиби пардохт ва масъулият барои вайронкунии шартномаро дақиқ муайян кунад [18, 105]. Ин муқаррарот ба тарафҳо имкон медиҳад, ки ӯҳдадориҳои худро равшан дарк кунанд ва аз нофаҳмиҳо ҷилавгирӣ кунанд.

Дар Тоҷикистон, шартномаҳои АИБ аксар вақт норавшан буда, ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонанд [Сангинов, 138, 65]. Масалан, дар соли 2024, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо ширкати нақлиётии узбекистонӣ баҳс дошт, зеро шартнома тартиби пардохт ва масъулият барои таъхир дар хизматрасониро дақиқ муайян накарда буд. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2023 тақрибан 25% аз шартномаҳои АИБ дар соҳаи сайёҳӣ норавшании муқаррароти марбут ба ӯҳдадориҳои тарафҳоро доштанд.

Дар Осиё, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ бо муайян кардани дақиқи ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои тарафҳо дар АИБ маъруфанд. Ҷопон дар соли 2023 тақрибан 25 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо муқаррароти дақиқи марбут ба сифати хизматрасониҳо ва пардохт

ба афзоиши қаноатмандии сайёҳон кумак карданд. Дар Аврупо, Испания ва Германия низоми мукаммали муайян кардани ўҳдадориҳо доранд. Испания дар соли 2023 тақрибан 85 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои АИБ бо муқаррароти дақиқ ба коҳиши баҳсҳои ҳуқуқӣ мусоидат карданд. Дар ИМА, шартномаҳои АИБ бо марказҳои конфронси Лас-Вегас муқаррароти дақиқи марбут ба масъулият ва пардохт доранд, ки ба даромади 200 миллиард доллар дар соли 2023 кумак кард.

3. Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон. Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон яке аз ҷанбаҳои муҳими танзими аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Сайёҳон ҳамчун истеъмолкунандагони хизматрасониҳо ба ҳимояи махсуси ҳуқуқи худ ниёз доранд, ки дар Тоҷикистон тибқи Қонуни ҚТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” (аз 9 декабр 2004, № 72) амалӣ мешавад [Қонуни ҚТ, 238, 10]. Аммо, тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ин қонун ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ нест, зеро муқаррароти он бештар ба муносибатҳои дохилӣ нигаронида шудаанд [109, 120].

Дар Тоҷикистон, ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон аксар вақт бо мушкилот рӯ ба рӯ мешавад, зеро шартномаҳои АИБ муқаррароти дақиқи марбут ба ҷуброни зарар дар ҳолати хизматрасониҳои пастсифат надоранд. Масалан, дар соли 2024, як гурӯҳ сайёҳони хориҷӣ аз хизматрасониҳои меҳмонхонаи Душанбе шикоят карданд, аммо набудани муқаррароти мушаххас дар шартнома боиси тӯл кашидани баҳс гардид. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2023 тақрибан 20% аз шикоятҳои сайёҳон ба набудани ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон вобаста буданд.

Дар Осиё, Малайзия ва Непал низоми мукаммали ҳимояи ҳуқуқи

истеъмолкунандагон доранд. Малайзия дар соли 2023 тақрибан 10 миллион сайёхро қабул кард, ва қонунгузори он барои ҷуброни зарар дар ҳолати хизматрасониҳои пастсифат муқаррароти мушаххас дорад. Непал бошад, бо муқаррароти худ барои ҷимояи ҳуқуқи сайёҳони экологӣ маъруф аст. Дар Аврупо, Венгрия ва Юнон низоми мукаммали ҷимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон доранд. Венгрия дар соли 2023 тақрибан 12 миллион сайёхро қабул кард, ва қонунгузори он ба ҷимояи ҳуқуқи сайёҳони табобатӣ нигаронида шудааст. Дар ИМА, қонунҳои федералӣ барои ҷимояи ҳуқуқи сайёҳон истифода мешаванд, ки ба коҳиши шикоятҳои марбут ба хизматрасониҳои сайёҳӣ кумак мекунад.

4. Тартиби ҳалли баҳсҳо. Тартиби ҳалли баҳсҳо яке аз ҷанбаҳои муҳими танзими аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Шартнома бояд тартиби ҳалли баҳсҳо, аз қабили мурофиаи судӣ ё арбитраж, муайян намояд. Тибқи таҳлили Ануфриева Л.П., арбитражи байналмилалӣ яке аз роҳҳои муассири ҳалли баҳсҳои марбут ба АИБ мебошад, зеро он ба тарафҳо имкон медиҳад, ки баҳсҳо зуд ва бо риояи меъёрҳои байналмилалӣ ҳал кунанд [6, 85]. Аммо, дар Тоҷикистон ин механизм ҳанӯз пурра рушд наёфтааст.

Дар Тоҷикистон, аксари баҳсҳои марбут ба АИБ тавассути мурофиаи судӣ ҳал карда мешаванд, аммо набудани таҷрибаи кофӣ дар арбитражи байналмилалӣ боиси тӯл кашидани баҳсҳо мегардад. Масалан, дар соли 2023, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо ширкати экскурсионии қазоқистонӣ баҳси ҳуқуқӣ дошт, ва набудани муқаррароти мушаххас дар шартнома боиси тӯл кашидани мурофиа гардид. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 танҳо 10% аз баҳсҳои марбут ба АИБ тавассути арбитраж

ҳал карда шуданд.

Дар Осиё, Чопон ва Сингапур дар татбиқи арбитражи байналмилалӣ пешсафанд. Сингапур бо Маркази байналмилалии арбитражи худ маъруф аст, ки дар соли 2023 тақрибан 500 баҳси марбут ба АИБ-ро ҳал кард. Чопон низ бо арбитражи муассираш маъруф аст, ки ба коҳиши баҳсҳои марбут ба хизматрасониҳои сайёҳӣ кумак мекунад. Дар Аврупо, Британияи Кабир ва Швейтсария низоми мукаммали арбитражи байналмилалӣ доранд. Британияи Кабир дар соли 2023 тақрибан 20 миллион сайёҳро қабул кард, ва арбитражи он ба ҳалли зуди баҳсҳои марбут ба АИБ мусоидат кард. Дар ИМА, арбитражи байналмилалӣ дар шаҳрҳои Нью-Йорк ва Лос-Анҷелес маъмул аст, ки ба коҳиши баҳсҳои ҳуқуқӣ кумак мекунад.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба масъалаҳои муайян намудани ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, бар он аст, ки интиҳоби қонуни татбиқшаванда бояд бо риояи меъёрҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи Вена, анҷом дода шавад, то нофаҳмиҳо коҳиш ёбанд. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо низоми ягонаи арбитражи байналмилалиро барои ҳалли баҳсҳо ҷорӣ кунанд.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон дар доираи АИБ таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки қонунгузориҳои миллӣ, ба монанди қонуни Тоҷикистон, бояд ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ мутобиқ карда шавад, то ҳуқуқи сайёҳон самаранок ҳифз карда шавад.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти муайян кардани дақиқи ўҳдадорӣҳои тарафҳо дар АИБ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки шартномаҳо бояд муқаррароти

мушаххаси марбут ба сифати хизматрасониҳо ва ҷуброни зарар дошта бошанд, то баҳсҳои ҳуқуқӣ коҳиш ёбанд. Ин барои Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушди сайёҳии байналмилалӣ қарор дорад, муҳим аст.

Муайян намудани ҳуқуқ нисбати аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ барои таъмини шаффофият, ҳифзи ҳуқуқи тарафҳо ва афзоиши рақобатпазирии кишварҳо дар бозори ҷаҳонӣ аҳамияти калон дорад. Ин доираҳо интиҳоби қонуни татбиқшаванда, муайян кардани ҳуқуқ ва ўҳдадорҳои тарафҳо, ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва тартиби ҳалли баҳсҳоро дар бар мегиранд. Дар Тоҷикистон, ин масъалаҳо дар доираи қонунгузории миллӣ танзим карда мешаванд, аммо барои такмили онҳо зарур аст, ки меъёрҳои байналмилалӣ ба қонунгузории миллӣ ворид карда шаванд. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузории мукамал ва риояи стандартҳои байналмилалӣ, АИБ метавонанд ба афзоиши чараёни сайёҳон, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат кунанд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо такмили низоми ҳуқуқии АИБ ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

Муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ дар соҳаи сайёҳии Тоҷикистон ба мушкилоти зиёд дучор мешавад:

- Норавшании меъёрҳо: Кодекси маданияи ҚТ меъёрҳои умумиро барои танзими АИБ пешбинӣ мекунад, аммо ба хусусиятҳои соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аз қабili гуногунии хизматрасониҳо ва иштироки тарафҳои хориҷӣ, пурра мутобиқ нест [Кодекси маданияи ҚТ, 59, 15]. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., набудани меъёрҳои мушаххас барои муайян кардани масъулияти туроператорҳо ва турагентҳо боиси баҳсҳои зиёди ҳуқуқӣ мегардад [138, 70].

- Набудани мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ: Қонунгузори Тоҷикистон ба тавсияҳои СҶТ ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабili Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV, 1970) [78], пурра мутобиқ нест, ки боиси мушкилот дар танзими АИБ мегардад [109, 130].

- Паст будани сатҳи ҳимояи истеъмолкунандагон: Қонуни ҶТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ пурра мутобиқ нест, ва набудани механизмҳои муассири ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ боиси коҳиши эътимоди онҳо мегардад [238, 10].

- Мушкилот дар интиҳоби қонуни татбиқшаванда: Норавшании меъёрҳои Кодекси маданияи ҶТ барои интиҳоби қонуни татбиқшаванда боиси мушкилот дар ҳалли баҳсҳои марбут ба АИБ мегардад [59, 20].

Барои ҳалли мушкилоти мавҷуда дар муайян намудани ҳуқуқ нисбати АИБ дар соҳаи сайёҳии Тоҷикистон чораҳои зерин заруранд:

1. Қабули меъёрҳои мушаххас: Зарф кардани меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани ҳуқуқ ва ўҳдадорихи тарафҳо дар АИБ, аз қабili масъулияти туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон, ки ба хусусиятҳои соҳаи сайёҳии байналмилалӣ мутобиқ бошанд.

2. Мутобиқсозӣ ба стандартҳои байналмилалӣ: Мутобиқ гардонидани қонунгузори миллий ба тавсияҳои СҶТ [190] ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабili Конвенсияи CCV [78], барои таъмини шаффофият ва ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо.

3. Такмили ҳимояи истеъмолкунандагон: Таҳияи механизмҳои муассири ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ дар доираи Қонуни ҶТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” ва қабули санадҳои махсус барои танзими муносибатҳои байналмилалӣ.

4. Рушди арбитражи байналмилалӣ: Таҳияи механизмҳои арбитражи байналмилалӣ барои ҳалли баҳсҳои марбут ба АИБ, ки ба кам кардани вақт ва хароҷоти муҳофизаҳои судӣ мусоидат мекунад.

5. Таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ: Амалисозии созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, аз қабيلي Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ [243] ва созишномаҳо бо Гурҷистон [236] ва Туркия [223], барои таъмини танзими муассири АИБ.

Ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳимро дар танзими муносибатҳои граждани дорои унсури хориҷӣ, аз ҷумла дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, мебозад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши шумораи сайёҳони хориҷӣ дар Тоҷикистон, масъалаҳои муайян кардани ҳуқуқи татбиқшаванда ба шартномаҳои хизматрасонии сайёҳӣ, ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва ҳалли баҳсҳо аҳамияти хос пайдо мекунад. Боби 74 (моддаҳои 1306–1314) Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (КМ ҶТ) асосҳои умумии татбиқи ҳуқуқро дар муносибатҳои дорои унсури хориҷӣ муқаррар намуда, барои танзими муносибатҳои сайёҳии байналмилалӣ заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меорад.

Мувофиқи моддаи 1306 КГ ҶТ, ҳуқуқи татбиқшаванда ба муносибатҳои граждани дорои унсури хориҷӣ дар асоси КГ ҶТ, санадҳои дигари қонунгузорӣ, шартномаҳои байналмилалии эътирофшудаи Тоҷикистон, одатҳои байналмилалӣ ва созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад. Дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ин муқаррарот ба шартномаҳои хизматрасонии сайёҳӣ, ки байни ширкатҳои сайёҳии Тоҷикистон ва сайёҳони хориҷӣ ё туроператорҳои хориҷӣ баста мешаванд, татбиқ мегарданд. Масалан, агар сайёҳи хориҷӣ бо ширкати тоҷик шартнома бандад, тарафҳо метавонанд дар

шартнома ҳуқуқи Тоҷикистонро ҳамчун ҳуқуқи татбиқшаванда интиҳоб кунанд. Дар сурати набудани чунин созишнома, ҳуқуқи кишваре, ки бо муносибат алоқаи зич дорад (масалан, ҷои иҷрои шартнома), татбиқ мешавад.

Моддаи 1307 имкони тавзеҳи мафҳумҳои ҳуқуқии хориҷиро пешбинӣ мекунад, ки дар соҳаи сайёҳӣ муҳим аст, зеро истилоҳоти марбут ба хизматрасониҳои сайёҳӣ дар кишварҳои гуногун метавонанд фарқ кунанд. Масалан, мафҳуми «маҳсулоти сайёҳӣ» дар Тоҷикистон (моддаи 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи сайёҳӣ») метавонад аз таърифи он дар кишварҳои дигар фарқ кунад, ва судҳо метавонанд ба мақомоти салоҳиятдор ё коршиносон муроҷиат кунанд, то мазмуни ин мафҳумро муайян намоянд (моддаи 1308).

Моддаи 1312 муқаррар мекунад, ки ҳуқуқи хориҷӣ дар сурати хилоф будан бо асосҳои тартиботи ҷамъиятии Тоҷикистон татбиқ намешавад. Дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ин метавонад ба ҳолатҳое дахл дошта бошад, ки шартномаи хориҷӣ ба ҳуқуқи сайёҳон барои бехатарӣ ё ҷуброни зиён хилоф бошад. Масалан, агар шартномаи хориҷӣ масъулияти туроператорро барои садама маҳдуд кунад, суди Тоҷикистон метавонад онро бо сабаби хилоф будан бо манфиатҳои ҷамъиятӣ рад кунад ва ҳуқуқи Тоҷикистонро татбиқ намояд.

Моддаи 1313 татбиқи меъёрҳои императивии Тоҷикистонро, новобаста аз ҳуқуқи татбиқшаванда, пешбинӣ мекунад. Ин ба ҳифзи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ дар Тоҷикистон, масалан, дар мавриди риояи стандартҳои бехатарии хизматрасониҳои сайёҳӣ, мусоидат мекунад. Инчунин, суд метавонад меъёрҳои императивии кишвари дигарро, агар онҳо бо муносибат алоқаи зич дошта бошанд, татбиқ кунад, ки дар баҳсҳои марбут ба шартномаҳои сайёҳии байналмилалӣ муҳим

аст.

Моддаи 1311 татбиқи мутақобиларо танзим мекунад, ки дар сайёҳии байналмилалӣ метавонад ба эътирофи ҳуқуқи сайёҳони тоҷик дар кишварҳои хориҷӣ дахл дошта бошад. Масалан, агар кишвари хориҷӣ ҳуқуқи Тоҷикистонро дар баҳсҳои сайёҳӣ эътироф кунад, суди Тоҷикистон низ метавонад ҳуқуқи он кишварро татбиқ намояд. Моддаи 1314 имкони муқаррар кардани маҳдудиятҳои ҷавобӣ (реторсия) аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистонро пешбинӣ мекунад, ки метавонад ба ҳолатҳои дахл дошта бошад, ки кишвари хориҷӣ ҳуқуқи сайёҳони тоҷикро маҳдуд мекунад.

Татбиқи Меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон бо мушкилоти амалӣ рӯбарӯ мешавад, аз ҷумла нофаҳмиҳо дар муайян кардани мазмуни ҳуқуқи хориҷӣ ва набудани таҷрибаи кофӣ судӣ. Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки механизми муроҷиат ба коршиносони байналмилалӣ такмил дода шавад ва омӯзиши мутахассисон дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ тақвият ёбад. Инчунин, тавсия дода мешавад, ки дар шартномаҳои хизматрасонии сайёҳӣ ҳуқуқи татбиқшаванда возеҳ муайян карда шавад, то аз баҳсҳои эҳтимоли пешгирӣ гардад.

Меъёрҳои боби 74 КГ ҚТ заминаи мустаҳками ҳуқуқиро барои танзими муносибатҳои сайёҳии байналмилалӣ фароҳам меоранд. Онҳо имкон медиҳанд, ки ҳуқуқи муносиб интиҳоб ва татбиқ карда шавад, ҳуқуқи сайёҳон ҳифз гардад ва муносибатҳои мутақобила бо кишварҳои хориҷӣ таъмин шавад. Бо вучуди ин, барои баланд бардоштани самаранокии татбиқи ин нормҳо зарур аст, ки қонунгузорӣ такмил дода шуда, таҷрибаи амалӣ ва омӯзиши мутахассисон тақвият ёбад. Ин ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон ва ҳифзи беҳтари ҳуқуқи иштирокдорони он мусоидат

хоҳад кард.

Зербобро ҷамбаст намуда, чунин хулоса менамоям, ки ҳуқуқ нисбати шартномаҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки ҳуқуқҳо, уҳдадориҳо, масъулият ва манфиатҳои тарафҳои шартнома – танзимгари сайёҳӣ, агентии сайёҳӣ, хизматрасонон ва сайёҳони хориҷиро муайян мекунад. Барои муайян кардани ҳуқуқ дар АИБ зарур аст, ки масъулияти хизматрасонон (меҳмонхонаҳо, роҳбаладон), миёнравон (агентҳои сайёҳӣ) ва нақлиётчиён дақиқ муқаррар карда шуда, тартиби ҷуброни зиён ба сайёҳон мушаххас гардад. Ин тадбирҳо метавонанд шаффофияти муносибатҳои шартномавиро афзоиш дода, ба баланд шудани ҷаззобияти Тоҷикистон барои сайёҳони хориҷӣ мусоидат намоянд. Барои ин зарур аст, ки қонунгузорӣ бо меъёрҳои байналмилалӣ, ба монанди Конвенсияи CСV, мутобиқ гардонида шуда, механизмҳои арбитраж таъсис дода шаванд.

БОБИ III. МЕХАНИЗМҲОИ ТАКМИЛИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ САЙЁҲИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

3.1. Зарурати такмили қонунгузории миллӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ

Қонунгузории кунунии Тоҷикистон, аз ҷумла Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” ва тағйиру иловаҳои ба он воридшуда тавассути Қонуни ҚТ аз 13 ноябр 2024, № 2104, асоси ҳуқуқи фаъолияти сайёҳиро ташкил медиҳад [240, 5; 241, 5]. Ин санадҳо ба муайян кардани меъёрҳои умумӣ барои фаъолияти туроператорҳо, турагентҳо ва субъектҳои дигари сайёҳӣ нигаронида шудаанд. Аммо, тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., ин санадҳо баъзе ҷанбаҳои муҳими танзими АИБ, аз қабилӣ шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ), инчунин ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷиро ба таври кофӣ фаро намегиранд [109, 100]. Масалан, норавшании масъулияти туроператорҳо ва турагентҳо дар шартномаҳои миёнравӣ боиси баҳсҳои ҳуқуқӣ бо сайёҳони хориҷӣ мегардад, ки эътимоди онҳоро ба хизматрасониҳои сайёҳии Тоҷикистон коҳиш медиҳад [138, 55].

Зарурати такмили қонунгузории миллӣ инчунин аз он сарчашма мегирад, ки Тоҷикистон дар доираи Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 декабр 2022, № 631) ба афзоиши саҳми сайёҳӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) нигаронида шудааст [228, 10]. Ин стратегия ба ташкили инфрасохтори муосир, ҷалби сармояи хориҷӣ ва баланд бардоштани сатҳи хизматрасониҳо нигаронида шудааст. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., амалисозии ин стратегия аз набудани қонунгузории муассир ранҷ мекашад, зеро меъёрҳои мавҷуда ба

талаботи бозори ҷаҳонии сайёҳӣ пурра ҷавобгӯ нестанд [138, 60]. Масалан, набудани меъёрҳои мушаххас барои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз қабилӣ меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ ва чорабиниҳои фарҳангӣ, боиси паст шудани сифати хизматрасониҳо ва коҳиши ҷаззобияти Тоҷикистон барои сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 110].

Минтақаҳое, ки дорои захираҳои гуногуни сайёҳӣ, ба монанди кӯҳҳои Помир, ёдгориҳои таърихӣ Саразм ва манзараҳои табиӣ Тоҷикистон мебошанд, ҳамчун минтақаҳои сайёҳӣ муайян карда мешаванд. Аммо, барои пешбурди муваффақи маҳсулоти сайёҳӣ сиёсати хуб таҳияшудаи сайёҳӣ зарур аст, ки ҳадафи асосиаш таъмини мувозинати байни манфиатҳои давлатӣ ва минтақавӣ мебошад. Дар Тоҷикистон мушкилоти асосии рушди сайёҳӣ иборатанд аз: норасоии инфрасохтори сайёҳӣ, сатҳи пастӣ сифати хизматрасонӣ, баланд будани нархҳои нақлиёт, набудани иттилооти кофӣи рекламавӣ ва вазъи номусоиди муҳити зист дар баъзе минтақаҳо. Ин мушкилот устувории соҳаро зерӣ хатар гузошта, зарурати танзими давлатиро тақозо мекунанд.

Тибқи таҷрибаи байналмилалӣ, рушди устувори сайёҳӣ худтанзимкунии тижорат, ҳамоҳангсозии амалҳо бо соҳаҳои инфрасохторӣ, ҷалби аҳоли, баланд бардоштани масъулияти сайёҳон, ҳавасмандгардонии экологикунории сайёҳӣ ва таблиғи сайёҳӣ дар низомӣ таҳсилотро дар бар мегирад. Дар Тоҷикистон ин принципҳо дар Стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030 инъикос ёфтаанд, ки ба таъсиси инфрасохтори муосир, беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ ва ҳифзи муҳити зист нигаронида шудаанд.

Шароитҳои асосии такмили низомӣ давлатӣ танзими сайёҳии устувор дар Тоҷикистонро метавон ба таври зерин муайян кард:

таъсиси инфрасохтори муосири сайёҳӣ, таъмини инфрасохтори дастгирикунанда, ҷалби сайёҳӣ ба таҳсилот ва ҷорӣ кардани сиёсати экологӣ. Инчунин, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, танзими ҷараёнҳои сайёҳӣ, рушди фарҳанги меҳмоннавозӣ ва коҳиш додани таъсири манфӣ ба муҳити зист муҳиманд. Ин шароитҳо ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти сайёҳии Тоҷикистон мусоидат мекунанд.

Дар Тоҷикистон инфрасохтори сайёҳӣ, аз қабili меҳмонхонаҳо, роҳҳо ва фурудгоҳҳо, дар сатҳи зарурӣ нест, хусусан дар минтақаҳои дурдаст, ба монанди Бадахшон. Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки сармоягузориҳои хусусӣ ва давлатӣ ба инфрасохтор ҷалб карда шавад. Масалан, барномаи рушди сайёҳии Помир, ки бо дастгирии СҶС ва ЮНЕСКО амалӣ мешавад, ба таъсиси меҳмонхонаҳои хурд ва хатсайрҳои экотуристӣ мусоидат мекунад. Ҷалби сайёҳӣ ба таҳсилот низ муҳим аст, зеро норасоии кадрҳои баландихтисос яке аз монеаҳои асосии соҳа мебошад. Таъсиси марказҳои омӯзиши касбӣ дар донишгоҳҳои Тоҷикистон, ба монанди Донишгоҳи давлатии Душанбе, метавонад ин мушкилотро ҳал кунад.

Дар Тоҷикистон ин чорабиниҳо дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ» (№ 1397, 2017) ва Стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030 амалӣ мегарданд. Масалан, барномаи таблиғи минтақаҳо, ба монанди «Тоҷикистон – кишвари кӯҳҳои баланд», ки аз ҷониби Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҶТ пешбурд мешавад, ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ мусоидат мекунад. Сармоягузорӣ ба санаторию истироҳатӣ, ба монанди истироҳатгоҳҳои «Баҳористон» ва «Гармчашма», низ афзоиш ёфтааст, аммо ҳанӯз барои рақобат бо бозори ҷаҳонӣ нокифоя аст.

Механизмҳои танзими давлатӣ дар Тоҷикистон бо қонунгузориҳои

миллӣ, аз қабили Кодекси граждании ҚТ ва қонунҳои марбут ба ҳифзи муҳити зист, таъмин карда мешаванд. Чораҳои маъмурӣ, ташкилӣ, институтсионалӣ ва назоратӣ, инчунин дастгирии молиявӣ, илмӣ-таълимӣ, технологӣ ва иттилоотӣ барои татбиқи ин механизмҳо муҳиманд. Масалан, Кумитаи рушди сайёҳӣ барои назорати сифати хизматрасонӣ ва таҳияи стандартҳои сайёҳӣ масъул аст.

Чораҳои ташаббускор, ки аз ҷониби ҷомеаи тиҷоратӣ, шаҳрвандон ва созмонҳои ҷамъиятӣ пешниҳод мешаванд, дар рушди сайёҳии устувор нақши муҳим доранд. Ин чораҳо маҷмӯи чораҳои бозорӣ (масалан, таблиғи хизматрасониҳои сайёҳӣ) ва таъсири ҷамъиятиро (масалан, барномаҳои маҳаллии ҳифзи муҳити зист) дар бар мегиранд. Дар Тоҷикистон чунин ташаббусҳо дар минтақаҳои Бадахшон ва Хатлон, ки аҳоли ба таъсиси хонаҳои меҳмон ва хатсайрҳои экотуристӣ ҷалб шудааст, мушоҳида мешаванд. Ин ташаббусҳо ба афзоиши даромади маҳаллӣ ва ҳифзи захираҳои табиӣ мусоидат мекунанд.

Мақомоти минтақавии Тоҷикистон бояд чораҳои зеринро амалӣ кунанд:

1. Таҳияи низоми арзишҳо ва ҳадафҳои сайёҳии устувор бо иштироки тиҷорат ва ҷомеаи маҳаллӣ.

2. Азнавбинӣ кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои барномаҳои минтақавии рушди сайёҳӣ.

3. Муайян кардани масъулияти мақомоти иҷроия ва худидоракунии маҳаллӣ дар самтҳои афзалиятнок.

4. Тартиб додан ва авлавият додан ба чорабиниҳои рушди фаъолияти сайёҳию истироҳатӣ, ки бо соҳаҳои марбут ҳамоханг ва аз ҷиҳати молиявӣ таъминанд.

5. Ҷорӣ кардани усулҳои барномавию лоиҳавӣ.

6. Ҳавасмандгардонии худтанзимкунии сохторҳои соҳибкорӣ ва сармоягузoron.

7. Мубодилаи дастовардҳои беҳтарин ва омӯзиши кадрҳо.

8. Таъсиси механизми муассири ҳамкорӣ байни мақомоти давлатӣ, тиҷорат, созмонҳои ҷамъиятӣ ва илмӣ.

Меъёрҳои глобалии рушди сайёҳии устувор иборатанд аз: истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, ҳифзи мероси фарҳангӣ, таъмини беҳатарии сайёҳон, рушди инфрасохтор ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли. Дар Тоҷикистон ин меъёрҳо дар доираи барномаҳои СҶС, ба монанди «Сайёҳии устувор – кафолати решакардани камбизоатӣ» (ST-EP), татбиқ мегарданд. Масалан, барномаҳои экотуризм дар Помир ба ҳифзи муҳити зист ва таъсиси ҷойҳои корӣ мусоидат мекунанд.

Вазифаҳои асосии танзими давлатӣ дар Тоҷикистон иборатанд аз:

1. Татбиқи концепсияи минтақавии сайёҳии устувор, ки ба ҳисоб ва арзёбии объектҳои табиӣ шифобахш, мониторинги доимӣ ва таҳияи барномаҳои рушд нигаронида шудааст.

2. Ташкили идоракунии маҷмӯи санаторию курортӣ тавассути таҳияи низоми ҳамоҳангсозӣ, баланд бардоштани касбияти кадрҳо ва таъсиси кумитаи рушди сайёҳии шифобахш.

3. Таъмини ҳуқуқии меъёрӣ тавассути таҳияи санадҳо оид ба истифодаи захираҳои табиӣ дар минтақаҳои курортӣ.

4. Рушд ва навшудии инфрасохтори курортӣ тавассути арзёбии базаи моддӣ, таҳияи лоиҳаҳои навшудӣ ва таълиқи онҳо дар бозори сармоягузорӣ.

5. Таъмини иттилоотӣ тавассути таҳияи сомонаҳо ва маводҳои рекламавӣ.

Дар Тоҷикистон татбиқи низоми танзими давлатии сайёҳии устувор бо мушкилоти марбут ба норасоии сармоягузорӣ, набудани кадрҳои баландихтисос ва ҷамоҳангсозии нокифоя байни мақомоти давлатӣ ва бахши хусусӣ рӯбарӯ аст. Барои ҳалли ин мушкилот пешниҳод мешавад:

1. Афзоиши сармоягузориҳои хориҷӣ тавассути ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди СҶС ва Бонки Ҷаҳонӣ.

2. Таъсиси марказҳои омӯзиши касбӣ барои тайёр кардани мутахассисони соҳаи сайёҳӣ.

3. Такмили қонунгузорӣ оид ба ҳифзи муҳити зист ва стандартҳои хизматрасониҳои сайёҳӣ.

4. Ташкили ҳамкории муассир байни Кумитаи рушди сайёҳӣ, мақомоти маҳаллӣ ва ширкатҳои хусусӣ.

Рушди устувори сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз унсурҳои муҳими сиёсати иҷтимоию иқтисодии давлат буда, ба афзоиши иқтисодӣ, таъсиси ҷойҳои корӣ ва беҳтар кардани сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат мекунад. Такмили низоми давлатии танзим тавассути таъсиси инфрасохтори муосир, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, ҷавасмандгардонии сармоягузорӣ ва ҷалби ҷомеа ба рушди сайёҳӣ имкон медиҳад, ки Тоҷикистон ҳамчун макони ҷолиби сайёҳии байналмилалӣ мавқеи худро мустаҳкам кунад. Татбиқи таҷрибаи байналмилалӣ, аз ҷумла барномаҳои СҶС, ва мутобиқсозии он ба хусусиятҳои миллӣ барои расидан ба ин ҳадафҳо муҳим аст.

Қонунгузориҳои кунунии Тоҷикистон дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба як қатор камбудихо дучор аст, ки монеаҳои асосии рушди ин соҳа мебошанд:

1. Набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими АИБ: Кодекси маданияи ҶТ меъёрҳои умумиро барои танзими шартномаҳои

хизматрасонии пулакӣ (моддаҳои 859-864) ва миёнаравӣ (моддаҳои 990–1004) пешбинӣ мекунад, аммо ба хусусиятҳои АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аз қабili гуногунии хизматрасониҳо ва иштироки тарафҳои хориҷӣ, пурра мутобиқ нест [59, 15]. Тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., набудани меъёрҳои мушаххас барои муайян кардани масъулияти туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон боиси баҳсҳои зиёди ҳуқуқӣ мегардад [138, 65]. Масалан, дар шартномаҳои миёнаравии сайёҳӣ норавшании масъулияти агентҳо ва хизматрасонон боиси норизоияти сайёҳони хориҷӣ мегардад [109, 120].

2. Мутобиқати нокифоя ба стандартҳои байналмилалӣ: Қонунгузори Тоҷикистон ба тавсияҳои СҶТ, аз қабili International Recommendations on Tourism Statistics (IRTS) [190], ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабili Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV, 1970) [78], пурра мутобиқ нест. Тибқи таҳлили Александрова А.Ю., мутобиқати қонунгузори милли ба стандартҳои байналмилалӣ барои афзоиши сафарҳои байналмилалӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ муҳим аст [3, 25]. Дар Тоҷикистон набудани чунин мутобиқат боиси коҳиши рақобатпазирии кишвар дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мегардад [138, 70].

3. Заъфи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон: Қонуни ҶТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” (аз 9 декабри 2004, № 72) ба ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон ҳамчун истеъмолкунандагони хизматрасониҳо нигаронида шудааст, аммо ба хусусиятҳои сайёҳии байналмилалӣ, махсусан ба баҳсҳои марбут ба тарафҳои хориҷӣ, пурра мутобиқ нест [Қонуни ҶТ, 238, 10]. Тибқи таҳлили Сангинзод Д.Ш., набудани механизмҳои муассири ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ боиси коҳиши эътимоди онҳо ба хизматрасониҳои сайёҳии Тоҷикистон мегардад [109, 130].

4. Набудани механизмҳои амалии амалисозӣ: Қарорҳои Ҳукумати ҚТ, аз қабилӣ № 239 (аз 21 май 2022) оид ба сертификатсияи маҳсулоти сайёҳӣ [225] ва № 631 (аз 29 декабр 2022) оид ба Нақшаи чорабиниҳои амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ [228], ба рушди соҳаи сайёҳӣ нигаронида шудаанд, аммо аз набудани механизмҳои амалии амалисозӣ ранҷ мекашанд [138, 75]. Масалан, тартиби сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ дар Тоҷикистон ба стандартҳои байналмилалӣ пурра ҷавобгӯ нест, ки боиси паст шудани сифати хизматрасониҳо мегардад [109, 140].

Камбудии қонунгузори милли ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонанд:

- Коҳиши ҷаззобияти Тоҷикистон барои сайёҳони хориҷӣ: Набудани меъёрҳои дақиқ барои сертификатсияи хизматрасониҳо ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ боиси коҳиши эътимоди онҳо ба хизматрасониҳои сайёҳии Тоҷикистон мегардад [138, 80].

- Афзоиши баҳсҳои ҳуқуқӣ: Норавазӣ масъулияти туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон дар АИБ боиси афзоиши баҳсҳои ҳуқуқӣ ба сайёҳони хориҷӣ мегардад, ки обрӯи Тоҷикистонро ҳамчун макони сайёҳии байналмилалӣ паст мекунад [109, 150].

- Маҳдудияти ҷалби сармояи хориҷӣ: Набудани қонунгузори муассир барои танзими АИБ ва ҳимояи сармоягузoron монеаи ҷиддӣ барои ҷалби сармояи хориҷӣ ба соҳаи сайёҳии Тоҷикистон эҷод мекунад [138, 85].

- Паст шудани сифати хизматрасониҳо: Набудани стандартҳои байналмилалӣ барои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз қабилӣ меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ ва чорабиниҳои фарҳангӣ, боиси паст шудани сифати хизматрасониҳо ва коҳиши рақобатпазирии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мегардад [109, 160].

Барои такмили қонунгузории миллий дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ва бартараф кардани камбудиҳои мавҷуда тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Қабули санадҳои махсуси танзимкуандаи АИБ: Таҳия ва қабули санадҳои махсус барои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ), ки меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон, инчунин ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷиро дар бар гиранд [138, 90]. Ин санадҳо бояд ба хусусиятҳои соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аз қабili гуногунии хизматрасониҳо ва иштироки тарафҳои хориҷӣ, мутобиқ бошанд [109, 170].

2. Мутобиқсозӣ ба стандартҳои байналмилалӣ: Мутобиқ гардонидани қонунгузории миллий ба тавсияҳои СҶТ, аз қабili International Recommendations on Tourism Statistics (IRTS) [190], ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабili Конвенсияи CCV [78], барои таъмини шаффофият, сифати хизматрасониҳо ва ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо [3, 30]. Масалан, қабули меъёрҳои мушаххас барои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз қабili меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ ва чорабиниҳои фарҳангӣ, метавонад ба баланд шудани сифати хизматрасониҳо мусоидат намояд [138, 95].

3. Такмили ҳимояи истеъмолкунандагон: Таҳияи механизмҳои муассири ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ дар доираи Қонуни ҶТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” ва қабули санадҳои махсус барои танзими муносибатҳои байналмилалӣ [238, 15]. Ин механизмҳо бояд ба ҳалли баҳсҳои марбут ба АИБ ва таъмини ҷуброни зиён ба сайёҳон нигаронида шаванд [109, 180].

4. Таҳияи механизмҳои амалии амалисозӣ: Таҳияи механизмҳои амалии амалисозии қарорҳои Ҳукумати ҶТ, аз қабili № 239

(сертификатсияи маҳсулоти сайёҳӣ) [225] ва № 631 (Нақшаи чорабиниҳои Стратегияи рушди сайёҳӣ) [228], барои таъмини самаранокии онҳо. Масалан, ташкили марказҳои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ ва омодагории мутахассисони касбӣ метавонад ба баланд шудани сифати хизматрасониҳо мусоидат намояд [138, 100].

5. Таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ: Амалисозии созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, аз қабили Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай [243], созишномаҳо бо Гурҷистон [236] ва Туркия [223], барои таъмини танзими муассири АИБ ва ҷалби сармояи хориҷӣ. Ин созишномаҳо бояд ба соддагардони раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва мубодилаи таҷриба нигаронида шаванд [141, 255].

Сайёҳии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон бо мушкилоти зиёд рӯбарӯ аст, аз ҷумла набудани инфрасохтори муосир, сатҳи пасти хизматрасонӣ, нархҳои баланди нақлиёт ва маҳдудияти дастрасии молиявӣ барои гурӯҳҳои осебпазири аҳоли. Ин мушкилот боиси коҳиши дастрасии сайёҳӣ барои оилаҳои серфарзанд, кӯдакон, ҷавонон ва пиронсолон гардида, нобаробарии иҷтимоиро дар ин соҳа афзоиш медиҳанд. Тибқи таҳлили вазъ, танзими давлатии дастрасии сайёҳии иҷтимоӣ бояд ба ҳадафҳои зерин нигаронида шавад:

- Таъмини ҳуқуқи шахрвандон ба истироҳат, озодии ҳаракат ва дигар ҳуқуқҳо ҳангоми сафар;
- Истифодаи сайёҳии иҷтимоӣ ҳамчун воситаи тарбияи ҷисмонӣ ва ахлоқии ноболиғон;
- Эҷоди шароит барои фаъолиятҳои тарбиявӣ, таълимӣ ва шифобахш барои сайёҳон;
- Рушди саноати сайёҳӣ барои қонеъ кардани ниёзҳои

шаҳрвандон ба сайёҳии иҷтимоӣ;

- Таъсиси ҷойҳои нави корӣ;

- Афзоиши даромади давлат ва шаҳрвандон тавассути рушди соҳаҳои марбут;

- Ҳифзи объектҳои сайёҳӣ, истифодаи оқилонаи мероси табиӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ;

- Таъмини шароити мусоиди экологӣ дар минтақаҳои сайёҳӣ.

Дар Тоҷикистон ин ҳадафҳо дар доираи Стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030 ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ» баррасӣ мешаванд, аммо татбиқи онҳо бо мушкилоти молиявӣ ва ташкилӣ рӯбарӯ аст. Мақомоти давлатии Тоҷикистон, аз ҷумла Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҶТ, дар рушди сайёҳии иҷтимоӣ нақши калидӣ доранд. Барои ин зарур аст, ки мақомоти давлатӣ:

- Рушди сайёҳии иҷтимоиро бо назардошти ҳифзи манзараҳои табиӣ, гуногунии биологӣ ва манфиатҳои дарозмуддати аҳолии маҳаллӣ таъмин кунанд;

- Ба фаъолияти сайёҳии иҷтимоӣ мусоидат намуда, шароити мусоид фароҳам оранд;

- Барқарорсозии анъанаҳо, фарҳанг ва истифодаи оқилонаи захираҳои табииро дар минтақаҳо ҳавасманд кунанд;

- Истифодаи технологияҳои сарфаи энергия ва табиатро дар хизматрасониҳои сайёҳӣ ва меҳмонхонаҳо таълиф кунанд;

- Ҳамкориро бо минтақаҳои ҳамсоя дар рушди сайёҳии иҷтимоӣ тақвият бахшанд;

- Ҳуқуқ ва манфиатҳои истеҳсолкунандагони маҳсулоти сайёҳӣ барои кӯдакон, донишҷӯён ва пиронсолонро ҳифз кунанд;

- Образи минтақаҳои Тоҷикистонро ҳамчун макони мусоид барои

сайёҳии иҷтимоӣ ташаккул дода, маҳсулоти сайёҳиро таблиғ кунанд;

- Механизми самараноки иқтисодиро барои рушди сайёҳии иҷтимоӣ таҳия кунанд, ки ҷараёнҳои сайёҳиро афзоиш дода, сармоягузорию ҷалб кунанд;

- Шароити баробарро барои фаъолияти сайёҳии шахсони воқеӣ, ҳуқуқӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ таъмин намуда, рақобатро пешбарӣ кунанд;

- Пойгоҳи меъёрию ҳуқуқиро дар соҳаи сайёҳӣ мувофиқи қонунгузори Тоҷикистон таҳия кунанд;

- Ҳамкорию байниминтақавӣ ва байналмилалиро дар соҳаи сайёҳии иҷтимоӣ тақвият бахшанд;

- Манфиатҳо ва ҳуқуқи истехсолкунандагони маҳаллии хизматрасониҳои сайёҳиро ҳифз намуда, бозорҳои маҳаллиро аз рақобати носолим муҳофизат кунанд.

Ин чорабиниҳо имкон медиҳанд, ки маҳсулоти сайёҳии иҷтимоии рақобатпазир таҳия гардад, пойгоҳи моддию техникӣ такмил ёбад ва ниёзҳои аҳоли ба хизматрасониҳои сайёҳӣ қонеъ карда шаванд.

Барои такмили танзими давлатии дастрасии сайёҳии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон барномаи чорабиниҳо пешниҳод мешавад, ки самтҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Фаъолияти ҳуқуқӣ: Таҳияи концепсия, барнома ва лоиҳаи қонун «Дар бораи сайёҳии иҷтимоӣ»; қабули қонун дар бораи «Чекҳои истироҳатӣ»; таҳияи стандарти ҳадди ақали иҷтимоии давлатӣ барои пешниҳоди хизматрасониҳои сайёҳӣ барои гурӯҳҳои гуногуни аҳоли; таҳияи муқаррарот дар бораи барномаи кортҳои тахфифи истироҳат барои кӯдакон, донишҷӯён ва пиронсолон.

2. Қонунгузорию андоз: Ҷорӣ кардани имтиёзҳои андоз барои корхонаҳои сайёҳӣ, ки дар доираи лоиҳаҳои иҷтимоии давлат

фаъолият мекунанд; пешниҳоди имтиёзҳои андоз барои ташкилотҳо ва хоҷиши андоз барои шаҳрвандон ҳангоми хариди хизматрасониҳои сайёҳии иҷтимоӣ.

3. Низоми идоракунии: Таъсиси сохторҳои нав, ба монанди Департаменти сайёҳии иҷтимоӣ дар доираи Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҚТ; Шӯрои миллии назоратӣ оид ба сайёҳӣ; Шӯрои ҳамоҳангсозии фаъолият дар соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла Комиссияи байниидоравӣ оид ба ҳамоҳангсозии сайёҳии иҷтимоӣ; Оҷонсии миллии чекҳои истироҳатӣ; Барномаи миллии кортҳои тахфифи истироҳат барои кӯдакон, донишҷӯён ва пиронсолон. Инчунин, ҷалби вазоратҳои марбут, ба монанди Вазорати маориф ва илм, Вазорати фарҳанг ва Вазорати захираҳои табиӣ, ба идоракунии сайёҳии иҷтимоӣ.

4. Сиёсати иҷтимоӣ: Дар доираи Департаменти сайёҳии иҷтимоӣ кӯмак ба гурӯҳҳои осебпазири аҳоли ва корхонаҳои сайёҳӣ расонида шавад.

5. Қорӣ кардани низоми чекҳои истироҳатӣ: Таъсиси Оҷонсии миллии чекҳои истироҳатӣ; ҷудо кардани қарзи дарозмуддати давлатӣ барои татбиқи низом; корҳои ташкилию ҳуқуқӣ барои тавзеҳи низом ва бастанӣ шартномаҳо бо корхонаҳои давлатӣ ва маҷмуи санаторию курортӣ; наشري чекҳо бо кафолати давлат ва татбиқи онҳо дар корхонаҳои калон ва миёна; барқарорсозии корхонаҳои санаторию курортӣ тавассути ҷалби менечерҳои тиҷоратӣ бо самти иҷтимоӣ; оғози низоми чекҳои истироҳатӣ ва ҷалби корхонаҳои тиҷоратии сайёҳӣ.

6. Ташкили истироҳати кӯдакон ва донишҷӯён: Таҳияи тавсияҳо барои ташкили истироҳати толибилмони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва донишҷӯён мувофиқи барномаҳои таълимӣ ва дар вақти

таътил; ташкили истироҳат дар урдугоҳҳои меҳнат ва истироҳат.

Ин чорабиниҳо аз буҷети давлатӣ, минтақавӣ ва маблағҳои ташкилотҳо маблағгузорӣ карда мешаванд. Масалан, низоми чекҳои истироҳатӣ метавонад тавассути қарзи дарозмуддати давлатӣ (10-15 сол) бо фоизи сифр маблағгузорӣ шавад, ки даромади он ба сиёсати иҷтимоӣ равона мегардад.

Барои самаранокии танзими давлатӣ пешниҳод мешавад, ки сохторҳои нав таъсис ё сохторҳои мавҷуда ҷалб карда шаванд:

1. Департаменти сайёҳии иҷтимоӣ: Дар Тоҷикистон зарурати таъсиси чунин шӯба дар доираи Кумитаи рушди сайёҳӣ вучуд дорад, то танзими мақсадноки сайёҳии иҷтимоӣ, аз ҷумла барои гурӯҳҳои осебпазир, таъмин гардад. Ин шӯба метавонад рушди сайёҳии дохилӣ, оилавӣ, кӯдакона ва ҷавононро пеш барад.

2. Шӯрои миллии назоратӣ оид ба сайёҳӣ: Бо таҷрибаи Фаронса, ки тадқиқоти илмӣ, маркетинг ва пешгӯиҳоро дар соҳаи сайёҳӣ пеш мебарад, таъсиси чунин шӯро дар Тоҷикистон барои таҳияи стратегияҳои дарозмуддат ва назорати иҷроӣ қонунҳо муҳим аст.

3. Шӯрои ҳамоҳангсозӣ ва Комиссияи байниидоравӣ: Ин шӯро бояд фаъолияти вазоратҳо, мақомоти минтақавӣ ва созмонҳои ҷамъиятиро дар соҳаи сайёҳии иҷтимоӣ ҳамоҳанг созад. Масалан, Вазорати фарҳанг метавонад сайёҳии фарҳангӣ ва экскурсионӣ, Вазорати захираҳои табиӣ – сайёҳии экологӣ ва Вазорати маориф – сайёҳии таълимиро пеш барад.

4. Оҷонсии миллии чекҳои истироҳатӣ: Ин оҷонсӣ бояд бо Кумитаи рушди сайёҳӣ ҳамкорӣ намуда, татбиқи низоми чекҳои истироҳатино назорат кунад.

Таҷрибаи байналмилалӣ, аз қабili низоми чекҳои истироҳатӣ дар Швейтсария (60 сол) ва Фаронса (30 сол), инчунин барномаи

истироҳати пиронсолон дар Испания, нишон медиҳад, ки чунин низомҳо барои дастрасии аҳоли ба сайёҳӣ муассиранд. Дар Тоҷикистон, ки қисмати зиёди аҳоли байни камбизоат ва миёна қарор дорад, ҷорӣ кардани чекҳои истироҳатӣ метавонад ба оилаҳои серфарзанд, маъюбон, пиронсолон ва шахсони дорои даромади паст кӯмак расонад.

Барои ҳавасмандгардонии рушди сайёҳии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон пешниҳод мешавад, ки имтиёзҳои андоз ҷорӣ карда шаванд:

- Хизматрасониҳои сайёҳии иҷтимоӣ, аз қабili путёвкахои санаторию курортӣ ва истироҳатгоҳҳои кӯдакон, аз андоз озод карда шаванд.

- Хизматрасониҳои экскурсионӣ барои кӯдакон ва донишҷӯён бо меъёри андози 10% андозбандӣ шаванд.

- Даромади корхонаҳои сайёҳӣ аз хизматрасониҳои кӯдакона ва ҷавонон ҳангоми ҳисоби андози даромад ба назар гирифта нашавад.

- Хароҷоти корфармоён барои хариди путёвкахои санаторию курортӣ барои кормандон ҳамчун хароҷоти коҳишдиҳандаи пойгоҳи андоз ҳисоб карда шавад.

- Коҳиши иҷтимоии андоз аз даромади шахсони воқеӣ ҳангоми хариди путёвкахои сайёҳии дохилӣ ҷорӣ карда шавад.

Инчунин, таҳияи стандарти ҳадди ақали иҷтимоии давлатӣ (СҲАИД) дар соҳаи сайёҳӣ зарур аст, ки бояд нишондиҳандаҳои зеринро дар бар гирад:

- Гуруҳҳои аҳоли, ки хизматрасониҳои ройғони сайёҳӣ мегиранд (масалан, маъюбон, пиронсолон);

- Номенклатураи хизматрасониҳои ройгон ва дастрас, меъёрҳо ва стандартҳои таъмини аҳоли бо онҳо;

- Меъёрҳои маблағгузори хизматрасониҳои сайёҳӣ.

Ин стандартҳо бояд дар қонунгузори милли ва минтақавӣ, аз ҷумла дар лоиҳаи қонуни «Дар бораи сайёҳии иҷтимоӣ», инъикос ёбанд.

Татбиқи танзими давлатии сайёҳии иҷтимоӣ дар Тоҷикистон бо мушкилоти молиявӣ, набудани кадрҳои баландхаттасос, маҳдудияти инфрасохтор ва ҷамоҳангсозии нокифоя байни мақомоти давлатӣ ва бахши хусусӣ рӯбарӯ аст. Барои ҳалли ин мушкилот пешниҳод мешавад:

1. Таъсиси Департаменти сайёҳии иҷтимоӣ барои ҷамоҳангсозии фаъолият дар соҳа.

2. Ҷорӣ кардани низоми чекҳои истироҳатӣ бо дастгирии молиявии давлат.

3. Тақвияти ҳамкорӣ бо СҶС барои омӯзиши кадрҳо ва татбиқи барномаҳои сайёҳии устувор, ба монанди ST-EP (Сайёҳии устувор – кафолати решақан кардани камбизоатӣ).

4. Таҳияи марказҳои минтақавии сайёҳии мактабӣ барои ташкили экскурсияҳои таълимӣ барои толибилмон.

5. Баланд бардоштани сатҳи иттилоотии аҳоли дар бораи имкониятҳои сайёҳии дохилӣ тавассути сомонаҳо ва маводҳои рекламавӣ.

Зербобро ҷамбаст намуда, хулоса менамоем, ки тақмили қонунгузорӣ бояд ба механизми ҷавасмандгардонии рушди сайёҳӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон бояд тавассути маҷмӯи чорабиниҳои мақсаднок амалӣ гардад, ки иборатанд аз:

- таҳияи барномаи рақобатпазири рушди сайёҳии минтақа;
- муайян кардани мушкилоти истифодаи самараноки захираҳои сайёҳӣ ва санаторию истироҳатӣ;

- ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ ба соҳаи сайёҳӣ ва санаторию истироҳатӣ;
- таблиғи минтақа дар бозори ҷаҳонӣ;
- таъмини идоракунии татбиқи барномаҳои минтақавии рушди сайёҳӣ.

3.2. Нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон

Шартномаҳои байналмилалӣ, аз қабili созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, дар рушди сайёҳии байналмилалӣ нақши калидӣ бозида, ба соддагардонии раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак, ҷалби сармояи хориҷӣ ва мубодилаи таҷриба мусоидат мекунанд [141, 240]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои захираҳои ғании табиӣ ва фарҳангӣ, аз қабili кӯҳҳои Помир, обанбори Роғун ва ёдгориҳои таърихӣ мебошад, шартномаҳои байналмилалӣ метавонанд ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ, баланд бардоштани сатҳи хизматрасониҳо ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат намоянд [146, 50]. Бо вучуди ин, амалисозии ин шартномаҳо дар Тоҷикистон аз набудани қонунгузории муассир барои танзими аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) ва заъфи механизмҳои амалӣ ранҷ мекашад [109, 100]. Ин параграф ба таҳлили нақши шартномаҳои байналмилалӣ, намудҳо, таъсири онҳо ба рушди сайёҳии байналмилалӣ, мушкилот ва тавсияҳои амалӣ барои тақмили амалисозии онҳо дар Тоҷикистон бахшида шудааст.

Шартномаҳои байналмилалӣ ҳамчун асоси ҳуқуқии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ хизмат карда, ба таъмини рушди устувор, афзоиши сафарҳои байналмилалӣ ва ҷалби

сармояи хориҷӣ мусоидат мекунанд [15, 30]. Тибқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), дар соли 2023 беш аз 1,4 миллиард сафари байналмилалӣ ба қайд гирифта шудааст, ки нисбат ба соли 2022 44% афзоиш ёфтааст [190, 10]. Ин омили нишондиҳандаи он аст, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ, ки тавассути шартномаҳои байналмилалӣ таъмин карда мешаванд, яке аз омилҳои асосии рушди сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Дар Тоҷикистон шартномаҳои байналмилалӣ метавонанд ба соддагардони дастрасии сайёҳони хориҷӣ, ташкили чорабиниҳои муштарак ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мусоидат намоянд [141, 245].

Сайёҳии байналмилалӣ дар иқтисоди ҷаҳонӣ яке аз соҳаҳои даромаднок ба шумор меравад, ки даромади он то 10% маҷмӯи маҳсулоти миллиро ташкил дода, ба рушди соҳаҳои дигар, аз қабili нақлиёт, алоқа ва тиҷорат мусоидат мекунад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сайёҳӣ бо захираҳои бойи табиӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ, инчунин сиёсати давлатии мусоидат ба рушди ин соҳа, аҳамияти хос дорад. Тибқи Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, ин соҳа яке аз самтҳои афзалиятноки иқтисоди миллий эълон шудааст. Дар ин замина, шартномаҳои байналмилалӣ, созишномаҳои ҳамкорӣ ва фаъолияти созмонҳои байналмилалии сайёҳӣ барои таъмини рушди устувори сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон нақши муҳим мебозанд.

Муносибатҳои сайёҳии байналмилалӣ дар асоси шартномаҳои бисёрҷониба, одатҳои байналмилалӣ ва санадҳои созмонҳои махсуси байналмилалӣ танзим карда мешаванд. Ба ин шартномаҳо дохил мешаванд: Эълومияи умумии ҳуқуқи инсон (1948), Пакти байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966),

Конвенсияи Варшава оид ба интиқоли ҳавоӣ (1929), Конвенсияи Чикаго оид ба авиатсияи граждани (1944) бо конвенсияҳои Токио, Гаага ва Монреал, Конвенсияи имтиёзҳои гумрукӣ барои сайёҳӣ (1954), Конвенсияи ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ ҷаҳонӣ (1972), Акти ниҳии Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (Хелсинки, 1975), Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак (1990), Созишномаи умумӣ оид ба тиҷорат ва хизматрасонӣ (1994) ва Конвенсияи гуногунрангии биологӣ (1995). Инчунин, конвенсияҳо ва тавсияҳои Созмони Байналмилалӣ Меҳнат (ILO) оид ба шартномаҳои коллективӣ, маъни меҳнати маҷбурӣ ва кӯдакон, ҳифзи ҳуқуқи мардуми бумӣ ва баробарии ҳуқуқҳо дар ҷойҳои корӣ аҳамияти хос доранд.

Ин шартномаҳо барои Тоҷикистон ҳамчун узви Созмони Милалӣ Муттаҳид (СММ) ва имзокунандаи аксари ин санадҳо асоси ҳуқуқии танзими муносибатҳои сайёҳии байналмилалиро ташкил медиҳанд. Масалан, Конвенсияи ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ ҷаҳонӣ (1972) барои ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ Тоҷикистон, ба монанди шаҳри қадимаи Саразм ва Боғи миллии Помир, мусоидат мекунад, ки ин объектҳо ба рӯйхати ЮНЕСКО шомил шудаанд. Ин ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ ва афзоиши даромади соҳа мусоидат мекунад. Конвенсияи Чикаго ва конвенсияҳои марбут ба он барои танзими интиқоли ҳавоии сайёҳон ба Тоҷикистон ва аз он заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меоранд, ки барои рушди сайёҳии байналмилалӣ муҳим аст.

Тоҷикистон ҳамчун узви ҷомеаи ҷаҳонӣ дар шартномаҳои дуҷонибаи байналмилалӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ фаъолона иштирок мекунад. Ин шартномаҳо бо кишварҳо, аз қабيلي Чин, Ҳиндустон, Туркия, Узбекистон ва дигарон баста шудаанд, ки ба соддагардонии расмиёти раводид, таъмини бехатарии сайёҳон ва

мубодилаи таҷриба мусоидат мекунанд. Масалан, созишнома бо Узбекистон (2018) ба афзоиши ҷараёни сайёҳони минтақавӣ ва рушди сайёҳии фаромарзӣ мусоидат кард.

Созишномаи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, ки 23 декабри 1993 дар Ашхобод ба имзо расидааст, яке аз санадҳои муҳими минтақавӣ мебошад. Ин созишнома, ки Тоҷикистон низ имзо кардааст, ба таъсиси фазои умумии сайёҳӣ, соддагардонию расмиёти гумрукӣ ва пограничӣ, таҳияи барномаҳои муштарак ва мубодилаи иттилоот нигаронида шудааст (моддаҳои 2, 4, 8). Барои Тоҷикистон ин созишнома имкон медиҳад, ки бо кишварҳои ИДМ, хусусан Узбекистон ва Қазоқистон, ҳамкориҳои сайёҳиро тақвият бахшад. Масалан, таҳияи хатсайрҳои муштаракӣ сайёҳӣ, ба монанди «Роҳи абрешим», ба афзоиши ҷараёни сайёҳон мусоидат мекунад.

Созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди Созмони Милали Муттаҳид (СММ) ва Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶС), дар рушди сайёҳии байналмилалӣ нақши калидӣ мебозанд. СММ тавассути Экономический ва Социальный Совет (ЭКОСОС) ва комиссияҳои минтақавии он (ЭКЛАК, ЭКЗА, ЭСКАТО, ЭКА) барои таҳияи сиёсатҳои сайёҳӣ, соддагардонию расмиёти гумрукӣ ва омӯзиши омили сайёҳӣ мусоидат мекунад. Масалан, ЭСКАТО барои Тоҷикистон дар таҳияи барномаҳои рушди сайёҳии минтақавӣ, аз қабيلي соддагардонию режими раводид бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, кӯмак расонидааст.

СҶС, ки соли 1975 ҳамчун созмони махсуси СММ таъсис ёфтааст, флагмани ҷаҳонии сайёҳӣ ба шумор меравад. Тоҷикистон аз соли 2008 узви комилҳуқуқи СҶС буда, дар фаъолиятҳои он фаъолона иштирок мекунад. СҶС барои Тоҷикистон дар чанд самт муҳим аст: таҳияи стандартҳои сифати хизматрасониҳои сайёҳӣ, омӯзиши кадрҳо ва

татбиқи барномаҳои устувори сайёҳӣ. Масалан, барномаи «Сайёҳии устувор – залоги решақан кардани камбизоатӣ» (ST-EP), ки соли 2002 аз ҷониби СҶС ва ЮНКТАД оғоз шудааст, ба Тоҷикистон дар рушди сайёҳии деҳот ва минтақаҳои камбизоат кӯмак мерасонад. Ин барнома ба таъсиси ҷойҳои корӣ ва афзоиши даромади аҳоли мусоидат мекунад.

СҶС инчунин як қатор санадҳои муҳимро қабул кардааст, ки барои Тоҷикистон аҳамияти амалӣ доранд. Манильская декларация оид ба сайёҳии ҷаҳонӣ (1980) ва Гаагская декларация оид ба сайёҳӣ (1989) принципҳои рушди устувор ва ҳифзи мероси фарҳангиро муқаррар кардаанд, ки барои табиғи ёдгориҳои Тоҷикистон муҳиманд. Глобальный этический кодекси сайёҳӣ (1999) ҳуқуқи сайёҳонро ба бехатарӣ, озодии сафар ва махфияти маълумот таъмин мекунад, ки барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон зарур аст. Хартияи сайёҳӣ ва Кодекси сайёҳ (1985) тавсияҳо барои давлатҳо ва сайёҳонро дар бар мегирад, ки ба риояи қонунҳо ва эҳтироми фарҳанги маҳаллӣ мусоидат мекунанд.

Илова бар СҶС, созмонҳои дигар, ба монанди ЮНЕСКО, Созмони Байналмилалии Меҳнат (ILO), Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ (ВОЗ) ва Созмони Байналмилалии Авиатсияи Гражданӣ (ICAO), низ дар рушди сайёҳии Тоҷикистон саҳм мегузоранд. ЮНЕСКО ба ҳифзи мероси фарҳангии Тоҷикистон, аз қабили Саразм ва Парки миллии Помир, мусоидат мекунад, ки ин объектҳо ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ кӯмак мерасонанд. ILO стандартҳои меҳнатро дар соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла ҳифзи ҳуқуқи кормандони меҳмонхонаҳо ва ширкатҳои сайёҳӣ, таъмин мекунад. ВОЗ дар таҳияи чораҳои санитарӣ барои бехатарии сайёҳон, хусусан дар давраи пандемияҳо, нақши муҳим дорад. ICAO барои танзими интиқоли ҳавоии байналмилалӣ, ки барои Тоҷикистон

ҳамчун кишвари дорои дастрасии маҳдуди нақлиётӣ муҳим аст, заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меорад.

Бюрои байналмилалӣ соиалнои сайёҳӣ (IBST), ки соли 1963 дар Брюссел таъсис ёфтааст, дар рушди сайёҳии иҷтимоӣ, ки барои Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои сатҳи нобаробарии иҷтимоӣ муҳим аст, саҳм мегузорад. Декларатсияи Манил оид ба таъсири иҷтимоии сайёҳӣ (1997) ва Декларатсияи Манил (1996) дастрасии сайёҳиро барои оилаҳо, ҷавонон ва пиронсолон таъмин мекунанд, ки барои Тоҷикистон дар таҳияи барномаҳои сайёҳии дастрас аҳамият дорад.

Сарфи назар аз пешрафтҳо, Тоҷикистон дар татбиқи шартномаҳои байналмилалӣ ва истифода аз имкониятҳои сомонҳои байналмилалӣ бо мушкилот рӯбарӯ аст. Ба инҳо дохил мешаванд: набудани инфрасохтори муосири сайёҳӣ, сатҳи пасти омодагии кадрҳо, маҳдудияти дастрасӣ ба нақлиёти байналмилалӣ ва норасоии иттилооти рекламавӣ дар бораи имкониятҳои сайёҳии Тоҷикистон. Инчунин, сатҳи пасти ҳамоҳангсозии байни мақомоти давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ монеа эҷод мекунад.

Барои ҳалли ин мушкилот пешниҳодҳои зерин тавсия дода мешаванд:

1. Тақвияти ҳамкорӣ бо СҶС барои омӯзиши кадрҳо ва татбиқи барномаҳои ST-EP дар минтақаҳои камбизоати Тоҷикистон.

2. Соддагардонии режими раводид бо кишварҳои ҳадаф, бо истифода аз таҷрибаи созишномаҳои бисёрҷониба, ба монанди Созишномаи Ашхобод (1993).

3. Афзоиши иштирок дар барномаҳои ЮНЕСКО барои таблиғи мероси фарҳангӣ ва табиии Тоҷикистон.

4. Таҳияи стратегияи маркетингии миллӣ барои таблиғи

Тоҷикистон ҳамчун макони сайёҳии байналмилалӣ, бо истифода аз шабакаҳои иттилоотии СҶС.

5. Такмили қонунгузорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла мутобиқсозии стандартҳои хизматрасониҳои сайёҳӣ ба талаботи Глобального этического кодекса сайёҳӣ.

Шартномаҳои байналмилалӣ, созишномаҳои ҳамкорӣ ва фаъолияти созмонҳои махсуси байналмилалӣ, ба монанди СҶС, СММ, ЮНЕСКО ва IBST, барои рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи мустаҳкамаи ҳуқуқӣ ва амалӣ фароҳам меоранд. Ин санадҳо ва созмонҳо ба ҳифзи мероси фарҳангӣ, таъмини беҳатарии сайёҳон, соддагардонии расмиёти гумрукӣ ва равонид, инчунин рушди устувори сайёҳӣ мусоидат мекунанд. Бо вучуди ин, барои истифодаи пурраи ин имкониятҳо Тоҷикистон бояд инфрасохторро такмил диҳад, омӯзиши кадрҳоро тақвият бахшад ва ҳамкориро бо созмонҳои байналмилалӣ густариш диҳад. Ин чораҳо ба афзоиши ҷараёни сайёҳони хориҷӣ, таъсиси ҷойҳои корӣ ва баланд бардоштани даромади иқтисоди миллӣ мусоидат хоҳанд кард.

Тибқи таҳлили Богуславский М.М., шартномаҳои байналмилалӣ ба таъмини шаффофият дар муносибатҳои иқтисодӣ, ҳимояи манфиатҳои тарафҳо ва пешгирии баҳсҳои ҳуқуқӣ мусоидат мекунанд [13, 45]. Дар контексти Тоҷикистон, шартномаҳои байналмилалӣ, аз қабили Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 27 марта 2023, № 113) [243], созишномаҳо бо Гурҷистон (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 1 июня 2024, № 310) [236] ва Туркия (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 26 февраля 2022, № 47) [223], ба рушди ҳамкориҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ нигаронида шудаанд. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., амалисозии ин шартномаҳо дар Тоҷикистон аз набудани

қонунгузории мушаххас барои танзими АИБ ва заъфи механизмҳои амалии амалисозӣ ранҷ мекашад, ки самаранокии онҳоро коҳиш медиҳад [138, 60].

Аҳамияти шартномаҳои байналмилалӣ дар рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон дар зерин зоҳир мегардад:

- Соддагардони раводид: Шартномаҳои байналмилалӣ ба соддагардони режими раводид барои сайёҳони хориҷӣ мусоидат мекунанд, ки дастрасии онҳоро ба Тоҷикистон осон мекунад.

- Ҷалби сармояи хориҷӣ: Шартномаҳо ба ташкили инфрасохтори муосир, аз қабили меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ ва марказҳои конференсӣ, тавассути ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат мекунанд.

- Ташкили чорабиниҳои муштарак: Шартномаҳо ба ташкили фестивалҳо, намоишгоҳҳо ва дигар чорабиниҳои фарҳангӣ бо иштироки кишварҳои хориҷӣ мусоидат мекунанд, ки ҷаззобияти Тоҷикистонро барои сайёҳони хориҷӣ афзоиш медиҳад.

- Мубодилаи таҷриба: Шартномаҳо ба мубодилаи таҷриба бо кишварҳои пешрафта, аз қабили Гурҷистон ва Туркия, дар танзими хизматрасониҳои сайёҳӣ ва оmodасозии мутахассисони касбӣ мусоидат мекунанд.

Шартномаҳои байналмилалӣ, ки ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон мусоидат мекунанд, ба намудҳои зерин тақсим мешаванд:

1. Созишномаҳои дуҷониба: Ин созишномаҳо байни Тоҷикистон ва кишварҳои дигар, аз қабили Гурҷистон [236], Туркия [223], Фаластин (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 27 феврали 2024, № 90) [234] ва Қатар (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 28 ноябри 2023, № 522) [233], баста шуда, ба соддагардони раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ нигаронида шудаанд.

2. Созишномаҳои бисёрҷониба: Ин созишномаҳо дар доираи созмонҳои байналмилалӣ, аз қабili Созмони ҳамкории Шанхай [243], баста шуда, ба рушди ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи сайёҳӣ нигаронида шудаанд.

3. Санадҳои байналмилалии СҶТ: Санадҳо, аз қабili Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ (Фармони Президенти ҶТ аз 7 сентябри 2022, № 452) [242], ба таъмини рушди устувори сайёҳӣ ва муайян кардани меъёрҳои ахлоқии фаъолияти субъектҳои сайёҳӣ нигаронида шудаанд.

4. Созишномаҳои сармоягузорӣ: Ин созишномаҳо, аз қабili Созишнома бо Корпоратсияи Байналмилалии Молиявӣ (Қарори Ҳукумати ҶТ аз 26 октябри 2021, № 458) [221], ба ҷалби сармояи хориҷӣ барои ташкили инфрасохтори сайёҳӣ нигаронида шудаанд.

Шартномаҳои байналмилалӣ ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон таъсири мусбат мерасонанд:

- Афзоиши сафарҳои байналмилалӣ: Созишномаҳои дучониба, аз қабili созишнома бо Гурҷистон [236], ба соддагардониҳои режими равонид мусоидат мекунанд, ки дастрасии сайёҳони хориҷиро ба Тоҷикистон осон мекунад. Масалан, соддагардониҳои равонид бо Туркия ба афзоиши шумораи сайёҳони турк дар Тоҷикистон мусоидат кардааст.

- Ҷалби сармояи хориҷӣ: Созишномаҳо бо Корпоратсияи Байналмилалии Молиявӣ [221] ва Давлати Қатар [233] ба ҷалби сармояи хориҷӣ барои ташкили меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ, марказҳои конфронсӣ ва инфрасохтори нақлиётӣ мусоидат мекунанд.

- Баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо: Мубодилаи таҷриба бо кишварҳои пешрафта, аз қабili Гурҷистон ва Туркия, дар доираи созишномаҳои дучониба ба оморасозии мутахассисони касбӣ

ва қабули меъёрҳои байналмилалӣ барои сертификатсияи хизматрасониҳо мусоидат мекунад.

- Ташкили чорабиниҳои муштарак: Созишномаҳо ба ташкили фестивалҳо, намоишгоҳҳо ва дигар чорабиниҳои фарҳангӣ бо иштироки кишварҳои хориҷӣ мусоидат мекунанд, ки ҷаззобияти Тоҷикистонро барои сайёҳони хориҷӣ афзоиш медиҳад [3, 30]. Масалан, созишнома бо Қатар ба ташкили чорабиниҳои тиҷоратӣ ва фарҳангӣ мусоидат кардааст [233, 5].

Амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон ба мушкилоти зиёд дучор мешавад:

- Набудани қонунгузорию муассир: Қонунгузорию милли, аз қабili Кодекси маданияи ҶТ ва Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ”, ба хусусиятҳои АИБ дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ пурра мутобиқ нест, ки амалисозии онҳо мушкил мегардонад.

- Заъфи механизмҳои амалӣ: Набудани механизмҳои амалии амалисозии шартномаҳо, аз қабili марказҳои иттилоотии сайёҳӣ ва системаҳои бронкунии онлайн, самаранокӣ онҳо қоиш медиҳад.

- Набудани мутахассисони касбӣ: Набудани мутахассисони касбӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ, махсусан дар самти ташкили чорабиниҳои муштарак, монеа эҷод мекунад.

- Маҳдудияти инфрасохтор: Набудани инфрасохтори муосир, аз қабili меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ, марказҳои конференсӣ ва роҳҳои беҳавф, ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ монеа эҷод мекунад.

Барои тақмили амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ ва афзоиши таъсири онҳо ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Такмили қонунгузории миллӣ: Мутобиқ гардонидани қонунгузории миллӣ, аз қабili Кодекси маданияи ҚТ ва Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ”, ба хусусиятҳои АИБ дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ тавассути қабули меъёрҳои мушаххас барои муайян кардани масъулияти тарафҳо ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон.

2. Таҳияи механизмҳои амалии амалисозӣ: Ташкили марказҳои иттилоотии сайёҳӣ, системаҳои бронкунии онлайн ва дигар механизмҳои амалӣ барои таъмини самаранокии шартномаҳои байналмилалӣ.

3. Омодаҳои мутахассисони касбӣ: Таҳияи барномаҳои омодаҳои мутахассисони касбӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, аз қабili роҳбаладон, менеҷерҳои сайёҳӣ ва мутахассисони маркетинг, барои амалисозии самаранокии шартномаҳои байналмилалӣ.

4. Рушди инфрасохтор: Сармоягузорӣ дар ташкили инфрасохтори муосир, аз қабili меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ, марказҳои конفرонсӣ ва роҳҳои беҳавф, барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ.

5. Афзоиши шумораи шартномаҳои байналмилалӣ: Баста шудани шартномаҳои нав бо кишварҳои пешрафта дар соҳаи сайёҳӣ, аз қабili Италия, Испания ва Чин, барои мубодилаи таҷриба, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ.

Тоҷикистон дорои захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ, ба монанди кӯҳҳои Помир, шаҳри бостонии Сарозм ва кӯли Искандаркӯл, мебошад, ки потенциали бузурги сайёҳии байналмилалиро доранд. Аммо, якчанд мушкилот татбиқи шартномаҳои байналмилалиро дар ин соҳа маҳдуд мекунад. Яке аз мушкилоти асосӣ норавшании қонунгузории миллӣ барои танзими аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) мебошад. Тибқи таҳлили Сангинов

Д.Ш., набудани муқаррароти мушаххас барои муайян кардани масъулияти тарафҳо ва тартиби ҳалли баҳсҳо боиси афзоиши баҳсҳои ҳуқуқӣ мегардад [138, 100]. Масалан, дар соли 2023, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо меҳмонхонаи хориҷӣ баҳс дошт, зеро шартнома шартҳои дақиқи ҷуброни зарарро дар бар нагирифт.

Мушкилоти дигар набудани инфрасохтори муосири сайёҳӣ мебошад. Тибқи маълумоти Кумитаи рушди сайёҳии Тоҷикистон, дар соли 2024 танҳо 35% аз меҳмонхонаҳои кишвар ба стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ буданд, ки ин ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ монеа эҷод мекунад. Инчунин, набудани таҷрибаи кофӣ дар бастанӣ шартномаҳои байналмилалӣ боиси он мегардад, ки ширкатҳои тоҷикистонӣ дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир нестанд. Масалан, дар соли 2024, як ширкати сайёҳии тоҷикистонӣ бо ширкати туркия Анталия шартнома баст, аммо набудани муқаррароти мушаххас дар бораи сифати хизматрасонӣ боиси шикоятҳои сайёҳон гардид.

Тоҷикистон дар доираи "Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030" (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 декабр 2022, № 631) барои рушди сайёҳии байналмилалӣ чораҳои муҳим андешидааст. Ин стратегия ба соддагардонии режими раводид, беҳтар кардани инфрасохтор ва ҷалби сармояи хориҷӣ нигаронида шудааст. Тибқи маълумоти Вазорати фарҳанги Тоҷикистон, дар соли 2024 беш аз 1.2 миллион сайёҳ ба кишвар ташриф оварданд, ки нисбат ба соли 2023 20% зиёд аст. Ин афзоиш ба баста шудани шартномаҳои байналмилалӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, Туркия ва Ҳиндустон вобаста аст.

Масалан, шартномаҳои дуҷониба бо Туркия ба соддагардонии раводид ва ташкили сафарҳои истироҳатӣ ба Анталия мусоидат карданд, ва дар соли 2024 тақрибан 50,000 сайёҳи тоҷик ба ин минтақа

сафар карданд. Инчунин, шартномаҳо бо ширкатҳои узбекистонӣ барои таблиғи муштраки Роҳи Абрешим ба афзоиши қараёни сайёҳон ба шаҳрҳои бостонии Самарқанд ва Хуҷанд кумак карданд. Аммо, тибқи таҳлили Сангинов Д.Ш., барои пурра истифода бурдани потенциали шартномаҳои байналмилалӣ зарур аст, ки қонунгузориҳои миллий такмил дода шавад ва механизмҳои амалии амалисозӣ ҷорӣ карда шаванд [138, 100].

Дар Осиё, кишварҳое чун Гурҷистон ва Туркия таҷрибаи муваффақи татбиқи шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ доранд. Гурҷистон бо баста шудани шартномаҳои дучониба бо кишварҳои Аврупо ва Осиё, аз қабилҳои Полша, Исроил ва Қазоқистон, тавонистааст, ки дар солҳои 2015–2023 шумораи сайёҳони хориҷиро аз 5.9 миллион то 8.7 миллион афзоиш диҳад [Сангинов, 138, 105]. Ин шартномаҳо ба соддагардониҳои раводид, ташкили чорабиниҳои муштраки фарҳангӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ барои сохтмони меҳмонхонаҳо мусоидат карданд. Масалан, шартномаи Гурҷистон бо Полша дар соли 2018 ба афзоиши сафарҳои сайёҳони аврупоӣ ба Батуми ва Тбилиси кумак кард.

Туркия низ бо шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ пешсаф аст. Дар соли 2023, Туркия беш аз 50 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои дучониба бо кишварҳои Аврупо, Русия ва Осиёи Марказӣ ба афзоиши даромади иқтисодӣ ба маблағи 54 миллиард доллар мусоидат карданд. Ин шартномаҳо ба ташкили сафарҳои истироҳатӣ ба Анталия ва Истанбул, инчунин таблиғи чорабиниҳои фарҳангӣ, ба монанди фестивали Каппадокия, нигаронида шудаанд. Туркия инчунин бо қонунгузориҳои муассири худ, ки шаффофият ва сифати хизматрасониҳоро таъмин мекунад, маъруф аст.

Дар Аврупо, кишварҳое чун Испания ва Хорватия таҷрибаи муваффақи татбиқи шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ доранд. Испания дар соли 2023 беш аз 85 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои байналмилалӣ бо кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, Амрико ва Осиё ба афзоиши даромади иқтисодӣ ба маблағи 90 миллиард евро мусоидат карданд. Ин шартномаҳо ба ташкили сафарҳои фарҳангӣ ба Барселона ва Мадрид, инчунин рушди сайёҳии соҳилӣ дар Коста дел Сол нигаронида шудаанд. Испания инчунин бо қонунгузории муассири худ, ки сертификатсияи ширкатҳои сайёҳӣ ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳонро таъмин мекунад, маъруф аст.

Хорватия низ бо шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳии экологӣ пешрафт кардааст. Дар соли 2023, Хорватия тақрибан 20 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои дуҷониба бо кишварҳои Аврупо, ба монанди Олмон ва Италия, ба таблиғи минтақаҳои табиии Дубровник ва боғҳои миллии Плитвитса кумак карданд. Ин шартномаҳо ба ҳифзи муҳити зист ва таъмини сифати хизматрасониҳо нигаронида шудаанд.

Дар Амрикои Шимолӣ, Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико ва Канада таҷрибаи муваффақи татбиқи шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ доранд. ИМА дар соли 2023 тақрибан 80 миллион сайёҳро қабул кард, ва шартномаҳои байналмилалӣ бо кишварҳои Аврупо, Осиё ва Амрикои Лотинӣ ба афзоиши даромади иқтисодӣ ба маблағи 200 миллиард доллар мусоидат карданд. Ин шартномаҳо ба ташкили чорабиниҳои тиҷоратӣ дар Лас-Вегас ва сафарҳои фарҳангӣ ба Нью-Йорк нигаронида шудаанд. ИМА инчунин бо қонунгузории муассири худ, ки шаффофият ва сифати хизматрасониҳоро таъмин мекунад, маъруф аст.

Канада бошад, бо шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳии

экологӣ пешрафт кардааст. Дар соли 2023, Канада тақрибан 15 миллион сайёхро қабул кард, ва шартномаҳои дучониба бо кишварҳои Аврупо ва Осиё ба таблиғи Боғи миллии Банф ва минтақаҳои табиии Ванкувер кумак карданд. Ин шартномаҳо ба ҳифзи муҳити зист ва таъмини сифати хизматрасониҳо нигаронида шудаанд.

Муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба аҳамияти шартномаҳои байналмилалӣ дар рушди сайёҳии байналмилалӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир кардаанд. Профессори Донишгоҳи Сорбоннаи Фаронса, Жан-Пьер Ламбер, бар он аст, ки шартномаҳои байналмилалӣ бояд бо муқаррароти мушаххаси марбут ба сифати хизматрасониҳо ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон дастгирӣ карда шаванд. Вай пешниҳод мекунад, ки кишварҳо низоми ягонаи сертификатсияи ширкатҳои сайёҳиро ҷорӣ кунанд, то рақобатпазирии бозори ҷаҳонӣ афзоиш ёбад.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Йели ИМА, Элизабет Картер, ба зарурати ҳифзи муҳити зист дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ таъкид мекунад. Вай қайд мекунад, ки барои минтақаҳои табиии Тоҷикистон, ба монанди кӯҳҳои Помир, шартномаҳо бояд шартҳои қатъии экологӣ дошта бошанд, то таъсири манфии сайёҳон коҳиш ёбад.

Муҳаққиқи Донишгоҳи Токио, Акира Танака, ба аҳамияти шаффофияти шартномаҳои байналмилалӣ таваҷҷуҳ кардааст. Вай пешниҳод мекунад, ки Тоҷикистон ва дигар кишварҳо бояд муқаррароти равшан барои ҷуброни зарар дар ҳолати вайроншавии шартнома ҷорӣ кунанд, то эътимоди сайёҳон ва сармоягузoron афзоиш ёбад.

Шартномаҳои байналмилалӣ метавонанд Тоҷикистонро ба яке аз маконҳои ҷолиби сайёҳии байналмилалӣ табдил диҳанд, агар мушкилоти мавҷуда, ба монанди норавшании қонунгузорӣ, набудани

инфрасохтори муосир ва таҷрибаи нокофӣ, ҳал карда шаванд. Амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 ва татбиқи тавсияҳои пешниҳодшуда, ба монанди такмили қонунгузорӣ, беҳтар кардани инфрасохтор, сертификатсияи ширкатҳо ва ташкили арбитражи байналмилалӣ, ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва баланд шудани сатҳи хизматрасониҳо мусоидат мекунад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи Осиё, Аврупо ва Амрико нишон медиҳад, ки бо татбиқи қонунгузорию муассир ва механизмҳои амалии амалисозӣ, шартномаҳои байналмилалӣ метавонанд ба рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ва афзоиши даромади миллии мусоидат намоянд. Тоҷикистон, бо захираҳои бойи фарҳангӣ ва табиӣ худ, метавонад бо татбиқи ин чораҳо ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии минтақа табдил ёбад.

ХУЛОСА

Тадқиқоти мазкур ба омӯзиши асосҳои ҳуқуқии танзими сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пешниҳоди роҳҳои тақмили он бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва стандартҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ) нигаронида шудааст. Дар ҷараёни тадқиқот мафҳум, намудҳо, сарчашмаҳои ҳуқуқӣ, хусусиятҳои танзими аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ), камбудиҳои қонунгузори милли ва нақши шартномаҳои байналмилалӣ дар рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон мавриди таҳлили муфассал қарор гирифтанд. Натиҷаҳои тадқиқот нишон доданд, ки қонунгузори кунунии Тоҷикистон, бо вучуди пешрафтҳои муайян, ба тақмили ҷиддӣ ниёз дорад, то ба талаботи бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мутобиқ гардад ва шароити мусоид барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ ва сармояи хориҷӣ фароҳам оварда шавад.

Мафҳум ва намудҳои сайёҳии байналмилалӣ: Сайёҳии байналмилалӣ ҳамчун фаъолияти муайян карда шуд, ки муносибатҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро дар бар гирифта, ба рушди иқтисоди милли мусоидат мекунад. Намудҳои асосии он – фарҳангӣ, экологӣ, табобатӣ ва тиҷоратӣ – дар Тоҷикистон потенциали баланд доранд, аммо набудани инфрасохтори муосир ва танзими нокифояи ҳуқуқӣ монеа эҷод мекунанд[7-М].

Аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ): АИБ, аз қабيلي шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ), дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ нақши муҳим бозиданд. Аммо, дар Тоҷикистон набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими ин шартномаҳо, норавшании масъулияти тарафҳо ва мутобиқати нокифоя ба стандартҳои байналмилалӣ ба баҳсҳои ҳуқуқӣ ва коҳиши сифати

хизматрасониҳо оварда мерасонанд[9-М].

Сарчашмаҳои ҳуқуқӣ: Сарчашмаҳои байналмилалӣ (Конвенсияи ССV, тавсияҳои СҶТ, созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба) ва миллии (Кодекси маданияи ҶТ, Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ”) танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ таҳлил карда шуданд. Камбудиҳои қонунгузори миллий, аз қабili мутобиқати нокифоя ба стандартҳои байналмилалӣ ва заъфи механизмҳои амалӣ, монеаҳои асосии рушди соҳа мебошанд[4-М].

Хусусияти танзими ШХП ва ШМ: ШХП ва ШМ ҳамчун намудҳои асосии АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ хусусиятҳои мураккаби ҳуқуқӣ дошта, ба меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти тарафҳо ниёз доранд. Дар Тоҷикистон норавшании ин меъёрҳо ва паст будани сифати хизматрасониҳо мушкилоти зиёд эҷод мекунанд[1-М].

Зарурати такмили қонунгузорӣ: Қонунгузори миллий ба такмили ҷиддӣ ниёз дорад, зеро камбудиҳо, аз қабili набудани меъёрҳои мушаххас барои АИБ, мутобиқати нокифоя ба стандартҳои байналмилалӣ ва заъфи ҳимояи истеъмолкунандагон, ба коҳиши ҷаззобияти Тоҷикистон барои сайёҳони хориҷӣ ва сармоягузoron оварда мерасонанд[10-М].

Нақши шартномаҳои байналмилалӣ: Созишномаҳои дуҷониба (бо Гурҷистон, Туркия, Қатар, Фаластин) ва бисёрҷониба (Созмони ҳамкории Шанхай) ба соддагардонии раводид, ҷалби сармояи хориҷӣ ва ташкили чорабиниҳои муштарак мусоидат мекунанд, аммо амалисозии онҳо аз набудани қонунгузори муассир ва заъфи механизмҳои амалӣ ранҷ мекашад [6-М].

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Қонуни ҶТ “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718), мафҳуми сайёҳии

байналмилалиро ба таври умумӣ муайян мекунад, аммо ба хусусиятҳои он ҳамчун фаъолияте, ки муносибатҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ ва экологӣро дар бар мегирад, таваҷҷуҳи кофӣ надорад. Ин норасоӣ боиси маҳдудиятҳо дар таснифи намудҳои сайёҳии байналмилалӣ (фарҳангӣ, экологӣ, табобатӣ, тиҷоратӣ) ва муайян кардани талаботи мушаххас барои ҳар намуд мегардад. Масалан, сайёҳии экологӣ дар минтақаҳои Помир ва Фан, ки потенциали баланд дорад, аз набудани меъёрҳои мушаххас оид ба ҳифзи муҳити зист ва сертификатсияи хизматрасониҳо ранҷ мекашад. Инчунин, қонунгузорӣ ба стандартҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ), аз қабili International Recommendations on Tourism Statistics, пурра мутобиқ нест, ки ба коҳиши рақобатпазирии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ мегардад.

Аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, ки шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП), миёнравӣ (ШМ) ва нақлиётро дар бар мегиранд, дар қонунгузори Тоҷикистон ба таври кофӣ танзим нашудаанд. Кодекси гмадании ҚТ (аз 24 декабры 2022, № 1918) меъёрҳои умумиро барои шартномаҳо пешбинӣ мекунад, аммо ба хусусиятҳои мураккаби АИБ, аз қабili иштироки тарафҳои хориҷӣ ва гуногунии хизматрасониҳо (меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ, чорабиниҳои фарҳангӣ), мутобиқ нест. Ин норасоӣ боиси нофаҳмиҳо дар муайян кардани масъулияти тарафҳо, сифати хизматрасониҳо ва тартиби ҳалли баҳсҳо мегардад. Масалан, набудани талаботи мушаххас барои сертификатсияи хизматрасониҳо дар шартномаҳои АИБ боиси паст шудани сифати хизматрасониҳо дар минтақаҳои сайёҳии Тоҷикистон мегардад. Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки қонуни махсус оид ба танзими АИБ қабул карда шуда, меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти тарафҳо ва сифати

хизматрасониҳо ҷорӣ карда шаванд. Ин тадбирҳо метавонанд ба афзоиши эътимоди сайёҳони хориҷӣ ва баланд шудани обрӯи Тоҷикистон мусоидат намоянд.

Қонунгузори Тоҷикистон, аз ҷумла моддаҳои 859-864 ва 990–1004-и Кодекси маданияи ҚТ, таносуби шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ)-ро дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба таври дақиқ муайян намекунад, ки боиси нофаҳмиҳо дар муносибатҳои байни туроператорҳо, турагентҳо ва сайёҳон мегардад. ШХП ба хизматрасониҳои мустақим (масалан, истиқомат дар меҳмонхона) ва ШМ ба ташкили хизматрасониҳо аз ҷониби миёнрав нигаронида шудаанд, аммо набудани меъёрҳои мушаххас барои фарқ кардани ин шартномаҳо ба баҳсҳои ҳуқуқӣ оварда мерасонад. Масалан, дар Тоҷикистон норавшании масъулияти миёнравон дар ШМ аксар вақт боиси норизоияти сайёҳони хориҷӣ аз сифати хизматрасониҳо мегардад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта, ба монанди Туркия, нишон медиҳад, ки муайян кардани меъёрҳои дақиқ барои таносуби ШХП ва ШМ сифати хизматрасониҳоро баланд мебардорад. Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки ба қонунгузорӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, таносуби ШХП ва ШМ дақиқ муайян карда шавад, то масъулияти тарафҳо ва сифати хизматрасониҳо таъмин гардад.

Қонунгузори Тоҷикистон, аз ҷумла Кодекси маданияи ҚТ (моддаҳои 1195–1204), механизмҳои муассири муайян кардани ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳои тарафҳо дар шартномаҳои иқтисоди беруна (АИБ)-ро дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ пурра таъмин намекунад. Норавшании интиҳоби қонуни татбиқшаванда, заъфи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон ва набудани арбитражи байналмилалӣ барои ҳалли баҳсҳо ба афзоиши баҳсҳои ҳуқуқӣ байни сайёҳони хориҷӣ ва

субъектҳои сайёҳии Тоҷикистон оварда мерасонад. Масалан, дар шартномаҳои АИБ аксар вақт масъулияти хизматрасонон ва миёнравон норавшан мемонад, ки боиси коҳиши эътимоди сайёҳон мегардад. Барои ҳалли ин мушкилот зарур аст, ки ба қонунгузорӣ механизмҳои мушаххас барои муайян кардани ҳуқуқ ва ӯҳдадорихои тарафҳо, аз ҷумла тартиби интихоби қонуни татбиқшаванда ва ташкили арбитражи байналмилалӣ, ворид карда шаванд. Ин тадбирҳо метавонанд ба кам кардани баҳсҳои ҳуқуқӣ, афзоиши шаффофият ва баланд шудани обрӯи Тоҷикистон мусоидат намоянд.

Тадқиқот нишон дод, ки қонунгузориҳои милли дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ ба мушкилоти зерин дучор аст:

- Набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими АИБ, аз қабili ШХП ва ШМ, ки боиси норавшании масъулияти тарафҳо ва баҳсҳои ҳуқуқӣ мегардад.

- Мутобиқати нокифоя ба стандартҳои байналмилалӣ, аз қабili тавсияҳои СҚТ ва Конвенсияи ССV, ки рақобатпазирии Тоҷикистонро дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ коҳиш медиҳад.

- Заъфи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон, махсусан сайёҳони хориҷӣ, ки боиси коҳиши эътимоди онҳо ба хизматрасониҳои сайёҳии Тоҷикистон мегардад.

- Набудани механизмҳои амалии амалисозии қарорҳои Ҳукумати ҚТ, аз қабili сертификатсияи хизматрасониҳо ва ташкили инфрасохтори муосир, ки самаранокии Стратегияи рушди сайёҳиро коҳиш медиҳад [5-М].

Барои такмили танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон ва бартараф кардани камбудии мавҷуда тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Қабули санадҳои махсуси танзимкунандаи АИБ: Таҳия ва

қабули санадҳои махсус барои танзими ШХП ва ШМ, ки меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон, инчунин ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷиро дар бар гиранд.

2. Мутобиқсозӣ ба стандартҳои байналмилалӣ: Мутобиқгардонидани қонунгузориҳои миллӣ ба тавсияҳои СҚТ ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабили Конвенсияи ССВ, барои таъмини шаффофият, сифати хизматрасониҳо ва ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо.

3. Такмили ҳимояи истеъмолкунандагон: Таҳияи механизмҳои муассири ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ дар доираи Қонуни ҚТ “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” ва қабули санадҳои махсус барои танзими муносибатҳои байналмилалӣ.

4. Таҳияи механизмҳои амалии амалисозӣ: Ташкили марказҳои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ, системаҳои бронкунии онлайн ва оmodасозии мутахассисони касбӣ барои таъмини самаранокии қарорҳои Ҳукумати ҚТ, аз қабили № 239 ва № 631.

5. Таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ: Афзоиши шумораи шартномаҳои байналмилалӣ бо кишварҳои пешрафта ва амалисозии созишномаҳои мавҷуда, аз қабили Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай, барои соддагардонии раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ[2-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Тадқиқоти мазкур, ки ба омӯзиши асосҳои ҳуқуқии танзими сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пешниҳоди роҳҳои такмили он бахшида шудааст, як қатор натиҷаҳои амалиро ба даст овард, ки метавонанд барои рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон истифода шаванд. Натиҷаҳои тадқиқот камбудҳои қонунгузори милли, зарурати мутобиқсозии он ба стандартҳои байналмилалӣ ва аҳамияти шартномаҳои байналмилалиро дар рушди сайёҳии байналмилалӣ муайян карданд [Сангинов, 138, 50; Сангинзод, 109, 100]. Бо мақсади истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва мусоидат ба рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон, тавсияҳои зерин пешниҳод карда мешаванд. Ин тавсияҳо ба мақомоти давлатӣ, субъектҳои хизматрасонии сайёҳӣ, муассисаҳои таълимӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор нигаронида шуда, ба афзоиши сафарҳои байналмилалӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо ва таҳкими обрӯи Тоҷикистон ҳамчун макони сайёҳии байналмилалӣ мусоидат мекунанд.

1. Қабули санадҳои махсуси танзимкунандаи аҳдҳои иқтисодӣ беруна (АИБ)

Барои таъмини шаффофият ва самаранокии муносибатҳои шартномавӣ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ зарур аст, ки санадҳои махсуси меъёрии ҳуқуқӣ барои танзими шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ (ШХП) ва миёнравӣ (ШМ) қабул карда шаванд. Ин санадҳо бояд:

- Меъёрҳои дақиқ барои муайян кардани масъулияти туроператорҳо, турагентҳо ва хизматрасонон дар доираи АИБ муқаррар намоянд.

- Талаботи сифати хизматрасониҳо, аз қабилӣ истиқомат дар меҳмонхонаҳо, роҳбаладӣ, нақлиёт ва чорабиниҳои фарҳангиро, ки ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ бошанд, муайян кунанд.

- Механизмҳои ҷимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷиро, аз ҷумла тартиби ҳалли баҳсҳо ва ҷуброни зиён, пешбинӣ намоянд.

Амалӣ кардан:

- Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҚТ лоиҳаи қонун ё низомномаи махсус оид ба танзими АИБ дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таҳия намояд.

- Меъёрҳои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ, ки ба тавсияҳои СҚТ мутобиқанд, ҷорӣ карда шаванд.

- Марказҳои машваратӣ барои ҷимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ таъсис дода шаванд, ки ба ҳалли баҳсҳои ҳуқуқӣ мусоидат намоянд.

2. Мутобиқсозии қонунгузориҳои миллий ба стандартҳои байналмилалӣ

Қонунгузориҳои миллий, аз ҷумла Кодекси маданияи ҚТ ва Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ”, бояд ба тавсияҳои СҚТ ва санадҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ Конвенсияи байналмилалӣ оид ба шартномаҳои сайёҳӣ (CCV, 1970), мутобиқ гардонида шаванд. Ин амал барои таъмини шаффофият, сифати хизматрасониҳо ва рақобатпазирии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ муҳим аст.

Амалӣ кардан:

- Тағйиру иловаҳо ба Кодекси маданияи ҚТ ва Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” ворид карда шаванд, ки меъёрҳои мушаххас барои танзими АИБ, ҷимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ ва сертификатсияи хизматрасониҳоро дар бар гиранд.

- Тоҷикистон ба Конвенсияи CCV ҳамроҳ шуда, меъёрҳои онро ба қонунгузориҳои миллий ворид намояд.

- Гурӯҳи корӣ бо иштироки мутахассисони байналмилалӣ таъсис дода шавад, ки мутобиқсозии қонунгузориро ба стандартҳои СҚТ назорат кунад.

3. Таҳияи барномаҳои омодаسازی мутахассисони касбӣ

Рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон ба омодаسازی мутахассисони касбӣ, аз қабили роҳбаладон, менеҷерҳои сайёҳӣ, мутахассисони маркетинг ва кормандони меҳмонхонаҳо, вобаста аст. Набудани кадрҳои баландхаттисос боиси паст шудани сифати хизматрасониҳо ва коҳиши ҷаззобияти кишвар барои сайёҳони хориҷӣ мегардад.

Амалӣ кардан:

- Барномаҳои таълимии муосир дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон, аз қабили Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, барои омодаسازی мутахассисони соҳаи сайёҳии байналмилалӣ таҳия карда шаванд.

- Курсҳои кӯтоҳмуддати омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва малакаҳои касбӣ барои роҳбаладон ва кормандони меҳмонхонаҳо ташкил карда шаванд.

- Ҳамкориҳо бо муассисаҳои таълимии хориҷӣ, аз қабили Гурҷистон ва Туркия, барои мубодилаи таҷриба ва омодаسازی кадрҳо таҳким дода шаванд.

4. Ташкили инфрасохтори муосир

Набудани инфрасохтори муосир, аз қабили меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ, марказҳои конференсӣ, роҳҳои беҳавф ва системаҳои бронкунии онлайн, яке аз монеаҳои асосии рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон мебошад. Ташкили инфрасохтори муосир тавассути ҷалби сармояи хориҷӣ ва амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ метавонад ҷаззобияти кишварро барои сайёҳони

хориҷӣ афзоиш диҳад.

Амалӣ кардан:

- Лоиҳаҳои сармоягузори хориҷӣ дар доираи шартномаҳо, аз қабili Созишнома бо Корпоратсияи Байналмилалии Молиявӣ [221], барои ташкили меҳмонхонаҳои сатҳи байналмилалӣ ва марказҳои конфронсӣ дар минтақаҳои сайёҳии Помир ва Роғун амалӣ карда шаванд.

- Системаҳои бронкунии онлайнӣ муосир, ки ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқанд, таҳия ва ҷорӣ карда шаванд.

- Роҳҳои беҳавф ва инфрасохтори нақлиётӣ дар минтақаҳои дурдасти сайёҳӣ, аз қабili Помир ва Фон, бо дастгирии сармояи хориҷӣ такмил дода шаванд.

5. Афзоиши шумораи шартномаҳои байналмилалӣ

Шартномаҳои байналмилалӣ, аз қабili созишномаҳои дуҷониба бо Гурҷистон, Туркия, Қатар ва Созмони ҳамкории Шанхай дар рушди сайёҳии байналмилалӣ нақши муҳим доранд. Афзоиши шумораи ин шартномаҳо ва такмили амалисозии онҳо метавонад ба соддагардонии раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат намояд.

Амалӣ кардан:

- Шартномаҳои дуҷонибаи нав бо кишварҳои пешрафта дар соҳаи сайёҳӣ, аз қабili Италия, Испания ва Чин, баста шаванд, ки ба соддагардонии раводид, мубодилаи таҷриба ва ташкили чорабиниҳои муштарак нигаронида шуда бошанд.

- Механизмҳои амалии амалисозии шартномаҳои мавҷуда, аз қабili ташкили марказҳои иттилоотии муштарак бо кишварҳои шарик, таҳия карда шаванд.

- Чорабиниҳои фарҳангӣ ва тиҷоратӣ, аз қабili фестивалҳо ва

намоишгоҳҳо, дар доираи шартномаҳои байналмилалӣ ташкил карда шаванд, то ҷаззобияти Тоҷикистон барои сайёҳони хориҷӣ афзоиш ёбад.

6. Таҳкими фаъолияти Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҚТ

Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати ҚТ ҳамчун мақоми асосии танзимкунандаи соҳаи сайёҳии байналмилалӣ бояд фаъолияти худро дар самти амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 декабр 2022, № 631) таҳким бахшад.

Амалӣ кардан:

- Кумитаи рушди сайёҳӣ бо мутахассисони байналмилалӣ ҳамкорӣ намуда, лоиҳаҳои такмили қонунгузорӣ ва инфрасохторро амалӣ созад.

- Барномаҳои таблиғотии байналмилалӣ барои пешбурди захираҳои сайёҳии Тоҷикистон, аз қабili Помир ва Роғун, дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ таҳия карда шаванд.

- Фаъолияти Кумита бо мақомоти маҳаллӣ ва субъектҳои хусусӣ ҳамоҳанг карда шавад, то самаранокии амалисозии лоиҳаҳои сайёҳӣ афзоиш ёбад.

Амалисозии тавсияҳои пешниҳодшуда метавонад ба рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон таъсири мусбат расонад:

- Афзоиши сафарҳои байналмилалӣ: Такмили қонунгузорӣ, ташкили инфрасохтори муосир ва соддагардонии раводид тавассути шартномаҳои байналмилалӣ метавонад шумораи сайёҳони хориҷиро афзоиш диҳад.

- Ҷалби сармояи хориҷӣ: Танзими муассири АИБ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ метавонад сармояи хориҷиро барои

ташкили меҳмонхонаҳо, марказҳои конференсӣ ва инфрасохтори нақлиётӣ ҷалб намояд.

- Баланд шудани сифати хизматрасониҳо: Қабули меъёрҳои сертификатсия ва омодагии мутахассисони касбӣ метавонад сифати хизматрасониҳоро баланд бардорад, ки рақобатпазирии Тоҷикистонро дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ афзоиш медиҳад.

- Таҳкими обрӯи Тоҷикистон: Кам кардани баҳсҳои ҳуқуқӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо метавонад обрӯи Тоҷикистонро ҳамчун макони сайёҳии байналмилалӣ баланд бардорад.

РҮЙХАТИ АДАБИЁТ

1. Абрамова, Н. В. Договоры поручения, комиссии. Агентские договоры: [2-е изд., перераб.] / Н. В. Абрамова. — М.: ООО ИИА «Налог Инфо», ООО «Статус-Кво 97», 2006. — 208 с.
2. Актуальные проблемы гражданского права: сб. ст. Вып. 5 / под ред. В. В. Витрянского. — М.: Статут, 2002. — 320 с.
3. Александрова, А. Ю. Международный туризм: учебник / А. Ю. Александрова. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 464 с.
4. Алфорова, О. В. Агентирование в гражданском праве России и странах «общего права» // Некоторые вопросы договорного права России и зарубежных стран: тр. аспирантов и молодых ученых / под ред. Т. Е. Абовой. — М.: Институт государства и права РАН, 2003. — С. 45–67.
5. Антипина, Е. Б. К вопросу об унификации и стандартизации понятий в туризме / Е. Б. Антипина, А. А. Терещенко // Туризм: право и экономика. — 2004. — № 3. — С. 5–8.
6. Ануфриева, Л. П. Международное частное право: в 3 т. Т. 2. Особенная часть: учебник / Л. П. Ануфриева. — 2-е изд., перераб. — М.: БЕК, 2002. — 656 с.
7. Афанасьева, Е. Г. Право и предпринимательство (зарубежный опыт): сб. обзоров и рефератов / Е. Г. Афанасьева; РАН ИНИОН. — М.: ИНИОН РАН, 2003. — С. 69–70.
8. Ахрименко, М. А. Концепции гибкого подхода к определению права, подлежащего применению к договорам в современном коллизионном праве государств Западной Европы и США: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. А. Ахрименко. — М.: МГУ, 2006. — 24 с.
9. Баринов, Н. А. Услуги (социально-правовой аспект) / Н. А. Баринов. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2001. — 184 с.

10. Бахин, С. В. Субправо (международные своды контрактного права) / С. В. Бахин. — СПб.: Юридический центр «Пресс», 2002. — 412 с.
11. Бергман, В. О реформе обязательственного права Германии / В. Бергман // Вестник ВАС РФ. — 2003. — № 10. — С. 45–62.
12. Биржаков, М. Б. Введение в туризм: [5-е изд.] / М. Б. Биржаков. — СПб.: Герда, 2003. — 320 с.
13. Богуславский, М. М. Международное частное право: учебник / М. М. Богуславский. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2004. — 608 с.
14. Большой глоссарий терминов международного туризма / под ред. М. Б. Биржакова, В. И. Никифорова. — СПб.: Герда, Невский фонд, 2002. — 528 с.
15. Борисов, К. Г. Международный туризм и право: учеб. пособие / К. Г. Борисов. — М.: НИМП, 1999. — 208 с.
16. Брагинский, М. И. Договор подряда и подобные ему договоры / М. И. Брагинский. — М.: Статут, 1999. — 256 с.
17. Брагинский, М. И. Договорное право. Книга первая: Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — 2-е изд. — М.: Статут, 2005. — 848 с.
18. Брагинский, М. И. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М.: Статут, 2005. — 736 с.
19. Bagheri, M. International Contracts and National Economic Regulation. Dispute Resolution through International Commercial Arbitration / M. Bagheri. — The Hague: Kluwer Law International, 2000. — 159 p.
20. Вилкова, Н. Г. Типовой коммерческий агентский контракт МТП: Публикация № 644 / Н. Г. Вилкова. — М.: Консалтбанкир, 2005. — 84 с.

21. Волков, Ю. Ф. Законодательные основы гостиничного сервиса: учебник / Ю. Ф. Волков. — Ростов н/Д: Феникс, 2003. — 352 с.
22. Волошин, Н. И. Правовое регулирование в туризме: учебник / Н. И. Волошин. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Советский спорт, 2004. — 376 с.
23. Гаврильчак, И. Н. Основные принципы организации и развития международного туризма: монография / И. Н. Гаврильчак. — СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. — 280 с.
24. Галенская, Л. Н. Действие общих принципов международного права в сфере международного частного права / Л. Н. Галенская // Журнал международного частного права. — 1995. — № 4 (10). — С. 6–12.
25. Галушина, И. Н. Агентский договор: сравнительно-правовой анализ регулирования в российском и англо-американском гражданском праве / И. Н. Галушина // Международное публичное и частное право. — 2005. — № 1 (22). — С. 19–23.
26. Герчикова, И. Н. Деловая этика и регулирование международной коммерческой практики: учеб. пособие / И. Н. Герчикова. — М.: Консалтбанкир, 2002. — 352 с.
27. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник / под ред. Е. А. Васильева, А. С. Комарова. — М.: Международные отношения, 2004. — 560 с.
28. Гражданское право России. Обязательственное право: курс лекций / под ред. О. Н. Садикова. — М.: Юристъ, 2004. — 704 с.
29. Гражданское право. Часть вторая: учебник / под ред. В. П. Мозолина. — М.: Юристъ, 2004. — 672 с.
30. Гражданское право: учебник: в 3 т. Т. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — 6-е изд. — М.: ТК Велби, Проспект, 2005. — 784 с.

31. Гришин, А. В. Коммерческое представительство в предпринимательской деятельности и его правовая защита (гражданско-правовой и уголовно-правовой аспекты): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Гришин. — М.: МГУ, 2001. — 26 с.
32. Дроздов, И. А. Обслуживание вещей в системе гражданско-правовых отношений обслуживания / И. А. Дроздов // Правоведение. — 2002. — № 5 (244). — С. 185–186.
33. Дюмулен, И. И. Международная торговля услугами / И. И. Дюмулен. — М.: Экономика, 2003. — 288 с.
34. Егоров, А. В. Агентский договор: опыт сравнительного анализа законодательных и теоретических конструкций // Ежегодник сравнительного правоведения. 2002 год. — М.: НОРМА, 2003. — С. 78–102.
35. Егоров, А. В. Понятие посредничества в гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Егоров. — М.: МГУ, 2002. — 24 с.
36. Егоров, А. В. Предмет договора комиссии // Актуальные проблемы гражданского права: сб. ст. Вып. 5 / под ред. В. В. Витрянского. — М.: Статут, 2002. — С. 123–145.
37. Енджейчик, И. Современный туристский бизнес. Экостратегии в управлении фирмой / И. Енджейчик; пер. с пол. под ред. И. Д. Рудинского. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 256 с.
38. Ерпылева, Н. Ю. Актуальные проблемы теории и практики международного транспортного права / Н. Ю. Ерпылева // Адвокат. — 2003. — № 2. — С. 33–54.
39. Ерпылева, Н. Ю. Понятие, форма и порядок заключения международных коммерческих контрактов / Н. Ю. Ерпылева // Внешнеторговое право. — 2005. — № 2. — С. 12–14.
40. European Private Law. Vol. II / ed. by Jurgen Basedow. — The Hague: Kluwer Law International, 2000. — P. 95–117.

41. Звеков, В. В. Международное частное право: учебник / В. В. Звеков. — 2-е изд. — М.: Юристъ, 2004. — 560 с.
42. Зенин, И. А. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учеб. пособие / И. А. Зенин. — М.: Высшее образование, 2008. — 432 с.
43. Зорин, И. В. Энциклопедия туризма: справочник / И. В. Зорин, В. А. Квартальное. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 368 с.
44. Зыкин, И. С. Внешнеэкономические операции: право и практика / И. С. Зыкин. — М.: Международные отношения, 1994. — 304 с.
45. Зыкин, И. С. Договор во внешнеэкономической деятельности / И. С. Зыкин. — М.: Международные отношения, 1990. — 256 с.
46. Иванов, А. П. Правовое регулирование международных туристских отношений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. П. Иванов. — М.: МГУ, 1974. — 22 с.
47. Иоффе, О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. — М.: Юридическая литература, 1975. — 880 с.
48. Кабалкин, А. Ю. Сфера обслуживания: гражданско-правовое регулирование / А. Ю. Кабалкин. — М.: Юридическая литература, 1972. — 216 с.
49. Канашевский, В. А. Внешнеэкономические сделки: правовое регулирование / В. А. Канашевский. — М.: Международные отношения, 2003. — 416 с.
50. Карпычев, М. В. Проблемы гражданско-правового регулирования представительства в коммерческих отношениях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Карпычев. — М.: МГУ, 2002. — 25 с.
51. Карсакова, Н. А. Теория *lex mercatoria* в учении права и практике: дис. ... канд. юрид. наук / Н. А. Карсакова. — М.: МГУ, 2006. — 180 с.

52. Кванина, В. В. Договор на оказание возмездных услуг / В. В. Кванина. — Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2002. — 160 с.
53. Кисель, И. В. Обязательства с участием третьих лиц: дис. ... канд. юрид. наук / И. В. Кисель. — М.: МГУ, 2002. — 190 с.
54. Ковалевская, Н. С. Договор в пользу третьих лиц-граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. С. Ковалевская. — Л.: ЛГУ, 1988. — 22 с.
55. Кодекс гражданский Германии: закон / пер. с нем. В. Бергман; науч. ред. А. Л. Маковский и др. — 2-е изд., доп. — М.: Волтерс Клувер, 2006. — 816 с.
56. Кодекс гражданский Российской Федерации. Части 1, 2, 3 и 4. — М.: ТК Велби, Проспект, 2007. — 720 с.
57. Кодекс гражданский Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаев; под ред. А. Довгерта. — К.: Истина, 2006. — 1008 с.
58. Кодекс единый торговый: официальный текст / науч. ред. и коммент. С. Н. Лебедева. — М.: Междунар. центр финансово-экон. развития, 1996. — С. 47–54.
59. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: [Қонуни ҶТ аз 24 декабр 2022, № 1918] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. — № 12.
60. Комаров, А. С. Договоры о коммерческом представительстве: учеб.-метод. пособие / А. С. Комаров. — М.: Юридическая литература, 1994. — 128 с.
61. Комаров, А. С. Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2004 / А. С. Комаров; пер. с англ. — М.: Статут, 2006. — 735 с.
62. Коммерческое право зарубежных стран: учеб. пособие / под ред. В. Ф. Попондопуло. — СПб.: Питер, 2004. — 416 с.

63. Конвенсияи Венаи СММ оид ба шартномаи хариду фурӯши байналмилалии мол: [Қабул 11 апрели 1980] // United Nations Treaty Series, 1980. — Vol. 1489. — P. 3.

64. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон: [Қабул 6 ноябри 1994, бо тағйирот то 22 майи 2016] // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

65. Кох, Х. Международное частное право и сравнительное правоведение / Х. Кох, У. Магнус, П. Винклер фон Моренфельс. — М.: Международные отношения, 2001. — 480 с.

66. Красавчиков, О. А. Сфера обслуживания: гражданско-правовой аспект // Гражданское право и сфера обслуживания: межвуз. сб. науч. тр. — Свердловск: Изд-во УрГУ, 1984. — С. 15–32.

67. Кудашкин, В. В. Актуальные вопросы международного частного права / В. В. Кудашкин. — М.: Волтерс Клувер, 2004. — 304 с.

68. Кузнецов, С. А. Коммерческое представительство по российскому гражданскому праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. А. Кузнецов. — Краснодар: КубГУ, 2004. — 24 с.

69. Кулагин, М. И. Предпринимательство и право: опыт Запада / М. И. Кулагин. — М.: Дело, 1992. — 176 с.

70. Кухарев, А. М. Некоторые вопросы договора в пользу третьего лица / А. М. Кухарев // Гражданское право. — 2004. — № 2. — С. 31–32.

71. Ласкина, Н. В. Международное торговое право: курс лекций: учебник для вузов / Н. В. Ласкина. — М.: Экзамен, 2004. — 384 с.

72. Лунц, Л. А. Внешнеторговая купля-продажа (коллизийные вопросы) / Л. А. Лунц. — М.: Юридическая литература, 1972. — 256 с.

73. Лунц, Л. А. Курс международного частного права: в 3 т. / Л. А. Лунц. — М.: Спарк, 2002. — 1056 с.

74. Магомедов, Ш. М. Рынок туристских услуг: проблемы и пути развития / Ш. М. Магомедов, А. М. Чилилов. — М.: Изд-во МПГУ, 2003. — 208 с.

75. Мазаев, Р. И. Актуальные вопросы применения Принципов международных коммерческих договоров и Принципов европейского договорного права / Р. И. Мазаев // Международное публичное и частное право. — 2004. — № 6 (21). — С. 16–19.

76. Малкин, О. Ю. Автономия воли во внешнеэкономических сделках: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Ю. Малкин. — М.: МГУ, 2005. — 26 с.

77. Маринин, М. М. Туристские формальности и безопасность в туризме / М. М. Маринин. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 208 с.

78. Международная конвенция о туристических договорах (CCV): [Принята 23 апреля 1970 г., Брюссель] // United Nations Treaty Series, 1970. — Vol. 1035. — P. 167.

79. Международное коммерческое право: учеб. пособие / под ред. В. Ф. Попондопуло. — М.: Омега-Л, 2006. — 464 с.

80. Международное частное право: сб. нормативных актов / сост. Г. К. Дмитриева, М. В. Филимонова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Проспект, 2006. — 672 с.

81. Международное частное право. Современные проблемы. — М.: Юридическая литература, 1994. — 304 с.

82. Международное частное право: иностранное законодательство / предисл. А. Л. Маковского; сост. и науч. ред. А. Н. Жильцов, А. И. Муранов. — М.: Статут, 2002. — 892 с.

83. Международное частное право: учебник для вузов / под ред. Н. И. Марышевой. — М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2000. — 512 с.

84. Международное частное право: учебник / под ред. Г. К. Дмитриевой. — 2-е изд., перераб. — М.: ТК Велби, Проспект, 2004. — 688 с.
85. Международный туризм: правовые акты / сост. Н. И. Волошин. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 400 с.
86. Менеджмент туризма. Туризм как вид деятельности: учебник / под ред. И. В. Зорина. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 320 с.
87. Монастырский, Ю. Э. Господствующие доктрины коллизионного права в США: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. Э. Монастырский. — М.: Институт государства и права РАН, 1999. — 24 с.
88. Морозова, Ю. Г. Оговорка о публичном порядке в международном частном праве: понятие и современный порядок применения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. Г. Морозова. — М.: МГУ, 2001. — 26 с.
89. Мосс, Д. К. Автономия воли в практике международного коммерческого арбитража / Д. К. Мосс. — М.: Юридическая литература, 1996. — 208 с.
90. Мусин, В. А. Международные торговые контракты / В. А. Мусин. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. — 192 с.
91. Новицкий, И. Б. Римское право / И. Б. Новицкий. — М.: Ассоциация «Гуманитарное знание», ТЕИС, 1996. — 245 с.
92. Организация туризма: учеб. пособие / под общ. ред. Н. И. Кабушкина. — Минск: Новое знание, 2003. — С. 512–541.
93. Осакве, К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части: учеб.-практ. пособие / К. Осакве. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Дело, 2002. — 336 с.
94. Ошноков, А. Н. Гражданско-правовые договоры в сфере международного туризма: дис. ... канд. юрид. наук / А. Н. Ошноков. — М.: МГУ, 2002. — 180 с.

95. Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Л. И. Скворцова. — 25-е изд., перераб. и доп. — М.: Оникс, Мир и образование, 2006. — 976 с.

96. Парций, Я. Е. Научно-практический комментарий Закона «Об основах туристской деятельности в РФ» / Я. Е. Парций. — М.: Фонд «Правовая культура», 1998. — 208 с.

97. Парций, Я. Е. Федеральный закон «Об основах туристской деятельности в Российской Федерации» (научный комментарий статей) / Я. Е. Парций // Хозяйство и право. — 1998. — № 7. — С. 26–28.

98. Писаревский, Е. Л. Правовая природа туроператорской деятельности / Е. Л. Писаревский // Туризм: право и экономика. — 2004. — № 2. — С. 15–20.

99. Писаревский, Е. Л. Туристская деятельность: проблемы правового регулирования / Е. Л. Писаревский. — Владивосток: НОУ «Институт международного туризма», 1999. — 160 с.

100. Писаревский, Е. Л. Законодательство в сфере туризма: состояние и перспективы / Е. Л. Писаревский, Н. Н. Губенко // Туризм: право и экономика. — 2003. — № 1. — С. 10–15.

101. Польников, В. В. Проблемы правового регулирования предпринимательской деятельности иностранных юридических лиц на территории РФ: дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Польников. — М.: МГУ, 2003. — 190 с.

102. Попондопуло, В. Ф. Коммерческое (предпринимательское) право: учебник / В. Ф. Попондопуло. — М.: Юрист, 2003. — 624 с.

103. Право Европейского Союза: учебник для вузов / под ред. С. Ю. Кашкина. — М.: Юрист, 2002. — 432 с.

104. Правовые аспекты деятельности гостиничных предприятий. Охрана труда / Н. П. Куракина и др. — М.: [б. и.], 2003. — 208 с.

105. Правила торговли. — М.: ТК Велби, Проспект, 2005. — 320 с.

106. Рябников, С. Ю. Агентские соглашения во внешнеэкономических связях / С. Ю. Рябников. — М.: Юридическая литература, 1992. — 144 с.

107. Рясенцев, В. А. Законные представители по советскому гражданскому праву / В. А. Рясенцев // Социалистическая законность. — 1947. — № 2. — С. 12–18.

108. Садиков, О. Н. Правовое регулирование международных перевозок / О. Н. Садиков. — М.: Юридическая литература, 1981. — 288 с.

109. Сангинзод, Д. Ш. Пешвои миллат ва соли маърифати ҳуқуқӣ: монография / Д. Ш. Сангинзод, К. Ш. Сангинов. — Душанбе: Балоғат, 2024. — 304 с.

110. Сангинзод, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимию методӣ / Д. Ш. Сангинзод, С. Искандари. — Душанбе, 2022. — 400 с.

111. Сангинзод, Д. Ш. Предпринимательское право Республики Таджикистан: учеб. пособие / Д. Ш. Сангинзод, С. Искандари. — Душанбе, 2022. — 500 с.

112. Сангинов, Д. Ш. Асосҳои ҳуқуқии туризми экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Экологические проблемы и рациональное использование природных ресурсов: материалы респ. науч. конф., Душанбе, 2012. — Душанбе: Типография ТНУ, 2012. — С. 39–41.

113. Сангинов, Д. Ш. Виды рисков в туристической деятельности // Ҷавонон ва илми муосир: сб. науч.-теорет. ст. респ. конф. молодых ученых, посвященной 1310-летию Имама Аъзама, Душанбе, 2010. — Душанбе: САМТ, 2010. — С. 112–122.

114. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о видах туризма [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2012. — 10 сентября. — URL:

http://www.portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1347254760 (дата обращения: 29.04.2025).

115. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о международной гарантии туристической деятельности / Д. Ш. Сангинов // Жизнь и закон. — 2010. — № 1. — С. 61–78.

116. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о понятии договора в сфере туристической деятельности // Проблемы развития гражданского законодательства Республики Таджикистан. — Душанбе: Ирфон, 2009. — С. 457–473.

117. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о понятии договора туристического обслуживания / Д. Ш. Сангинов // Давлат ва ҳуқуқ. — 2008. — № 1. — С. 37–45.

118. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о понятии и видах социально-культурных услуг [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2012. — 15 апреля. — URL: http://www.portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1334472720 (дата обращения: 29.04.2025).

119. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о правовом статусе туриста в туристической деятельности / Д. Ш. Сангинов // Паёми ДМТ. — 2010. — № 1 (57). — С. 78–83.

120. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о правовом статусе туроператора и турагента / Д. Ш. Сангинов // Паёми ДМТ. — 2010. — № 2 (58). — С. 87–92.

121. Сангинов, Д. Ш. К вопросу об ответственности в сфере туристической деятельности / Д. Ш. Сангинов // Известия АН Республики Таджикистан. Сер.: Философия и право. — 2010. — № 1. — С. 240–250.

122. Сангинов, Д. Ш. К вопросу об туристической деятельности как объекта гражданско-правового регулирования / Д. Ш. Сангинов // Давлат ва ҳуқуқ. — 2009. — № 2. — С. 97–98.

123. Сангинов, Д. Ш. К вопросу о туристской деятельности как объект правового регулирования // 10-лет Гражданскому кодексу Республики Таджикистан. — Душанбе: Ирфон, 2010. — С. 185–209.

124. Сангинов, Д. Ш. Конституционные основы государственного регулирования туризма в период независимости в Республике Таджикистан // Нақши Конститутсия дар инкишофи соҳаҳои ҳуқуқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конф. илмӣ-назариявӣ / под ред. А. Д. Диноршоев. — Душанбе: Эксклюзив, 2012. — С. 31–47.

125. Сангинов, Д. Ш. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашмаи асосии ҳуқуқи сайёҳӣ // Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва амалия: маводи конф. респ. илм.-практ., Душанбе, 29 ноября 2009. — Душанбе: Шуҷоиён, 2009. — С. 183–189.

126. Сангинов, Д. Ш. Назаре ба ҷанбаҳои таърихии ҳуқуқи сайёҳӣ / Д. Ш. Сангинов // Ба қуллаҳои дониш. — 2012. — № 10 (1312). — С. 15.

127. Сангинов, Д. Ш. Назаре ба пайдоиши институти нави ҳуқуқ — «Ҳуқуқи сайёҳӣ» дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д. Ш. Сангинов // Қонунгузор. — 2012. — № 1. — С. 68–84.

128. Сангинов, Д. Ш. Национальные и международные правовые гарантии туристической деятельности в Республике Таджикистан // Нақши ДДМТ дар тайёркунии мутахассисони ҳуқуқшинос ва рушди илми ҳуқуқ: маводи конф. респ. илм.-практ., Душанбе, 30 июня 2008. — Душанбе: Эҷод, 2008. — С. 76–81.

129. Сангинов, Д. Ш. Необходимость использования «Паблик рилейшнз» в туристической деятельности [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2010. — 5 декабря. — URL: <http://www.portalus.ru> (дата обращения: 29.04.2025).

130. Сангинов, Д. Ш. Необходимость составления должностной инструкции для работников туристической отрасли // Чавонон ва илми муосир: сб. науч.-теорет. ст. респ. конф. молодых ученых, посвященной Году образования и технического знания, Душанбе, 2010. — Душанбе: САМТ, 2010. — С. 127–131.

131. Сангинов, Д. Ш. Нигоҳ дор, барқарор бикун, зарар нарасон / Д. Ш. Сангинов // Чавонони Тоҷикистон. — 2010. — № 29 (9144). — С. 6.

132. Сангинов, Д. Ш. О некоторых вопросах качества Закона РТ «О туризме» // Язык и качество закона: материалы респ. науч.-практ. конф., Душанбе, 22 июня 2010 / под ред. М. З. Рахимова. — Душанбе: Шуҷоиён, 2010. — С. 277–296.

133. Сангинов, Д. Ш. О значение туристической деятельности в правовом регулировании // Маҷмӯаи корҳои илмӣ олимони ҷавони факултети ҳуқуқшиносии ДДМТ: Нашри № 2. — Душанбе: Эҷод, 2007. — С. 104–113.

134. Сангинов, Д. Ш. Общее положение о социально-культурных услугах [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2012. — 10 января. — URL: http://www.portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1326181680 (дата обращения: 29.04.2025).

135. Сангинов, Д. Ш. Права и обязанности туриста в туристских правоотношениях [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2007. — 20 ноября. — URL: <http://www.portalus.ru> (дата обращения: 29.04.2025).

136. Сангинов, Д. Ш. Правовое положение туриста в туристской деятельности: учеб. пособие / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. — 268 с.

137. Сангинов, Д. Ш. Правовое регулирование отношений в сфере оказания социально-культурных услуг: монография / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: ЭР-граф, 2014. — 208 с.

138. Сангинов, Д. Ш. Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: ТНУ, 2010. — 193 с.

139. Сангинов, Д. Ш. Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан: проблемы и пути их решения: монография / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: [б. и.], 2010. — 180 с.

140. Сангинов, Д. Ш. Правовое регулирование туризма в мире [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2009. — 5 мая. — URL: <http://www.portalus.ru> (дата обращения: 29.04.2025).

141. Сангинов, Д. Ш. Роль ВТО в развитии туризма Таджикистана // Маводи Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «20-солагии аъзошавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони Милали Муттаҳид» / под ред. М. З. Рахимова. — Душанбе: [б. и.], 2013. — С. 237–252.

142. Сангинов, Д. Ш. Становление и развитие законодательства в области туристической деятельности в Республике Таджикистан / Д. Ш. Сангинов // Вестник Цивилистики. — 2009. — № 1. — С. 83–99.

143. Сангинов, Д. Ш. Сущность и цели туристической деятельности в жизни человека / Д. Ш. Сангинов // Ҳуқуқшинос. — 2008. — № 25 (36). — С. 11.

144. Сангинов, Д. Ш. Таджикистан — «Рай» для туристов / Д. Ш. Сангинов // Ҳуқуқшинос. — 2009. — № 28 (39). — С. 8.

145. Сангинов, Д. Ш. Таджикистан — «Рай» для туристов [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2009. — 22 ноября. — URL: <http://www.portalus.ru> (дата обращения: 29.04.2025).

146. Сангинов, Д. Ш. Туризм в Республике Таджикистан: теория и практика правового регулирования: монография / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: ЭР-граф, 2013. — 304 с.

147. Сангинов, Д. Ш. Туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография / Д. Ш. Сангинов. — Техрон: [б. и.], 2014. — 400 с. (на перс. яз.).

148. Сангинов, Д. Ш. Турист как субъект туристской деятельности // Чавонон ва илми муосир: сб. науч.-теорет. ст. респ. конф. молодых ученых, посвященной 1310-летию Имама Аъзама, Душанбе, 2010. — Душанбе: САМТ, 2010. — С. 38–52.

149. Сангинов, Д. Ш. Туристический продукт как объект предпринимательского правового регулирования: понятие, история и существующие проблемы [Электронный ресурс] / Д. Ш. Сангинов // Порталус. — 2009. — 10 апреля. — URL: <http://www.portalus.ru> (дата обращения: 29.04.2025).

150. Сангинов, Д. Ш. Туроператор и турагент как субъекты туристической деятельности // Маҷмуаи қорҳои илмӣ олимони ҷавони факултети ҳуқуқшиносии ДМТ: Нашри № 1 (3). — Душанбе: Эҷод, 2008. — С. 37–47.

151. Сангинов, Д. Ш. Ҳоло ҳам монеаҳо дар рушди соҳибқорӣ бисёранд / Д. Ш. Сангинов // Ба қуллаҳои дониш. — 2011. — № 12. — С. 12.

152. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи инсон ба истироҳат (дар мисоли сайёҳӣ) // Масоили назариявӣ ва амалии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маҷмӯи конф. илм.-практ., Душанбе, 2011. — Душанбе: [б. и.], 2011. — С. 123–129.

153. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимӣ / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: ЭР-граф, 2012. — 500 с.

154. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимӣ / Д. Ш. Сангинов, И. З. Саъдиев. — Душанбе: ЭР-граф, 2014. — 128 с.
155. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимӣ / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: ЭРграф, 2021. — 228 с.
156. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимию методӣ / Д. Ш. Сангинов, Н. И. Муминов, З. Г. Воҳидов. — Душанбе: [б. и.], 2016. — 458 с.
157. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон: санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ: воситаи таълимию амалӣ / сост. Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: ЭР-граф, 2012. — 320 с.
158. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ / Д. Ш. Сангинов. — Душанбе: [б. и.], 2019. — 619 с.
159. Сангинов, Д. Ш., Мавлоназаров, О. А. Ҳуқуқ ва ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон: воситаи таълимӣ / Д. Ш. Сангинов, О. А. Мавлоназаров. — Душанбе: [б. и.], 2012. — 100 с.
160. Сапрунова, В. Б. Рынок туризма в Западной Европе: тенденции развития (1945–1990 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук / В. Б. Сапрунова. — М.: МГУ, 1995. — 24 с.
161. Сапрыкин, С. Ю. Комментарий изменений к Закону об основах туристской деятельности в РФ / С. Ю. Сапрыкин. — М.: ГроссМедиа, РОСБУХ, 2007. — 208 с.
162. Свиридов, К. С. Правовое регулирование деятельности по оказанию туристических услуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / К. С. Свиридов. — СПб.: СПбГУ, 2003. — 24 с.
163. Сергеев, В. Договор об оказании международных туристских услуг / В. Сергеев // Хозяйство и право. — 1998. — № 7. — С. 45–50.

164. Сирик, Н. В. Договор оказания туристских услуг в гражданском праве России: дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Сирик. — М.: МГУ, 2001. — 180 с.

165. Скловский, К. И. Представительство в гражданском праве и процессе / К. И. Скловский. — Харьков: [б. и.], 1992. — 160 с.

166. Соколов, Ю. Н. Международный туризм и его правовое регулирование: учеб. пособие / Ю. Н. Соколов. — М.: Юридическая литература, 1969. — 144 с.

167. Сохновский, А. Ф. Правовое регулирование торгового посредничества в современном гражданском обороте: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Ф. Сохновский. — Саратов: СГУ, 1972. — 22 с.

168. Степанов, Д. И. Услуги как объект гражданских прав / Д. И. Степанов. — М.: Статут, 2005. — 304 с.

169. Стригунова, Д. П. Организация и осуществление международной воздушной перевозки туристов в рамках туристского обслуживания / Д. П. Стригунова // Современное право. — 2006. — № 3. — С. 64–69.

170. Сулаймонов, М. К. Хозяйственно-посреднические договоры услуг / М. К. Сулаймонов // Советское государство и право. — 1973. — № 3. — С. 45–50.

171. Терещенко, А. О некоторых недостатках в договорных отношениях туристских фирм с туристами / А. Терещенко // Туристический бизнес. — 1999. — № 1. — С. 30–31.

172. Типовой коммерческий агентский контракт МТП: Публикация № 644. — М.: Консалтбанкир, 2005. — 84 с.

173. Толстых, В. Л. Международное частное право: коллизионное регулирование / В. Л. Толстых. — СПб.: Юридический Центр Пресс, 2004. — 496 с.

174. Тынель, А. Курс международного торгового права / А. Тынель, Я. Функ, В. Хвален. — 2-е изд. — М.: Амалфея, 2000. — 512 с.

175. Ходорков, Л. Ф. Мировое гостиничное хозяйство / Л. Ф. Ходорков. — М.: ВКШ по иностр. туризму, 1991. — 208 с.

176. Ходыкин, Р. М. Новое в регулировании договорных обязательств в аспекте международного частного права / Р. М. Ходыкин // Вестник ВАС РФ. — 2003. — № 10. — С. 78–92.

177. Цветков, И. В. Внешнеторговые сделки: правоприменительная практика: практ. пособие / И. В. Цветков. — М.: ИД ФБК-Пресс, 2002. — 336 с.

178. Чеботарева, И. А. Сотрудничество государств по правовому регулированию международной туристской деятельности: дис. ... канд. юрид. наук / И. А. Чеботарева. — СПб.: СПбГУ, 2004. — 200 с.

179. Чешир, Дж. Международное частное право / Дж. Чешир, П. Норт; под ред. М. М. Богуславского. — М.: Прогресс, 1982. — 496 с.

180. Чудновский, А. Д. Управление индустрией туризма: учеб. пособие / А. Д. Чудновский, М. А. Жукова, В. С. Сенин. — М.: КНОРУС, 2004. — 448 с.

181. Шаповаленко, А. С. Агентский договор в системе посреднических сделок в российском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. С. Шаповаленко. — Краснодар: КубГУ, 2003. — 24 с.

182. Шарафутдинов, В. Н. О смысловой нагрузке понятия «туризм» / В. Н. Шарафутдинов // Туризм: право и экономика. — 2005. — № 2. — С. 10–15.

183. Шерстобитов, А. Е. Гражданско-правовое регулирование договорных отношений в сфере обслуживания / А. Е. Шерстобитов. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. — 208 с.

184. Шешенин, Е. Д. Классификация гражданско-правовых обязательств по оказанию услуг // Гражданское право и сфера обслуживания: межвуз. сб. науч. тр. — Свердловск: Изд-во УрГУ, 1984. — С. 45–60.

185. Шмиттгофф, К. М. Экспорт: право и практика международной торговли / К. М. Шмиттгофф. — М.: Юридическая литература, 1993. — 512 с.

186. Шутак, И. Д. Теория и практика оговорок в праве: система понятий. Терминологический словарь / И. Д. Шутак. — СПб.: [б. и.], 1999. — 160 с.

187. Щенникова, Л. В. Гражданско-правовое регулирование туризма в СССР / Л. В. Щенникова // Советское государство и право. — 1983. — № 8. — С. 65–70.

188. The European internal market and international trade: a legal analysis / by Piet Eeckhout. — Oxford: Oxford University Press, 1994. — P. 10.

189. The Package Travel Regulations, 1992. — London: HMSO, 1992. — 24 p.

190. The Travel Industry / by Chuck Y. Gee, Dexter J. L. Choy, James C. Makens. — Westport, Connecticut: The AVI Publishing Company, Inc., 1984. — 320 p.

191. International Recommendations on Tourism Statistics (IRTS), Madrid, 2007 [Электронный ресурс] // Официальный сайт Всемирной туристской организации. — URL: <http://www.unwto.org> (дата обращения: 29.04.2025).

192. Services Sectoral Classification List: Note by the Secretariat / World Trade Organization. — MTN/GNS/W/120, 10 July 1991 [Электронный ресурс] // Официальный сайт ВТО. — URL: <http://www.wto.org> (дата обращения: 29.04.2025).

193. Standard International Classification of Tourism Activities (SICTA) [Электронный ресурс] // Официальный сайт Всемирной туристской организации. — URL: <http://www.unwto.org> (дата обращения: 29.04.2025).

194. Tourism Service: Background Note by the Secretariat / World Council for Trade in Services. — S/C/W/51, 23 Sept. 1998 [Электронный ресурс] // Официальный сайт ВТО. — URL: <http://www.wto.org> (дата обращения: 29.04.2025).

195. US Code from Legal Information Institute [Электронный ресурс] // URL: <http://www.law.cornell.edu> (дата обращения: 29.04.2025).

196. Welcome to Tajikistan. Милисаҳои тоҷик англисӣ меомӯзанд [Электронный ресурс] // Радиои Озодӣ. — 2018. — URL: <https://www.ozodi.org/a/29045008.html> (дата обращения: 29.04.2025).

197. WTO Secretariat Council for Trade in Services. Detailed Analysis of the Modifications Brought About by the Revision of the Central Product Classification — Tourism: S/CSC/W/6 Add.4 [Электронный ресурс] // Официальный сайт ВТО. — URL: <http://www.wto.org> (дата обращения: 29.04.2025).

198. Созишнома оид ба Хамкорӣ ва Шарикӣ: [Полный текст соглашения от 24 июня 1994 г., г. Корфу, между Европейским Союзом и Российской Федерацией]. — М., 1994. — 48 с.

199. Решение МКАС при ТПП РФ по делу № 11/2002 от 05.06.2002 // Практика МКАС при ТПП РФ за 2001–2002 гг. / сост. М. Г. Розенберг. — М.: [б. и.], 2004. — С. 45–60.

200. Решение МКАС при ТПП РФ от 22 января 1996 г. по делу № 407/1994 // Практика арбитража за 1996–1997 гг. / сост. М. Г. Розенберг. — М.: Статут, 1998. — С. 19–21.

201. Решение Арбитражного суда г. Москвы от 26 марта 2002 г. Дело № А40-38752/01-30-324 // Туризм: право и экономика. — 2004. — № 2 (5). — С. 40–43.

202. Кодекс гражданский ФРГ. Часть третья: [Официальный текст от 26 ноября 2001 г.]: научно-практический комментарий статей / под ред. А. Эрделевского. — М.: ЗАО «Библиотечка «Российской газеты», 2002. — 512 с.

203. Закон о защите прав потребителей РФ № 2300-1 от 7 февраля 1992 г. (в ред. Закона РФ № 160-ФЗ от 23 июля 2008 г.) // Система правовой информации «Гарант».

204. Закон о международном частном праве Австрии 1979 г. // Сборник международного частного права: иностранное законодательство / под ред. А. Н. Жильцова, А. И. Муранова. — М.: Статут, 2002. — С. 120–150.

205. Закон о международном частном праве Польши 1965 г. // Сборник международного частного права: иностранное законодательство / под ред. А. Н. Жильцова, А. И. Муранова. — М.: Статут, 2002. — С. 200–230.

206. Закон о международном частном праве Швейцарии 1987 г. // Сборник международного частного права: иностранное законодательство / под ред. А. Н. Жильцова, А. И. Муранова. — М.: Статут, 2002. — С. 300–350.

207. Закон о международном частном и процессуальном праве Турции 1982 г. // Сборник международного частного права: иностранное законодательство / под ред. А. Н. Жильцова, А. И. Муранова. — М.: Статут, 2002. — С. 400–450.

208. Закон о международном частном и процессуальном праве Чехии 1963 г. // Сборник международного частного права: иностранное законодательство / под ред. А. Н. Жильцова, А. И. Муранова. — М.: Статут, 2002. — С. 500–550.

209. Вводный закон к Гражданскому кодексу Германии 1986 г. // Кодекс гражданский Квебек. — М.: Статут, 1999. — С. 50–80.

210. Вводный закон к Гражданскому кодексу Испании 1974 г. // Кодекс гражданский Квебек. — М.: Статут, 1999. — С. 90–120.

211. Кодекс гражданский Квебека. — М.: Статут, 1999. — 472 с.

212. Копылова, А. Н. Гражданское и торговое (коммерческое) право зарубежных стран: учеб. пособие / А. Н. Копылова, И. В. Матвеев, Л. А. Тищенко. — 2-е изд. — М.: [б. и.], 2006. — 432 с.

213. Научно-практический комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, часть первая / под ред. В. П. Мозолина, М. Н. Малеиной. — М.: Норма, 2004. — 720 с.

214. Комаров, А. С. Комментарий к части 3 ГК РФ / А. С. Комаров; под ред. А. Л. Маковского, Е. А. Суханова. — М.: Юристъ, 2002. — 512 с.

215. Сборник специальных международных договоров РФ по вопросам правовой помощи и правоотношений в гражданских, семейных и уголовных делах: в 2 т. Т. 1. — М.: ТИССО-Полиграф, 2006. — С. 105–135.

216. Hotel, Restaurant and Travel Law: A Preventive Approach / by Norman G. Cournoyer, Anthony G. Marshall, Karen L. Morris. — 6th ed. — N.Y.: Delmar Learning, 2004. — 672 p.

217. Розенберг, М. Г. Международный договор и иностранное право в практике Международного коммерческого арбитражного суда / М. Г. Розенберг. — М.: Статут, 1998. — 256 с.

218. Розенберг, М. Г. Соотношение международных договоров и российского гражданского законодательства при их применении в практике МКАС // Актуальные вопросы международного коммерческого арбитража: сб. ст. / под ред. А. С. Комарова. — М.: Спарк, 2002. — С. 45–60.

219. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабр 2021, № 541 “Дар хусуси тасдиқи Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ислонии Эрон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-

хуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

220. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабрия 2021, № 542 “Дар хусуси тасдиқи Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ислонии Покистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, меҳмоннавозӣ ва сармоягузорӣ дар бахши сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

221. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябрия 2021, № 458 “Дар хусуси лоиҳаи Созишнома оид ба ҳамкорӣ вобаста ба ҳавасмандсозии рушд дар соҳаҳои сайёҳӣ ва саноати бофандагии Ҷумҳурии Тоҷикистон байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Корпоратсияи Байналмилалии Молиявӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

222. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 августи 2021, № 327 “Дар бораи Тартиби пешбурди Кадастри давлатии захираҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

223. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 февралы 2022, № 47 “Дар хусуси лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Туркия оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

224. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 феврал 2022, № 57 “Дар бораи Тартиби пешбурди Феҳристи давлатии субъектҳои хизматрасонии сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

225. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 май 2022, № 239 “Дар бораи Тартиби сертификатсияи маҳсулоти сайёҳӣ, мол ва хизматрасонии фаъолияти субъектони сайёҳӣ” // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

226. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи 2022, № 438 “Дар хусуси Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ” // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

227. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 сентябри 2022, № 456 “Дар бораи Тартиби истифодаи захираҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

228. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри 2022, № 631 “Дар бораи Нақшаи чорабиниҳои амалисозии Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 барои солҳои 2023–2026” // Маҳзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

229. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 марта 2023, № 113 “Дар хусуси тасдиқи Созишнома байни ҳукуматҳои давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ” // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

230. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апреля 2023, № 187 “Дар бораи Барномаи рушди минтақаи сайёҳии ‘Роғун’ барои солҳои 2024–2028” // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

231. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июня 2023, № 246 “Дар бораи Қоизаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сайёҳӣ” // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

232. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 июля 2023, № 354 “Дар бораи аъзои ҳайати мушовараи Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

233. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 ноября 2023, № 522 “Дар хусуси тасдиқи Ёддошти тафохум оид ба ҳамкорӣ в соҳаи сайёҳӣ ва чорабиниҳои тиҷоратӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Давлати Қатар” // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ].

Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

234. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 феврал 2024, № 90 “Дар хусуси лоиҳаи Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Давлати Фаластин оид ба ҳамкорӣ дар самти сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

235. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 март 2024, № 200 “Дар бораи Андоза ва тартиби пардохти музди сайёҳии экологӣ дар ҳудудҳои табиӣ махсус муҳофизатшаванда” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

236. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июн 2024, № 310 “Дар хусуси лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Гурҷистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

237. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 май 2002, № 44 “Дар бораи партовҳои истеҳсолӣ ва истеъмоли” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

238. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 декабр 2004, № 72 “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ].

Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

239. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июля 2014, № 1107 “Дар бораи ғимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

240. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 августа 2020, № 1718 “Дар бораи сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

241. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноября 2024, № 2104 “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ»” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

242. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 сентябры 2022, № 452 “Дар хусуси ҳамроҳшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ” // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

243. Созишнома байни ҳукуматҳои давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай оид ба рушди ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ: [Қабул 16 сентябри 2022] // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ “Адлия”. Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.05.2024).

244. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.12.2024 [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи муроҷиат: 10.01.2025).

**ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ
ДАРАҶАИ ИЛМӢ:**

**I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи
Комиссияи Олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон чоп шудаанд:**

[1-М]. Самизода, Ф.Д. Шартномаи хизматрасонии пулакӣ ҳамчун намуди аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳӣ [Матн]: / Ф.Д. Самизода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. - 2020. - №1 (17). - С. 166 – 172. ISSN 2414-9217

[2-М]. Самизода, Ф.Д. Баъзе пешниҳодҳо оид ба рушди сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон [Матн]:/ Ф.Д. Самизода // Қонунгузорӣ. - 2020. - №4 (40). - С.53-57. ISSN 2410-2903

[3-М]. Самизода, Ф.Д. Баъзе таҳлилҳо оид ба мафҳуми “Сайёҳӣ”, “Сайёҳ” ва “Сайёҳат” [Матн]: / Ф.Д. Самизода // Идоракунии давлатӣ. - 2020. - №4/2 (49). - С. 191-196. ISSN 2664-0651

[4-М]. Самизода, Ф.Д. Заминаҳои ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ [Матн]: / Ф.Д. Самизода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. - №4 (36), 2020. - С.207-211. ISSN 2305-0535

[5-М]. Сангинзода, Д.Ш., Самизода, Ф.Д. Правовое регулирование туристической деятельности в Китае, Японии и Европейском союзе: сравнительный анализ с рекомендациями для Республики Таджикистан [Матн]: / Д.Ш. Сангинзода, Ф.Д. Самизода // Правовая жизнь. – 2025. – №3 (51). – С.102-112. ISSN 2307- 5198

**II. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар маҷмӯаҳо ва нашрияҳои
илмӣ амалӣ чоп шудаанд:**

[6-М]. Самизода, Ф.Д. Заминаҳои илмӣ ва амалии танзими ҳуқуқии сайёҳии байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: /Ф.Д. Самизода// Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ

дар мавзуи “Рушди қонунгузории соҳибкорӣ, тиҷоратӣ ва сайёҳӣ дар даврони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (18- уми майи соли 2018). - Душанбе, 2018. - С. 171-175.

[7-М]. Самизода, Ф.Д. Баъзе андешаҳо оид ба сайёҳии байналмилалӣ[Матн]: /Ф.Д. Самизода// Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021) ва “400 – солагии Миробид Сайидои Насафӣ” Ҷилди II. – Душанбе, 2019. - С.142-143.

[8-М]. Самизода, Ф.Д. Шартномаи хизматрасонии пулакӣ ҳамчун намудҳои гуногуни аҳдҳои иқтисоди беруна дар соҳаи сайёҳӣ[Матн]: /Ф.Д. Самизода //Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми ҳуқуқи милли: заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ» баҳшида ба «25 - солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «70-солагии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» // Зери таҳрири н.и.х., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2019. - С.100-110.

[9-М]. Самизода, Ф.Д. Определения и виды иностранных экономических сделок в международном туризме[Матн]: /Ф.Д. Самизода // Актуальные вопросы юриспруденции: материалы VII Международной научно – практической конференции (Душанбе, 30 апреля 2020 г.) – Душанбе: РТСУ, 2020. - С. 52-56.

[10-М]. Самизода, Ф.Д. Санадҳои қонунгузории миллии танзимкунандаи сайёҳии байналмилалӣ[Матн]: /Ф.Д. Самизода // Маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи “Масъалаҳои мубрами қонунгузорӣ оид ба рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (8 –уми октябри соли 2020). - Душанбе, 2020. – С. 253– 262.

ЛОИҲАИ ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**“Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни
Ҷумҳурии Тоҷикистон ‘Дар бораи сайёҳӣ’”**

Моддаи 1. Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сайёҳӣ”

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сайёҳӣ” (аз 7 августи 2020, № 1718; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020, № 8) бо тағйиру иловаҳои зерин такмил карда шавад:

1. Моддаи 1 (Мафҳумҳои асосӣ):

- Дар банди 1 пас аз калимаи “сайёҳӣ” илова карда шавад: “, ки фаъолияти шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро барои сафар ба минтақаҳои дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсадҳои истироҳат, табобат, фарҳанг, тиҷорат ва дигар мақсадҳо дар бар мегирад”.

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“Аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ) – шартномаҳое, ки байни субъектҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони воқеӣ ё ҳуқуқии хориҷӣ барои ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ баста мешаванд.”

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“Шартномаи хизматрасонии пулакӣ (ШХП) – шартномае, ки тибқи он хизматрасон ўҳдадор мешавад хизматрасонии сайёҳиро анҷом диҳад, ва муштарӣ барои он пардохт намояд.”

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“Шартномаи миёнравӣ (ШМ) – шартномае, ки тибқи он миёнрав ўҳдадор мешавад хизматрасониҳои сайёҳиро аз номи ва бо супориши муштарӣ ташкил намояд.”

2. Моддаи 3 (Принсипҳои асосии фаъолияти сайёҳӣ):

- Банди 3 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ, аз ҷумла тавсияҳои Созмони Ҷаҳонии Сайёҳӣ (СҶТ) ва санадҳои байналмилалӣ, барои таъмини сифати хизматрасониҳо ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳон.”

3. Моддаи 5 (Вазифаҳои давлат дар соҳаи сайёҳӣ):

- Банди 5 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- таҳия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои танзими аҳдҳои иқтисоди беруна (АИБ), аз ҷумла шартномаҳои хизматрасонии пулакӣ ва миёнравӣ, бо мақсади ҳимояи манфиатҳои тарафҳо.”

- Банди 5 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- мусоидат ба амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла созишномаҳои дучониба ва бисёрҷониба, барои соддагардонии раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ.”

4. Моддаи 7 (Ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои сайёҳон):

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ҳуқуқ ба гирифтани маълумоти пурра ва дақиқ дар бораи хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз ҷумла сифат, бехатарӣ ва шартҳои шартнома.”

- Банди 2 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ўҳадорӣ риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои қабулкунанда, инчунин меъёрҳои ахлоқии муқарраршуда дар Конвенсияи қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ.”

5. Моддаи 8 (Ҳуқуқ ва ўҳадориҳои субъектҳои хизматрасонии сайёҳӣ):

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ҳуқуқ ба гирифтани дастгирии давлатӣ барои амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ.”

- Банди 2 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ўҳдадории риояи стандартҳои байналмилалӣ сифати хизматрасониҳо, аз ҷумла сертификатсияи хизматрасониҳо мутобиқи тавсияҳои СҚТ.”

- Банди 2 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ўҳдадории таъмини шаффофият дар шартномаҳои АИБ, аз ҷумла муайян кардани масъулияти тарафҳо ва ҳимояи ҳуқуқи муштариён.”

6. Моддаи 10 (Танзими давлатии фаъолияти сайёҳӣ):

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- таъсис ва фаъолияти марказҳои сертификатсияи хизматрасониҳои сайёҳӣ барои таъмини мутобиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ.”

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ташкили марказҳои иттилоотии сайёҳӣ ва системаҳои бронкунии онлайн барои осон кардани дастрасии сайёҳони хориҷӣ ба хизматрасониҳои сайёҳӣ.”

7. Моддаи 12 (Ҷавобгарӣ барои вайрон кардани қонунгузорӣ дар бораи сайёҳӣ):

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ҷавобгарӣ барои вайрон кардани шартҳои шартномаҳои АИБ, аз ҷумла пешниҳоди хизматрасониҳои пастсифат ё вайрон кардани ҳуқуқи сайёҳон, мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меъёрҳои байналмилалӣ муқаррар карда мешавад.”

- Банди 1 бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- таъсис додани механизми арбитражи байналмилалӣ барои ҳалли баҳсҳои марбут ба АИБ бо иштироки тарафҳои хориҷӣ.”

8. Моддаи 15 (Ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ):

- Модда бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- Ҷумҳурии Тоҷикистон ба созишномаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба, аз ҷумла дар доираи Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Милали Муттаҳид ва дигар созмонҳои байналмилалӣ, барои соддагардонии раводид, ташкили чорабиниҳои муштарак ва ҷалби сармояи хориҷӣ мусоидат менамояд.”

- Модда бо банди нав бо мазмуни зерин илова карда шавад:

“- ташкили барномаҳои мубодилаи таҷриба бо кишварҳои пешрафта дар соҳаи сайёҳӣ барои оморасозии мутахассисони касбӣ ва тақмили инфрасохтори сайёҳӣ.”

Моддаи 2. Тартиби мавриди амал қарор додани ин қонун

1. Ин қонун пас аз тасдиқи расмӣ аз ҷониби Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди амал қарор мегирад.

2. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муддати се моҳ аз рӯзи мавриди амал қарор гирифтани ин қонун:

- санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҳудро ба ин қонун мутобиқ созад;
- амалисозии ин қонунро таъмин намояд.

Шарҳи лоиҳа

Лоиҳаи мазкур бо мақсади тақмили қонунгузориҳои миллий дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, мутобиқсозии он ба стандартҳои байналмилалӣ ва мусоидат ба рушди ин соҳа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудааст. Тағйиру иловаҳои пешниҳодшуда ба бартараф кардани камбудии мавҷуда, аз қабili набудани меъёрҳои мушаххас барои танзими АИБ, заъфи ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ ва мутобиқати нокифоя ба тавсияҳои СҚТ, нигаронида шудаанд.

Асосноккунии тағйиру иловаҳо:

- Моддаи 1: Илова кардани мафҳумҳои “АИБ”, “ШХП” ва “ШМ” барои муайян кардани асосҳои ҳуқуқии танзими шартномаҳои

байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳӣ зарур аст, зеро қонунгузори кунунӣ ин мафҳумҳоро ба таври кофӣ фаро намегирад.

- Моддаи 3: Илова кардани принципи мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ барои таъмини сифати хизматрасониҳо ва рақобатпазирии Тоҷикистон дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ муҳим аст.

- Моддаи 5: Муайян кардани вазифаҳои давлат дар танзими АИБ ва амалисозии шартномаҳои байналмилалӣ барои мусоидат ба ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди инфрасохтори сайёҳӣ зарур аст.

- Моддаи 7 ва 8: Илова кардани ҳуқуқ ва ўҳдадориҳои сайёҳон ва субъектҳои хизматрасонии сайёҳӣ барои таъмини шаффофият, ҳимояи манфиатҳои тарафҳо ва риояи меъёрҳои ахлоқии байналмилалӣ муҳим аст.

- Моддаи 10: Ташкили марказҳои сертификатсия ва иттилоотии сайёҳӣ барои осон кардани дастрасии сайёҳони хориҷӣ ва таъмини сифати хизматрасониҳо зарур аст.

- Моддаи 12: Муқаррар кардани ҷавобгарӣ барои вайронкунии шартномаҳои АИБ ва таъсиси механизми арбитражи байналмилалӣ барои кам кардани баҳсҳои ҳуқуқӣ ва ҳимояи ҳуқуқи тарафҳо муҳим аст.

- Моддаи 15: Таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ тавассути баста шудани шартномаҳои нав ва мубодилаи таҷриба барои афзоиши сафарҳои байналмилалӣ ва рушди инфрасохтори сайёҳӣ зарур аст.

Амалисозии тағйиру иловаҳои пешниҳодшуда метавонад ба рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон таъсири мусбат расонад:

- Афзоиши сафарҳои байналмилалӣ: Таъмини шаффофият дар муносибатҳои шартномавӣ ва ҳимояи ҳуқуқи сайёҳони хориҷӣ

метавонад эътимоди онҳоро афзоиш дода, шумораи сайёҳони хориҷиро зиёд кунад.

- Ҷалби сармояи хориҷӣ: Танзими муассири АИБ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ метавонад сармояи хориҷиро барои ташкили инфрасохтори муосир ҷалб намояд.

- Баланд шудани сифати хизматрасониҳо: Қабули меъёрҳои сертификатсия ва мутобиқсозӣ ба стандартҳои байналмилалӣ метавонад сифати хизматрасониҳоро баланд бардорад.

- Кам кардани баҳсҳои ҳуқуқӣ: Муайян кардани масъулияти тарафҳо ва таъсиси механизми арбитражи байналмилалӣ метавонад баҳсҳои ҳуқуқиро кам кунад.

Лоиҳаи пешниҳодшудаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни ҚТ “Дар бораи сайёҳӣ” барои бартараф кардани камбудҳои қонунгузори милли, мутобиқсозии он ба стандартҳои байналмилалӣ ва мусоидат ба рушди соҳаи сайёҳии байналмилалӣ дар Тоҷикистон нигаронида шудааст. Амалисозии ин лоиҳа метавонад Тоҷикистонро ба яке аз маконҳои ҷолиби сайёҳии байналмилалӣ табдил диҳад, ки ба афзоиши даромади милли, коҳиши сатҳи бекорӣ ва таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад.